

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ»

ЗВІТ

(проміжний)

**ЗА ТЕМОЮ «ФОРМУВАННЯ СТРАХОВОГО РИНКУ
УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ»**

(НОМЕР ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ 0107U01213)

про науково-дослідну роботу

**«СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ
СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ»**

**ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ»**

«Затверджую»

проректор з наукової роботи
д.е.н., професор Козьменко С.М.

« ____ « _____ 2012 р.

**ЗВІТ
(проміжний)**

**про науково-дослідну роботу
«Сучасні тенденції розвитку страхового України»**

**ЗА ТЕМОЮ «ФОРМУВАННЯ СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ В
КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ»**

(НОМЕР ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ 0107U01213)

Науковий керівник: д.е.н., проф.
Козьменко Сергій Миколайович

Суми - 2012

ВИКОНАВЦІ

Д.е.н., професор (керівник)

С.М. Козьменко

Д.е.н., професор (відповідальний виконавець)

С.В. Леонов

Д.е.н., професор

І.О. Школьник

К.е.н., доцент

Ю.С. Конопліна

К.е.н., доцент

В.Л. Пластун

Старший викладач

О.С. Журавка

Старший викладач

В.М. Кремень

Асистент

А.О. Бойко

Асистент

О.М. Пахненко

Асистент

К.В. Багмет

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНОСВІТОВІ ТА ВІТЧИЗНЯНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СТРАХОВОГО РИНКУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	9
1.1. Тенденції розвитку страхових компаній в Україні і світі	9
1.2. Міжнародні фінансові конгломерати на страховому ринку України	27
Висновки до розділу 1	41
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКО-СТРАХОВОЇ ІНТЕГРАЦІЇ	44
2.1. Моделі організації інтеграційної взаємодії банків та страхових компаній: порівняльний аналіз та узагальнення світового досвіду	44
2.2. Вплив банківсько-страхової інтеграції на забезпечення сталого розвитку страхового ринку	61
Висновки до розділу 2	82
РОЗДІЛ 3. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ КАТАСТРОФІЧНИМИ РИЗИКАМИ СТРАХОВИМИ КОМПАНІЯМИ УКРАЇНИ	85
3.1. Роль страхових компаній у забезпеченні покриття ризиків природних та техногенних катастроф в Україні	85
3.2. Основні напрямки державного впливу на розвиток страхування катастрофічних ризиків	103
Висновки до розділу 3	124
РОЗДІЛ 4. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПОРТФЕЛЮ СТРАХОВИХ ПОСЛУГ ТА УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИМ ПОРТФЕЛЕМ СТРАХОВИКА	127
4.1. Методичні підходи до формування оптимального портфелю	

страхових послуг	127
4.2. Теоретичні та практичні засади формування оптимального портфелю технічних резервів страхових компаній	143
Висновки до розділу 4	156
ВИСНОВКИ	158
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	164
ДОДАТКИ	190

ВСТУП

У сучасних умовах розвитку економіки значно посилюється роль спроможності страхового ринку щодо забезпечення як стабільної фінансової, операційної та інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання, так і соціальної захищеності населення країни. Питання ефективності функціонування страхового ринку в Україні залишається актуальним, особливо зважаючи на певну непрозорість проведення операцій на ньому та суттєве зменшення обсягу послуг на ринку в результаті дії фінансової кризи.

Сучасна світова фінансова бізнес-архітектура характеризується поширенням та поглибленням інтеграційних взаємозв'язків між фінансовими посередниками. У цих процесах найбільш помітним макроекономічним явищем є банківсько-страхова інтеграція (БСИ), рівень якої певною мірою обумовлює характер розвитку фінансового сектора економіки залежно від фази циклу, на якому вона перебуває.

В умовах зростання обсягів економічних збитків, завданих природними та техногенними катастрофами, перед страховими компаніями постають завдання, пов'язані із забезпеченням більш повного покриття існуючих та прийняттям на страхування нових видів катастрофічних ризиків. Недостатньо дослідженими залишаються методологічні аспекти впровадження сек'юритизації катастрофічних ризиків та розширення участі страхових компаній у покритті збитків, що завдаються стихійними лихами та техногенними аваріями.

Вивченню теоретичних засад функціонування та розвитку страхового ринку присвячено наукові праці відомих зарубіжних учених: Л. Бевере, М.С. Жилкіної, Т. Коупленда, Л.А. Орланюк-Малицької, Л.І Рейтмана, Д.П. Фролова, В.В. Шахова, А.К. Шихова, Р.Т. Юлдашева, І.Ю. Юргенса та інших.

У вітчизняній економічній літературі ці проблеми відображені у працях таких науковців та практиків, як В.Д. Базилевич, О.І. Барановський,

А.В. Василенко, Н.М. Внукова, О.О. Гаманкова, Л.М. Горбач, Л.М. Гутко, А.О. Єпіфанов, А.М. Єрмошенко, О.Д. Заруба, О.В. Козьменко, Н.І. Машина, М.В. Мних, С.С. Осадець, А.Л. Самойловський, Н.В. Ткаченко, В.П. Унинець-Ходаківська, В.М. Фурман, С.І. Юрій та інших.

Віддаючи належне науковому доробку із зазначеної проблематики, слід зауважити, що існує потреба в її подальшому дослідженні в цілому, і зокрема стосовно питань науково обґрунтованої, побудованої на єдиних методологічних принципах концепції розвитку вітчизняного страхового ринку.

Метою науково-технічного звіту є обґрунтування концептуальних засад та розробка методологічних положень і рекомендацій щодо розвитку страхового ринку України.

Поставлена мета передбачає вирішення таких наукових завдань:

- дослідити динаміку розвитку національного страхового ринку шляхом здійснення аналізу стратегічних показників його функціонування;
- розкрити особливості впливу іноземного капіталу на стратегічні орієнтири розвитку вітчизняного страхового ринку;
- систематизувати передумови розвитку банківсько-страхової інтеграції;
- узагальнити теоретичні підходи до визначення сутності, видів та форм банківсько-страхової інтеграції;
- здійснити порівняльний аналіз моделей організації інтеграційної взаємодії між банками та страховими компаніями в регіонах світу;
- узагальнити теоретичні підходи до сутності ризиків, їх класифікації, визначення особливостей катастрофічних ризиків та критеріїв прийняття їх на страхування;
- проаналізувати та систематизувати теоретико-методологічні підходи до управління страховими ризиками;
- дослідити сутність сек'юритизації та розглянути теоретичні засади здійснення сек'юритизації катастрофічних страхових ризиків;
- дослідити методичні підходи до формування оптимального портфелю страхових послуг;

- розкрити теоретичні та практичні засади формування оптимального портфелю технічних резервів страхових компаній на основі використання економіко-математичного моделювання.

Об'єктом дослідження є фінансово-економічні передумови розвитку страхового ринку України.

Предметом дослідження є вплив загальносвітових та вітчизняних фінансово-економічних тенденцій на розвиток страхового ринку України.

Для досягнення поставленої мети залежно від конкретних цілей та завдань дослідження застосовувалися такі методи наукових досліджень: при дослідженні, удосконаленні та обґрунтуванні категоріального апарату сфери розвитку страхового ринку – абстрактно-логічний та системно-структурний аналіз; при оцінці сучасного стану розвитку страхового ринку України – розрахунково-аналітичний метод, метод аналогії та порівняльного аналізу; при розробці пропозицій з удосконалення окремих напрямків розвитку страхового ринку України – методи синтезу, індукції та дедукції, методи наукової абстракції, системного підходу, групування.

Інформаційною базою дослідження постали дані фінансової звітності вітчизняних страхових компаній, законодавчі та нормативні акти з питань розвитку сфери перестраховування, офіційні дані Державного комітету статистики України, Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України, Державної комісії з цінних паперів і фондового ринку України, аналітичні огляди та статистичні звіти інших органів державного і регіонального управління. Під час виконання дослідження використано аналітичну інформацію науково-дослідних установ, монографічні дослідження та наукові публікації вітчизняних і зарубіжних авторів з питань розвитку страхового ринку, а також дані електронних ресурсів мережі Інтернет.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНОСВІТОВІ ТА ВІТЧИЗНЯНІ ОСОБЛИВОСТІ СТРАХОВОГО РИНКУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

1.1. Тенденції розвитку страхових компаній в Україні і світі

Значення страхових компаній в Україні поступово зростає за останні роки. Це проявляється у стабілізації кількості таких фінансових посередників, динаміці обсягів їх активів, диверсифікації напрямів їх вкладення в різні інструменти фінансового ринку. Поряд з цим існує ряд проблем, пов'язаних з тим, що нарощування кількісних показників не завжди супроводжується якісними зрушеннями. Наприклад, українські страховики у післякризові роки не можуть відновити минулі темпи зростання (у порівнянні із попередніми роками): достатньо повільно збільшуються як сумарні активи, так і валові страхові платежі. Вочевидь, на сучасному етапі їх розвитку позначається відсутність підтримки страхового сектору з боку банківських установ, кредитні операції яких сприяли активізації укладення договорів страхування майна, фінансових і кредитних ризиків. Також слід відзначити і стагнацію платоспроможного попиту на страхові послуги з боку домогосподарств і суб'єктів господарювання, що не дає страховикам нарощувати обсяги їх операцій. Проблемним залишається і нерозвиненість лайфового сектору страхування, який традиційно є лідером у розвитку страхового ринку розвинених країн, а також постачальником довгострокових фінансових ресурсів на ринки капіталу.

Невирішеною проблемою залишається порівняння існуючих тенденцій розвитку страховиків в Україні і світі, визначення загальних рис і ключових відмінностей між динамікою їх показників. Отже, є нагальна потреба у розгляді останніх тенденцій діяльності страхових компаній в Україні і світі, їх співставлення і формулювання пропозицій щодо подальшого розвитку.

В цілому світові тенденції розвитку страхових компаній можуть бути охарактеризовані як достатньо успішні, що проявляється в майже постійному зростанні обсягів надходжень страхових платежів, які на кінець 2011 р. досягли 4,5 трлн. дол. США, збільшившись на 6% у порівнянні із попереднім роком. При цьому темпи зростання премій від договорів загально ризикових видів страхування були вищими (8,3%) ніж від страхування життя (4,2%). Співвідношення між цими сферами страхування залишається на користь страхування життя: 57% до 43%, хоча воно дещо погіршилось у порівнянні із 2000 р., коли ця пропорція дорівнювала 62% до 38% (рис. 1.1). Достатньо проблемною залишається і сфера медичного страхування, причому особливо гострою дана проблема є в Україні, з огляду на розпочатий процес реформування основ фінансування сфери охорони здоров'я. Повноцінний і ефективно функціонуючий страховий ринок має вагомe значення для розвитку медичного страхування. В перспективі фінансування сфери охорони здоров'я в Україні за рахунок механізму медичного страхування має досягти рівня 70 %. При цьому необхідно враховувати тенденції розвитку медичного страхування в світі. Зокрема, при здійсненні такого роду реформування в першу чергу мова має йти про зміну бюджетного статусу закладів охорони здоров'я, тобто організацію їх функціонування на ринкових засадах, тобто на засадах самофінансування. Відповідно, подібна реформа супроводжується скороченням державних витрат, що спрямовуються на утримання даних організацій. Як свідчить досвід подібних реформ в інших країнах, завдяки розвитку медичного страхування досягається використання в сфері охорони здоров'я потенціалу ринкової конкуренції, що дозволить підвищити якість та доступність гарантованої конституцією безоплатної медичної допомоги. Історичний розвиток соціальної сфери призвів до усвідомлення необхідності організації охорони здоров'я у формі обов'язкового медичного страхування у відповідь на «ринкові провали» комерційної медицини [66, 59].

Поява обов'язкового медичного страхування постала важливим фактором підвищення соціальної орієнтації ринкової економіки. Однак згідно світового

досвіду, модель обов'язкового медичного страхування має деякі внутрішні обмеження, зокрема, обмеженість ресурсів страхових фондів, що формуються за рахунок внесків із заробітної плати і особистих доходів застрахованих осіб; неповна компенсація витрат на оплату медичних послуг при настанні страхових випадків; обмеженість видів допомоги за програмами медичного страхування; суттєва залежність від кон'юнктури на ринках медичних послуг; виключно лікувальна, а не профілактична спрямованість. Однак протягом всього періоду розвитку обов'язкового медичного страхування в провідних країнах світу здійснювалися зусилля щодо виправлення зазначених обмежень, а також щодо підвищення фінансової стабільності і якості надання медичної допомоги), що знаходило вираз у різних формах підсилення соціальної орієнтації закладів комерційної медицини, включаючи надання державних дотацій страховим фондам, створення державних і муніципальних медичних закладів, розробку державних програм медичної допомоги, збільшення бюджетних витрат на розвиток медичної науки і профілактику захворювань. Світовий досвід свідчить також і про ефективне функціонування державних систем охорони здоров'я, орієнтованих головним чином безоплатної медичної допомоги населенню (досвід Великобританії, країн Північної Європи) [21].

Останні десятиріччя спостерігається тенденція до подальшого підсилення соціальної орієнтації сфери обов'язкового медичного страхування, оскільки глобалізація обумовлює появу принципово нових загроз для здоров'я населення, а саме: поява нових інфекційних захворювань, погіршення стану навколишнього середовища, техногенні катастрофи. Характер походження і масштаби прояву даних загроз не дозволяють використовувати виключно комерційні принципи в організації медичної допомоги, вимагають створення неринкових інститутів, у тому числі наднаціональних. До того ж, сучасний рівень розвитку медичної науки демонструє швидкі темпи появи революційних досягнень, при чому як у сфері діагностики, так і у сфері безпосереднього лікування. Однак дана позитивна тенденція з'явилася і підтримується саме завдяки наявності і подальшому підсиленню державного фінансування

фундаментальних наукових досліджень у медичній галузі. Крім того, подібний швидкий розвиток фундаментальної медичної науки вимагає суттєвих ресурсів для фінансування практичних розробок та апробації результатів наукових досліджень, а також обладнання, матеріальної бази і оплати праці кваліфікованого персоналу.

Останнім часом досвід провідних країн світу все частіше підтверджує тезу про те, що не зважаючи на пріоритет комерційних підходів у сфері надання медичних послуг, вони втрачають свій виключний характер, оскільки через «провали ринку» нездатні забезпечити достатньо справедливий розподіл медичних послуг між громадянами і доступність якісної медичної допомоги для якомога більшої частини населення. Крім того, соціальна орієнтація комерційного медичного страхування дозволяє досягти соціальної стабільності економічної системи, є чинником зростання економіки країни та її інноваційного оновлення. У зв'язку з цим у провідних країнах світу зростає важливість подальшої розробки нових форм реалізації медичних послуг на основі принципів соціальної орієнтації сфери обов'язкового медичного страхування. Крім того, продовжується подальша розробка інноваційних підходів щодо розширення законодавчо-правових можливостей громадян щодо максимально досяжного рівного доступу до якісної медичної допомоги. Таким чином, при здійсненні переходу вітчизняної медичної сфери на комерційні засади за рахунок обов'язкового медичного страхування, слід уникнути декількох потенційних небезпек, які є супутніми для цього процесу. Зокрема, необхідно зберегти певні елементи державного фінансування фундаментальних і прикладних наукових досліджень у медичній сфері. Крім того, необхідно враховувати, що під час економічної нестабільності, якою супроводжувалися процеси реформування вітчизняної економіки, відбувалися значні інфляційні процеси, і зростання вартості медичних послуг за цей період спостерігалось не тільки у відносному, але й в абсолютному вимірі. Таким чином, державний моніторинг і корегування цін на комерційні медичні послуги мають бути необхідним елементом початкового етапу реформування. Крім того, важливим

є коректне визначення стандартів медичних послуг в рамках страхової медицини. Основою для таких стандартів мають виступати не залежні від стану економічної системи фінансові можливості системи медичного страхування, а реальні потреби населення у медичних послугах адекватні сучасному у міжнародній практиці рівню надання медичних послуг. До того ж, необхідно передбачити заходи щодо ефективного податкового і кредитного стимулювання сфери комерційного медичного страхування, а також вдосконалення законодавчої бази стосовно таких аспектів, як підсилення правових гарантій збереження та цільового використання страхових внесків, можливостей їх накопичення та специфічних обмежень інвестиційної діяльності страхових компаній у сфері медичного страхування.

У світовій практиці як обов'язкове, так і добровільне медичне страхування виконують дуже важливі соціально-економічні завдання, які при цьому мають дещо різний характер. Зокрема, в більшості країн обов'язкове медичне страхування є частиною системи соціального страхування і основною формою медичного страхування у країнах з ринковою економікою. Добровільне медичне страхування є доповненням до обов'язкового і гарантує оплату медичних послуг, що надані понад його програму. За період незалежності України вітчизняна складна й малоефективна система охорони здоров'я майже не вдосконалена, а розвиток її до цих пір базується переважно на екстенсивних засадах. Крім того, соціально-економічна і фінансова кризи призвели до кризи в системі охорони здоров'я і як наслідок до погіршення якості медичного обслуговування населення. Хоча за роки незалежності в Україні не відбулося кардинального реформування системи охорони здоров'я, все ж таки спостерігаються функціональні зміни, однак окремі із них знаходяться у протиріччі із загальносвітовими тенденціями. Зокрема, відбулося різке зменшення частки витрат на охорону здоров'я у структурі валового внутрішнього продукту (ВВП); зменшення кількості медичних закладів, насамперед у сільській місцевості; введення приватного медичного обслуговування; запровадження елементів страхової медицини; легалізація

народної медицини; стихійне поширення принципів ринкової економіки на медичне обслуговування населення, збільшення різноманітних легальних та нелегальних зборів з хворих; розвиток національної системи забезпечення фармацевтичною продукцією; прийняття ряду законодавчих актів щодо функціонування медичної галузі; започаткована інтеграція національної системи до світової та європейської моделей охорони здоров'я. Для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування необхідними є: 1) втілення в соціальну практику політики пріоритетного розвитку системи охорони здоров'я; 2) чітке визначення правового статусу громадянина в системі охорони здоров'я; 3) зміна принципів розподілу коштів – за нормативом на одного жителя; 4) створення страхової системи фінансування охорони здоров'я; 5) демонополізація державної системи охорони здоров'я та створення медичних закладів різних форм власності; 6) функціонування системи медичної допомоги на засадах вільного вибору громадянином її форми та способів; 7) забезпечення першочергової уваги проблемам організації первинної медико-санітарної допомоги населенню та охороні навколишнього середовища; 8) встановлення принципу залежності оплати праці медичних працівників від кількості та якості наданих медичних послуг; створення системи правового, економічного та громадського контролю за якістю медичної допомоги, а також введення відповідних санкцій за її неякісне надання [111].

Ефективне запровадження обов'язкового медичного страхування неможливе без створення відповідної законодавчої бази. Запровадження системи обов'язкового медичного страхування в Україні потрібно вважати об'єктивно необхідним, оскільки її запровадження дасть змогу зміцнити фінансову та матеріально-технічну базу медичної галузі, поетапно трансформувати управління охороною здоров'я, сприятиме розвитку економічних методів управління. Розбудова страхової медицини має здійснюватися з добровільної згоди всіх суб'єктів обов'язкового медичного страхування і супроводжуватися покращанням їх фінансових можливостей.

Сплата страхових зборів усіма фізичними та юридичними особами має частково компенсуватися шляхом зниження податків, інших обов'язкових платежів до бюджету. Ринок страхових послуг має бути відкритим для юридичних осіб усіх форм власності. Платники страхових зборів повинні мати ефективні засоби контролю використання коштів за призначенням. Оплата наданої медичної допомоги має бути тісно пов'язана з кількістю та якістю медичних послуг. Запровадження страхової медицини доцільно розпочати у регіонах з більш високим рівнем виробництва, показниками життя та ВВП, а також в установах, що мають відповідні матеріальні можливості.

Отже, державна політика, спрямована на збереження та зміцнення суспільного здоров'я, повинна базуватися на новій парадигмі системи охорони здоров'я, в центрі якої перебуває не лікувальний заклад, а людина з її потребами щодо охорони здоров'я та медичної допомоги. До числа найважливіших проблем в сфері медичного страхування відносяться:

- забезпечення конкурентного середовища на ринку медичних послуг у разі прийняття законодавчих актів з питань обов'язкового медичного страхування;

- створення умов розвитку добровільного медичного страхування, яке б забезпечувало покриття витрат за надання медичної допомоги понад обсяг або в його межах і на рівні, визначених програмами обов'язкового медичного страхування, – як ефективне доповнення до обов'язкового медичного страхування;

- здійснення оподаткування сукупного доходу громадян у разі отримання страхових виплат за договорами добровільного медичного страхування відповідно до бази та ставок, передбачених договорами обов'язкового медичного страхування;

- посилення зацікавленості роботодавців у збереженні здоров'я своїх працівників шляхом встановлення економічних стимулів щодо коштів, які виділятимуться підприємствами на добровільне медичне страхування;

- законодавче врегулювання питання щодо можливості включення юридичними особами (роботодавцями) до складу собівартості продукції витрат

за договорами добровільного медичного страхування на сплату страхових платежів на страхування своїх працівників;

- підвищення надійності страхових організацій, що працюватимуть у системі добровільного медичного страхування, шляхом встановлення вимог до їх ліцензування згідно з чітко встановленими критеріями;

- забезпечення надходження коштів до установ добровільного медичного страхування, підвищення зацікавленості медичних установ, роботодавців і громадян шляхом створення уніфікованої оптимальної системи класифікації та ціноутворення на медичні послуги;

- забезпечення контролю за використанням єдиних стандартів усіма медичними установами, що працюють у системі добровільного медичного страхування, незалежно від їх відомчої підпорядкованості та організаційно-правової форми [34].

Наведена система заходів надасть змогу:

- створити умови для найповнішого задоволення потреб населення в отриманні доступної та високоякісної медичної допомоги;

- суттєво зменшити навантаження на державний та місцеві бюджети;

- зменшити частку «тіньової медицини» в системі медичного забезпечення;

- уникнути необґрунтованих витрат, спричинених наданням зайвих медичних послуг з метою одержання додаткового прибутку;

- поліпшити матеріальний стан працівників медичних установ;

- створити додаткові можливості для пом'якшення наслідків світових фінансових криз для стану матеріальної забезпеченості громадян.

В цілому, необхідно зазначити, що глобальна страхова індустрія достатньо успішно впоралась із останньою фінансовою кризою завдяки достатній капіталізації страховиків і більшість з них вже до 2010 року відновили свій капітал до докризового рівня. Відновлення світової економіки сприятиме продовженню сформованого тренду на зростання як капіталізації, так і зборів страхових премій страховиків. При цьому в найближчі роки темпи зростання розвинених економік будуть незначними (2-4%), а економіки країн,

що розвиваються, будуть нарощувати обсяги страхових операцій значно швидше (більше 10% на рік) [66, 252].

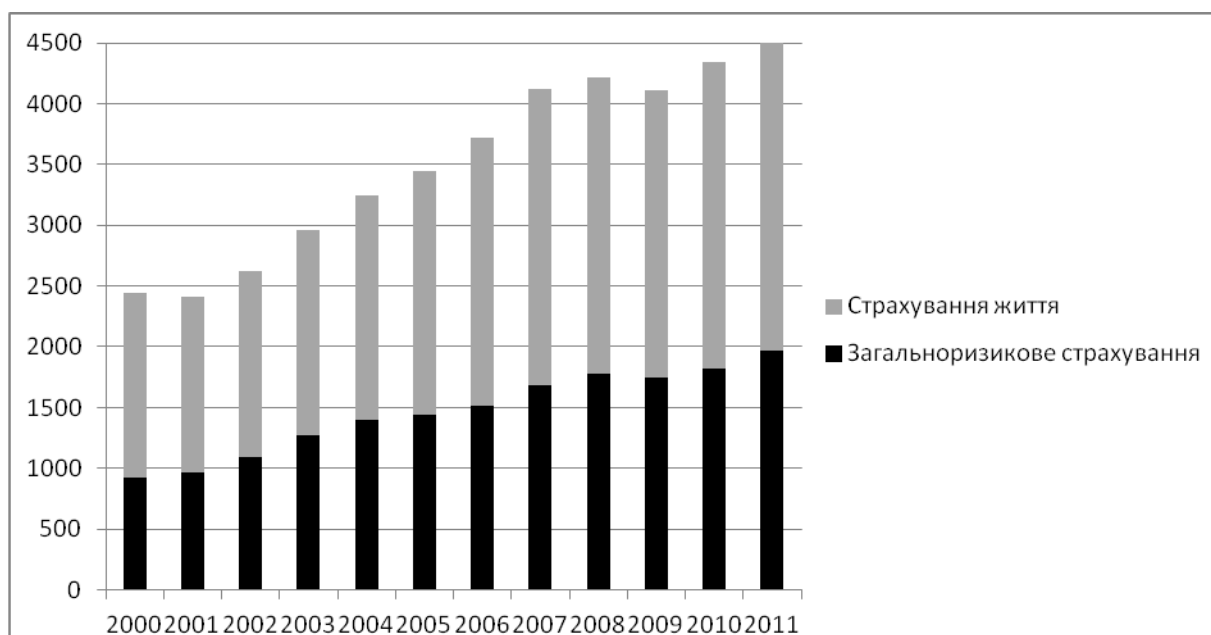

Рис. 1.1 – Обсяги страхових премій за сферами страхування, млрд. дол. США

Лідером світового страхового ринку залишаються США (26% у 2011 р.), які майже у 2 рази переважають Японію, яка йде на другому місці (14%), і в 3,8 рази Великобританію, яка займає третє місце з 7 % (табл. 1.1). В цілому більшість країн першої десятки підвищили обсяги страхування (окрім Італії і Франції).

Таблиця 1.1

Розподіл світового ринку страхування за розміром зібраних страхових платежів

Країна	2009		2010		2011	
	млрд. дол. США	%	млрд. дол. США	%	млрд. дол. США	%
США	1 150	28	1 166	27	1 205	26,2
Японія	522	13	557	13	655	14,3
Великобританія	312	8	310	7	320	7,0
Франція	284	7	280	6	273	6,0
Німеччина	240	6	240	6	245	5,3
Китай	163	4	215	5	222	4,8
Італія	169	4	174	4	161	3,5
Канада	99	2	116	3	121	2,6
Південна Корея	98	2	114	3	130	2,8
Нідерланди	103	3	97	2	111	2,4
Інші країни	970	24	1 070	25	1 152	25,1
Всього у світі	4 110	100	4 339	100	4 595	100

Надходження страхових платежів, хоча і є значними, але суттєво поступаються загальному обсягу активів, якими розпоряджаються страхові компанії. На кінець 2010 р. в їх управлінні було 24,6 трлн. дол. США, 80% яких – це кошти страховиків, які займаються страхуванням життя. При цьому США акумулювали більше ніж чверть цих ресурсів, Японія – 16%, Великобританія і Франція – близько 11% (рис. 1.2).

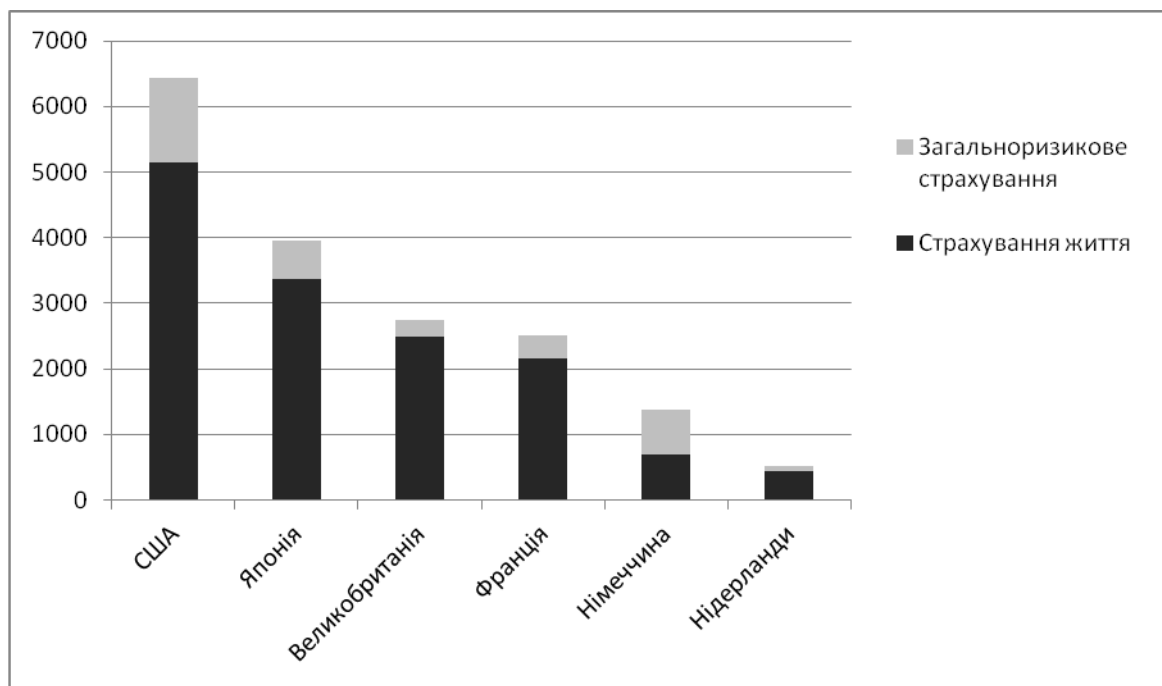

Рис. 1.2 – Обсяги активів в управлінні страхових компаній країн-лідерів страхового ринку у 2010 р., млрд. дол. США [254]

У більшості країн страхові компанії інвестують залучені кошти в інструменти з фіксованою дохідністю, такі як державні облігації і облігації корпоративного сектору, хоча їх інвестиційні стратегії можуть включати вкладення в акції, нерухомість, інші інструменти (кредити, комплексні фінансові інструменти). Різниця між напрямками інвестування в більшості випадків обумовлена природою зобов'язань страховиків, їх схильністю до ризиків, існуючими нормами і обмеженнями з боку регулюючих органів щодо питомої ваги тих чи інших інструментів.

Серед страхових компаній, які займаються страхуванням життя, питома вага облігацій є значно вищою, ніж серед ризикових компаній, тому що інвестування у довгострокові облігації краще відповідає характеру їх зобов'язань, які також є довгостроковими. Тому в більшості країн, які наведені нижче, інвестиційний портфель таких страховиків складається на 50-75% саме з облігацій (рис.1.3), за виключенням Фінляндії, Німеччини, Нідерландів, Південної Кореї, Сінгапуру. В Угорщині і Туреччині питома вага цих інструментів взагалі перевищує 90%.

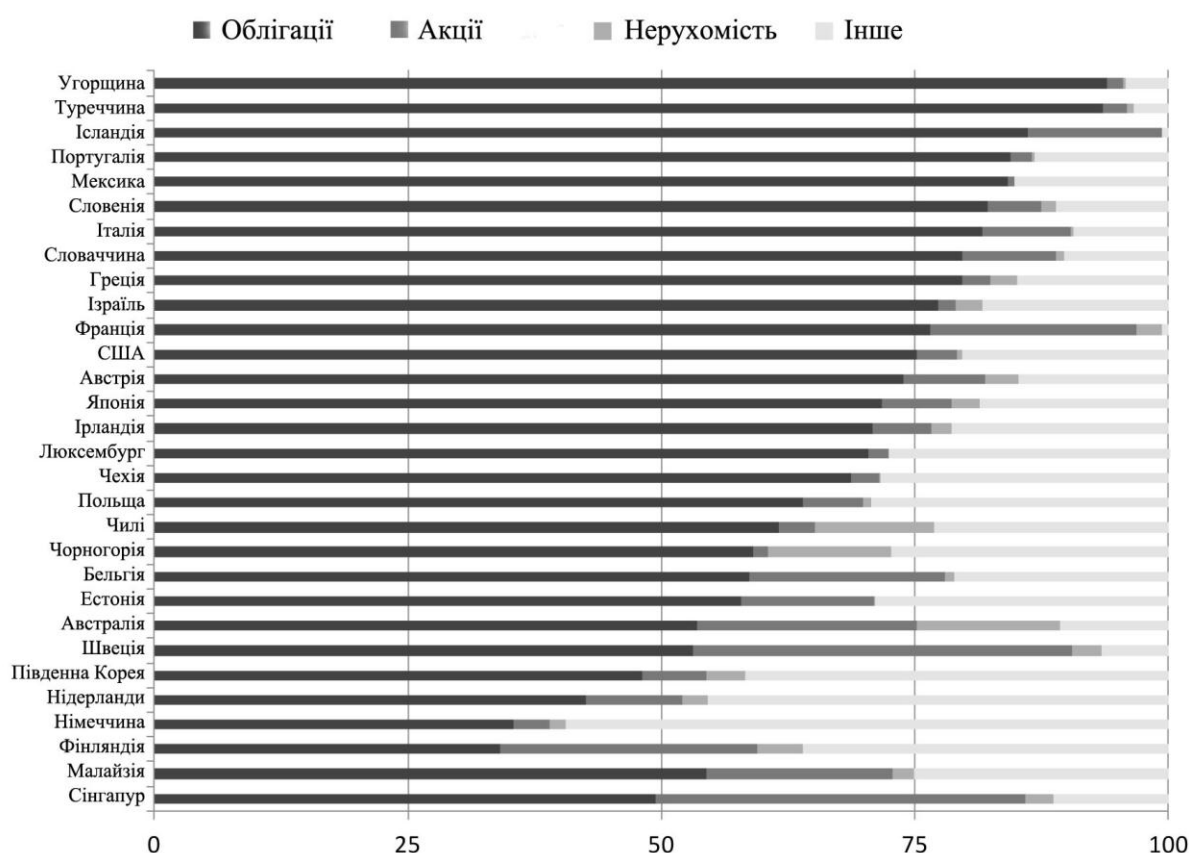

Рис. 1.3 – Структура активів страхових компаній зі страхування життя окремих країн світу за напрямками інвестування у 2010 р., % [252]

Саме тому питома вага інших напрямів інвестування залишається незначною. Так на акції в середньому припадає трохи більше 10%, окрім Швеції та Сінгапуру із 36% та групою таких країн як Фінляндія, Австралія, Бельгія, Франція, Малайзія, в яких цей показник дорівнює 20%.

Інвестиції в нерухомість залишаються незначними – в середньому на рівні 1-5%, за деякими виключеннями (Чилі, Чорногорія, Австралія).

Що ж стосується страхових компаній, які займаються ризиковими видами страхування, то вони також інвестуються переважно в облігації, хоча і менших обсягах (рис. 1.4). Тому питома вага, наприклад, акцій в таких країнах як Фінляндія, Франція, Японія, Італія, Швеція перевищує 25%, а в Австрії, Польщі, США, Ісландії – більше 20%.

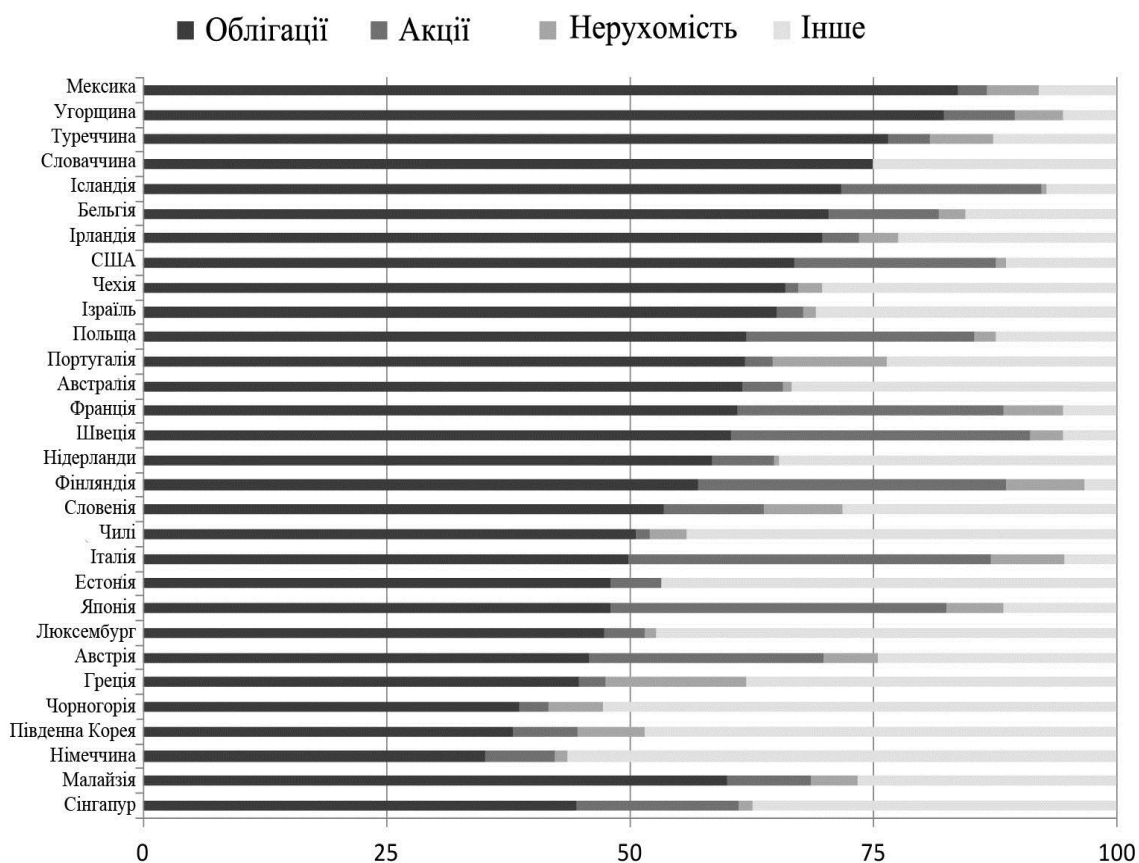

Рис.1.4 – Структура активів страхових компаній з ризикових видів страхування окремих країн світу за напрямками інвестування у 2010 р., % [254]

Інвестиції в нерухомість страхових компаній такого типу також є більшими і в середньому коливаються в межах 5-10%, а в таких країнах як Греція, Португалія, Словенія, Фінляндія, Італія навіть перевищує ці межі.

Таким чином, страхові компанії є консервативними інвесторами, які вкладають залучені кошти переважно у високонадійні активи, що у більшості країн обумовлено вимогами місцевого законодавства. Завдяки цьому, а також значній диверсифікованості інвестицій, страховики не зазнали значних втрат в наслідок фінансової кризи. Лише окремі компанії США і Європи, які мали тісні

зв'язки із банківськими установами, зіткнулись із фінансовими труднощами і звернулись по допомогу до держави.

Ситуація з розвитком страхового ринку України дещо відрізняється від загально світових тенденцій (табл. 1.2). Відзначимо, що загальна кількість страховиків стабілізувалась і за останні 3 роки майже не з'являлись нові страхові компанії. Поряд з цим привабливість страхового ринку України була достатньо серйозною, адже кількість компаній з іноземним капіталом постійно зростала, а їх частка у статутному капіталі страховиків складала на кінець 2008 р. була більше 25 %.

В той же час, за останні роки приток іноземного капіталу фактично не спостерігається, окремі іноземні власники взагалі виходили зі страхового бізнесу у зв'язку із неможливістю отримувати надприбутки і зменшенням загальних темпів зростання як окремих страховиків, так і ринку в цілому.

Таблиця 1.2

Кількісні показники діяльності страхових компаній України
за період 2005-2011 рр. [66]

Показник	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Кількість зареєстрованих страховиків	398	411	446	469	450	456	442
з них: компанії зі страхування життя	45	55	65	72	72	67	64
Частка валових страхових премій, належна першим трьом страховикам, %	12,2	11,8	11,7	11,5	11,2	13,6	13,7
Частка валових страхових премій, належна першим 50 страховикам, %	73,7	72,3	67,1	70,1	75,2	76,6	76,8

Більша частина фінансових показників діяльності страхових компаній України (табл. 1.3). зростає протягом періоду, що аналізується. Серед позитивних тенденцій слід відзначити збільшення активів, а також капіталізації страхових компаній більше ніж у 2,3 рази. В той же час негативними тенденціями для страхового ринку до 2010 року включно були випереджаючі темпи зростання страхових виплат над страховими преміями як в розрізі

валових, так і чистих з майже однаковими показниками: темпи зростання валових страхових премій склали 177%, а валових страхових виплат – 257%. Це призвело до зростання рівня валових виплат з майже 15% у 2005 р. до 33% у 2009 р. (4,2 рази) із зменшенням до 21,4% у 2011 р.

Таблиця 1.3

Основні фінансові показники діяльності страхових компаній України
за 2005-2011 рр., млн. грн. [66]

Показники	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Загальні активи страховиків	20920,0	23995,0	32213,0	41930,5	41970,1	45234,6	48122,7
Обсяг сплачених статутних фондів	6641,0	8391,2	10633,6	13206,4	14876,0	14429,2	14091,8
Валові страхові премії	12853,5	13829,9	18008,2	24008,6	20442,1	23081,7	22693,5
Валові страхові виплати	1894,2	2599,6	4213,0	7050,7	6737,2	6104,6	4864,0
Рівень валових виплат, %	14,7	18,8	23,4	29,4	33,0	26,4	21,4
Чисті страхові премії	7482,8	8769,4	12353,8	15981,8	12658,0	13327,7	17970,0
Чисті страхові виплати	1546,7	2326,2	3884,0	6546,1	6056,4	5885,7	4699,2
Рівень чистих виплат, %	20,7	26,5	31,4	41,0	47,8	44,2	26,2
Обсяг сформованих страхових резервів, у тому числі:	5045,8	6014,1	8423,3	10904,1	10141,3	11371,8	11179,3
- резерви зі страхування життя	345,4	608,3	991,3	1609,0	1789,2	2185,2	2663,8
- технічних резервів	4700,4	5405,8	7432,0	9295,1	8352,1	9186,6	8515,5

Зростання чистих премій склало 240%, а чистих виплат – 304% із збільшенням рівня чистих виплат у 2 рази. Так у 2009 році останній показник становив майже 50%, а вже у 2011 році він стрімко знизився до 26,2%. Більшість учасників ринку відзначають, що страхуванням охоплено приблизно 15 % всіх можливих об'єктів, хоча наведені дані свідчать про певну насиченість страхового ринку, або принаймні платоспроможного попиту тих суб'єктів, які його мають.

До того ж таке насичення досягалось агресивною політикою страхових компаній, особливо з іноземним капіталом, які прийшли на ринок у 2005-2007 рр., коли була можливість отримувати значні прибутки від страхової діяльності. Після фінансової кризи 2008-2009 року такі можливості зникли і скоріше за все відновлення темпів зростання страхового ринку буде спостерігатись лише за умови активізації діяльності банківських установ, суб'єктів господарювання при поступовому збільшенні доходів населення [163-165].

Позитивною є тенденція збільшення обсягів страхування життя (табл. 1.4), але не дивлячись на значні темпи зростання (420%), його частка у загальних обсягах зібраних страхових премій все ще залишається незначною (лише 6%), а кількість компаній, які реально працюють в цьому секторі все ще обчислюється одиницями. Концентрація страхування життя значно щільніша, ніж в цілому по ринку, адже 3 найбільші страховики зі страхування життя отримують більше 50% всіх страхових премій, а перші 10 страхових компаній – 87%.

Таблиця 1.4

Валові надходження страхових платежів до страховиків України у 2005-2011

рр., тис. грн. [66]

Показники	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Всього з усіх видів страхування:	12 853,5	13 830,0	18 008,2	24 008,6	20 442,1	23 081,7	22 693,5
Види страхування інші, ніж страхування життя	12 532,2	13 379,2	17 224,4	22 913,0	19 614,7	22 175,2	21 347,1
Страхування життя	321,3	450,8	783,9	1 095,5	827,3	906,5	1 346,4
Питома вага страхування життя	2,50%	3,26%	4,35%	4,56%	4,05%	3,93%	5,93%
Питома вага страхування іншого, ніж страхування життя	97,50%	96,74%	95,65%	95,44%	95,95%	96,07%	94,07%

Ситуацію нерозвиненості страхування життя можна вважати найбільшим недоліком страхового ринку України, адже світові тенденції свідчать про домінування саме страхування життя над загальноризиковими видами страхування, а в окремих країнах його питома вага взагалі досягає 90% зібраних страхових премій [59].

Враховуючи той факт, що саме страховики, які займаються страхуванням життя є одними з основних постачальників довгострокових ресурсів на фінансовому ринку, стає зрозумілим, що поточний стан страхового ринку не сприяє загальній його еволюції і має незначний вплив на розвиток фінансового ринку. В цьому можна переконатись, якщо розглянути напрями інвестування активів страховиків (табл. 1.5) за останні роки.

Таблиця 1.5

Напрями інвестування активів страхових компаній України у 2005-2011 рр.,

млн. грн. [66]

Показник	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Загальні активи по балансу	20920,0	23995,0	32213,0	41930,5	41970,1	45234,6	48122,7
Активи, визначені ст.31 Закону України «Про страхування», у тому числі:	12346,5	17488,0	19330,0	23905,6	23690,9	27695,0	28642,4
1) грошові кошти на поточних рахунках	668,0	773,6	1429,4	1926,1	1526,8	1770,2	2073,1
у тому числі 1.1) в іноземній валюті	61,5	47,7	–	349,5	212,8	402,8	218,3
2) банківські вклади (депозити)	3102,3	5453,7	6171,5	6963,7	5926,4	6464,6	7819,1
у тому числі 2.1) в іноземній валюті	186,2	304,6	–	1840,1	1707,9	1819,2	1858,5
3) банківські метали	35,9	41,1	72,5	150,9	105,3	79,3	70,5
4) нерухоме майно	541,4	794,6	1157,6	1877,8	1997,8	2182,6	2054,0
5) акції	5752,8	7626,1	7078,7	8177,0	9521,8	10905,8	12529,0
6) облігації	272,6	363,5	517,8	825,8	556,5	652,7	780,3
7) іпотечні сертифікати	0,1	40,3	н/д	21,2	20,7	66,7	95,9
8) цінні папери, що емітуються державою	79,9	183,4	210,2	387,8	869,5	1523,4	1447,5
9) права вимоги до перестраховиків	1860,6	2163,9	2582,7	3498,9	3067,7	3940,1	1647,3
у тому числі 9.1) до перестраховиків - нерезидентів	245,3	285,2	–	627,6	648,7	870,2	791,1
10) інвестиції в економіку України за напрямами, визначеними Кабінетом Міністрів України	28,8	32,1	н/д	63,4	78,4	86,1	77,6
11) кредити страхувальникам-громадянам	2,3	2,2	н/д	0,8	5,1	5,0	4,6
12) довгострокові кредити для житлового будівництва	0,0	0,0	н/д	0,1	0,1	0,1	0,2
13) готівка в касі	1,8	13,6	н/д	11,4	13,8	18,3	43,2
Інші активи			109,9				

Обсяги інвестицій по всіх статтях суттєво збільшились за період, що аналізується, але основні статті інвестування за своїми темпами дещо відстають від середніх темпів зростання активів, які визначені ст.31 Закону України «Про страхування» (які склали 230% за період 2005-2011 рр.) [139]. Це стосується насамперед акцій (218%), прав вимог до перестраховиків (89%). В той же час найбільшого приросту зазнали іпотечні сертифікати, цінні папери, що емітуються державою, готівка в касі, нерухоме майно, банківські вклади в іноземній валюті, нерухоме майно.

Такий розвиток неможливо пояснити, наприклад, бажанням тримати більше активів у ліквідній формі або необхідністю підвищення загальної дохідності здійснюваних операцій, адже зміни стосуються активів з різними

характеристиками. Отже ці трансформації носять скоріше ситуаційний характер і залежать від поточної кон'юнктури на фінансовому ринку.

Результатом вищезазначених змін став перерозподіл часток різних видів інвестованих активів за період, що аналізується, хоча в цілому кардинальні міни не відбулись. Тим не менш, сумарно питома вага цінних паперів збільшилась із 49,5% до 51,9% при загальних темпах зростання їх абсолютного значення (243%).

Аналогічна ситуація спостерігається і по грошових коштах, які з питомої ваги у 30,6% у 2005 році збільшились до 34,7%, і при цьому показали темпи зростання 263%. В обох випадках це пов'язано із нарощенням як основних статей – акцій і депозитів, так і тих напрямів, які раніше не відігравали важливої ролі або були стабільними (цінні папери, що емітуються державою, грошові кошти на поточних рахунках).

Відзначимо, що з 2005 по 2011 рр. суттєво зросла питома вага нерухомого майна (з 4,4% до 7,2%), цінних паперів, що емітуються державою (з 0,7% до 5%), а також дещо збільшилась частка грошових коштів на поточних рахунках (з 5,4% до 7,2%). Інші статті або зазнали незначних змін, або їх питома вага у портфелі інвестованих активів настільки незначна на даний момент, що їх зміни ніяким чином не впливають на загальну структуру інвестицій.

Співставлення показників розвитку українських страхових компаній із показниками страховиків у світі в цілому свідчить, що загальні тенденції вітчизняного страхового ринку досить близькі до динаміки світу в цілому. Так загальні обсяги зібраних страхових премій, а також їх розподіл окремо за сектором загальноризикового страхування і страхування життя, знаходяться у тісному взаємозв'язку: відповідні коефіцієнти кореляції дорівнюють 0,9 для валового обсягу страхових премій, 0,9 і 0,93 для загально ризикових видів і страхування життя відповідно [252].

За структурою розміщення активів вітчизняні страховики є зовсім нетиповими представниками, якщо брати до уваги 3 основні напрями вкладення коштів – облігації, акції, нерухомість. У світі страхові компанії перевагу

віддають облігаціям, в той час в Україні цей напрям інвестування не перевищує 8%. В той же час традиційно високі для України показники вкладення в акції (40% і більше) зустрічаються лише в окремих країнах (Італія, Японія). Інші іноземні страхові ринки не відзначаються схильністю до цього напрямку. Вкладення в нерухомість українських страхових компаній також знаходяться на високому рівні (більше 7%), що є типовим лише для Фінляндії, Японії, Італії.

Таким чином, консервативний характер інвестиційної політики іноземних страховиків, які віддають перевагу інструментам з фіксованою дохідністю, є нехарактерним для України, навіть не дивлячись на те, що обсяги інвестицій в державні цінні папери суттєво зросли за останні роки.

Вітчизняні страхові компанії замість цього розміщують наявні грошові на депозитні рахунки (більше 27% у 2011 р.), які можна вважати субститутами облігацій, адже вони також є напрямом з фіксованою дохідністю [254].

Ключовою проблемою страхового ринку України залишається недостатнє залучення фізичних осіб до участі в страхуванні життя. Це пояснюється не тільки недостатнім розміром доходів домогосподарств, низькою нормою заощаджень, а й елементарною необізнаністю про можливості інших варіантів розміщення вільних грошових коштів крім банківських депозитів. Важливим фактором виступає і нестабільність індексу споживчих цін, який змінюється у досить широкому діапазоні, що не сприяє до проведення довгострокових вкладень грошових коштів населенням.

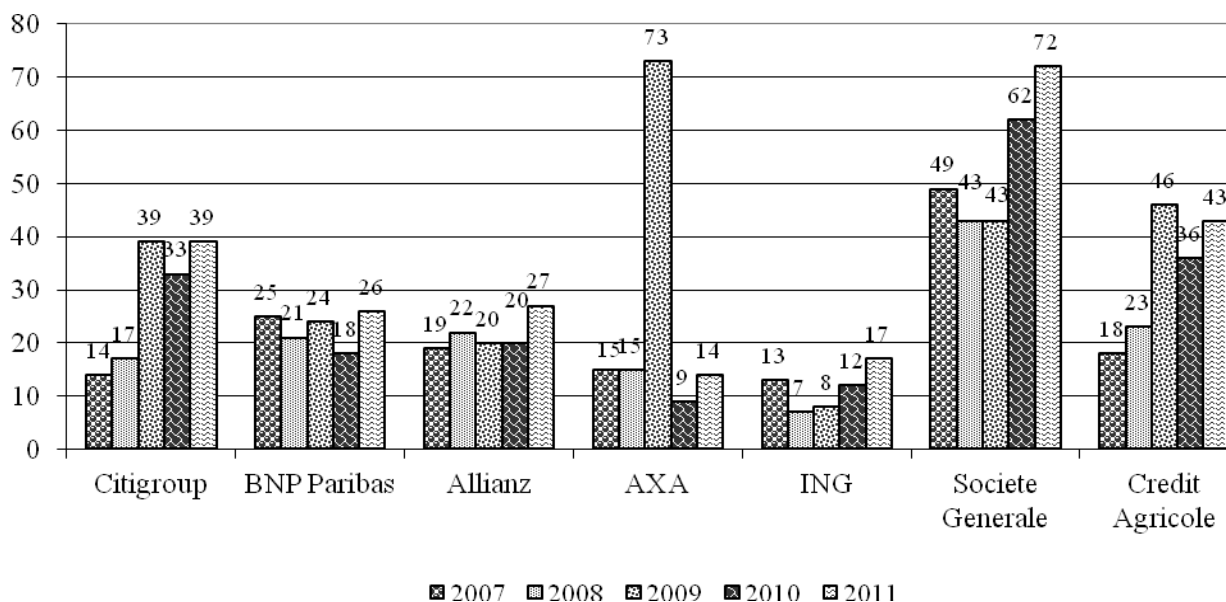
В цілому ж, приймаючи до уваги, що на банківських депозитах розміщено коштів фізичних осіб, які у сотні разів перевищують сумарні активи страхових компаній, які займаються страхуванням життя, можна говорити про наявність значного потенціалу їх розвитку у майбутньому за умови більшої привабливості цих інституційних інвесторів і стабільності економічної ситуації та фінансових ринків.

1.2. Міжнародні фінансові конгломерати на страховому ринку України

На сучасному етапі розвитку економіки України досить швидко та інтенсивно відбувається входження іноземного капіталу у вітчизняний фінансовий сектор, навіть не зважаючи на наслідки фінансової кризи в глобальному фінансовому середовищі. Серед представників іноземного фінансового капіталу активно себе поводять фінансові конгломерати, які є надвеликими фінансовими групами за обсягами активів та рівнем охоплення споживачів фінансових послуг одночасно на банківському, страховому та інвестиційному ринку. Входження міжнародних фінансових конгломератів окрім позитивних наслідків таких як впровадження світових стандартів надання фінансових послуг, розширення ресурсної бази економічного зростання та активізації інвестиційних процесів, зумовлює виникнення цілого ряду ризиків і небезпек як для вітчизняного фінансового сектора в цілому, так і для страхового ринку зокрема, а саме, посилення негативного впливу фінансової глобалізації, зростання нестабільності фінансового сектору, формування додаткових ризиків, неконтрольований відтік капіталу та реалізація фінансово-економічних інтересів без врахування пріоритетів розвитку України.

Дослідженню впливу міжнародних фінансових конгломератів на фінансовий ринок України присвячені праці вітчизняних науковців О. Барановського, І. Крупки, О. Козьменко, А. Єрмошенко, А. Фрасинюка. Підкреслюючи ґрунтовність, високий рівень досліджень вітчизняних і зарубіжних учених, високо оцінюючи їх наукову та практичну значущість, слід відмітити, що нині недостатньо дослідженою все ще залишається проблема формування цілісного уявлення про механізм впливу міжнародних фінансових конгломератів на функціонування та розвиток страхового ринку України [95, 170, 280].

На фінансовому ринку, попри прогнози 2008 року щодо значного відтоку іноземного капіталу з України сьогодні присутні найбільш потужні фінансові конгломерати, що входять до списку “Global 500”. Розглянувши зміну позицій фінансових конгломератів у цьому рейтингу (рис. 1.5), можна стверджувати, що частина конгломератів має досить стійку позицію з незначними відхиленнями, зокрема “BNP Paribas”, “Allianz” і “Citigroup”. Фінансові конгломерати “AXA” і “Credit Agricole” в 2009-2011 рр. підвищили свій рейтинг: при чому “Credit Agricole” за останні два роки піднявся з 46 на 43 позицію рейтингу “Global 500”, а “AXA” – з 73 на 14. Фінансові конгломерати “ING” та “Societe Generale” погіршили свої позиції у 2011 р. порівняно із 2009 р. – відповідно на 9 і 29 позицій. Окрім того на цьому рисунку не відображено ще один фінансовий конгломерат, що входить до 500 найбільш потужних компаній світу, а саме – італійську фінансову групу “Intesa Sanpaolo S.P.A.”, яка протягом 2007-2011 рр. суттєво посилила свою рейтингову позицію: у 2007 році вона займала 337 позицію, а в 2008 році вже 137, хоча у 2011 р. ця фінансова група опинилася на 191 місці [95, 110].

Джерело: Рейтинг «GLOBAL 500» –<http://money.cnn.com/>

Рис. 1.5 – Позиції міжнародних фінансових конгломератів, присутніх на фінансовому ринку України, в рейтингу Global 500 у 2007-2011 рр.

Аналізуючи тенденції розвитку фінансових конгломератів, що присутні на вітчизняному фінансовому ринку, у 2006-2010 рр., на нашу думку, слід враховувати, що на розвиток цих конгломератів у світовому масштабі суттєво вплинула фінансова криза (табл. 1.6). Проте є очевидним, що оцінювати сучасну фінансову ситуацію у міжнародних конгломератах на основі стану сумарних активів та зобов'язань не зовсім доречно, адже різких змін у цих показниках, за деякими винятками, майже не відбулося. Фінансові конгломерати “Citigroup”, “ING”, “Societe Generale” і “Petr Kellner (PPF)” у 2010 р. порівняно із 2009 р. наростили обсяг активів, проте у всіх вище перелічених, окрім конгломерату “Petr Kellner (PPF)”, активи не досягли рівня 2008 року.

Стосовно ж фінансових результатів діяльності, то саме в них з усією очевидністю проявляється вплив фінансової кризи на діяльність інтегрованих посередників. В цілому 2008 та частково 2009 рік були критичними періодами у функціонуванні фактично всіх конгломератів, оскільки навіть ті з них, які спрацювали із прибутком, мали суттєве зниження рівня рентабельності акціонерного капіталу, який порівняно з попередніми роками скорочувався в декілька разів. Усі досліджувані фінансові конгломерати у 2010 р. отримали позитивний фінансовий результат, що є свідченням того, що висококонвергентна інтегрована форма фінансового посередництва, не дивлячись на прогнози щодо її зникнення або суттєвої трансформації, залишається конкурентноспроможною і ефективною на світовому фінансовому ринку. Водночас порівнюючи рентабельність акціонерного капіталу за показниками 2007 (до кризового) та 2010 року, отримуємо нерівномірність результатів, а саме, частина конгломератів (“Citigroup”, “BNP Paribas”, “AIG”, “Societe Generale”) досягла і навіть перевищила значення показників 2007 року, інші поступово підвищують результати діяльності. Показники рентабельності американських фінансових конгломератів “Citigroup” і “AIG” засвідчують дієвість застосованих заходів щодо виведення фінансових конгломератів із кризового стану [38].

Таблиця 1.6

Основні показники діяльності міжнародних фінансових конгломератів, присутніх на фінансовому ринку України, у
2006-2010 рр.

Фінансовий конгломерат		Активи, млрд. дол. США					Сукупні зобов'язання, млрд. дол. США					Чистий прибуток, млрд. дол. США					Рентабельність акціонерного капіталу, %				
Назва	Країна	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Citigroup	США	1884,3	2187,6	1938,5	1856,6	1913,9	1764,5	2074,0	1796,9	1703,9	1750,4	21,5	3,6	-27,7	-1,6	10,6	17,95	3,17	-19,56	-1,05	6,48
BNP Paribas	Франція	1889,3	2477,4	2885,0	2952,6	2680,9	1824,0	2398,7	2811,0	2852,9	2580,8	9,2	10,7	4,4	8,1	10,4	14,09	13,60	5,95	8,12	10,39
Allianz	Німеччина	1388,8	1551,5	1328,3	838,0	838,5	1322,2	1481,7	1281,5	780,4	778,8	8,8	10,9	-3,6	6,0	6,7	13,21	15,62	-7,69	10,42	11,22
AIG	США	979,4	1060,5	860,4	847,6	683,4	877,7	964,7	793,0	777,8	598,1	14,0	6,2	-99,3	-10,9	9,5	13,77	6,47	-147,33	-15,62	11,14
AXA	Бельгія	959,4	1057,0	936,2	1016,3	981,7	897,1	990,3	884,2	950,0	915,0	6,4	7,8	1,4	5,0	3,6	10,27	11,69	2,69	7,54	5,40
ING	Нідерланди	1617,1	1919,0	1851,0	1169,7	1667,5	1566,6	1864,6	1813,0	1113,9	1609,3	9,7	12,6	-1,1	-1,3	3,7	19,21	23,16	-2,89	-2,33	6,36
Societe Generale	Франція	1261,7	1567,0	1570,7	1468,9	1518,9	1223,4	1527,2	1520,5	1408,3	1456,6	6,6	1,3	2,9	0,9	5,2	17,23	3,27	5,78	1,49	8,35
Credit Agricole	Франція	1820,6	2252,8	2298,0	2234,6	2138,0	1743,1	2158,1	2240,0	2169,4	2076,7	9,0	8,2	1,5	1,6	1,7	11,61	8,66	2,59	2,45	2,77
Intesa Sanpaolo S.P.A	Італія	384,8	837,6	884,2	896,6	883,9	360,8	797,8	816,2	821,0	812,1	3,2	9,9	3,7	3,9	3,6	13,33	24,87	5,44	5,16	5,01
RZB-UNIQA	Австрія	145,6	187,7	229,8	203,1	174,1	136,8	176,7	218,0	184,1	155,0	1,5	1,1	0,1	0,002	0,004	17,05	10,00	0,85	0,01	0,02
SEB	Швеція	299,3	362,7	317,5	357,1	337,2	288,9	350,8	375,5	341,7	321,8	2,0	1,5	0,9	-0,02	0,5	19,23	12,61	-1,55	-0,13	3,25
Generali	Італія	498,0	559,3	533,7	608,1	566,8	477,9	537,7	518,0	584,2	543,3	3,0	4,0	1,3	1,8	2,3	14,93	18,52	8,28	7,53	9,79
Petr Kellner (PPF)*	Нідерланди	10,3	13,8	15,7	15,1	16,5	8,7	11,8	10,2	9,5	10,5	0,3	0,3	3,7	0,4	0,4	18,75	15,00	67,27	7,14	6,67
Deutsche Bank	Німеччина	1485,1	2953,9	3061,4	2153,3	2556,8	1441,8	2899,7	3018,7	2100,7	2491,3	7,5	8,9	-5,6	6,9	3,1	17,32	16,42	-13,11	13,12	4,73

*для фінансового конгломерату "Petr Kellner (PPF)" дані наведені у млн. дол. США

Джерело: Офіційні сайти компаній

Рейтинг «GLOBAL 500» –<http://money.cnn.com/>

Слід зазначити, що міжнародні фінансові конгломерати, незважаючи на складну фінансову ситуацію, продовжують активно працювати та освоювати нові фінансові ринки і не збираються виводити свої активи з економіки України. При цьому все більш привабливим для фінансових конгломератів стає страховий сектор з огляду на те, що провідна роль серед небанківських фінансових установ в Україні належить страховим компаніям. Це пояснюється високими темпами зростання ринку, які вже декілька років перевищують 20%. Тенденції розвитку страхового ринку в Україні передусім пов'язані з його усталеністю та відносною стабільністю: Зокрема, страховий ринок вже пройшов стадію формування та перейшов в стадію свого активного розвитку. Окрім того, страховий ринок в Україні характеризується значним потенціалом. Реалізації цього потенціалу сприятиме стабілізація економічної ситуації і зростання ВВП, а також підвищення рівня споживання страхових продуктів, який зараз в Україні є одним з найнижчих серед країн Центральної та Східної Європи.

Відношення валових страхових платежів до ВВП в Україні складає близько 3%, у той час як у Чехії – 4%, Словенії – 5,7%, а в групі країн ЄС-15 – в середньому 8,6%. Усе вищезазначене є підґрунтям для висновку про те, що страховий ринок України є другим за привабливістю сегментом фінансового сектору для іноземного капіталу після банківського. За період з 2001 по 2011 рр. кількість страхових компаній збільшилася у 1,4 рази – з 328 до 456 одиниць, у той час кількість страхових компаній з іноземним капіталом зросла майже у 6 разів – з 20 до 115 [52, 110].

Значне розширення присутності іноземного капіталу пов'язане з тим, що Закон України “Про страхування” від 2001 р. лібералізував вітчизняне законодавче поле страхового ринку. Особливо це стосується відносин злиття і поглинання: так, для отримання значного контролю над вітчизняною страховою компанією нормативно-правовими актами не передбачено отримання дозволів, на відміну від банківського сектору. Окрім того, законодавство дозволяє іноземним страховим компаніям створювати дочірні компанії, у яких капітал на

100% буде іноземним [156]. Так, якщо у 2003 р. частка статутного капіталу, що належить нерезидентам, у загальному обсязі сплачених статутних фондів всіх страховиків, складала 15,1%. Значення цього показника було найнижчим у 2006 р. – близько 13%, наступні ж роки характеризуються значним зростанням частки статутного капіталу, що належить нерезидентам, – на кінець 2008 р. її значення сягнуло 25,5%.

Результати проведеного аналізу іноземних власників вітчизняних страхових компаній свідчать, що в Україні як мінімум 15 компаній входять до складу міжнародних фінансових конгломератів: “Allianz Україна”, “Allianz Life”, “АХА Страхування”, “АХА Україна”, “Граве Україна”, “Граве Україна Страхування життя”, “Дженералі Гарант”, “Дженералі Гарант Страхування Життя”, “ІНГ Життя Україна”, “Кардіф”, “Кардіф Життя”, “СЕБ Лайф Юкрейн”, “УНІКА”, “УНІКА Життя” та “Хоум Кредит Страхування” (табл. 2). Страхові компанії “Веско” і “Український страховий альянс”, що перебувають у спільній власності “Укрсиббанку” і “АХА”, на початку 2009 р. були перейменовані, відповідно, у “АХА Страхування” і “АХА Україна” з метою утворення “АХА Group” в Україні.

Серед 15 компаній-лідерів ризикового страхування в Україні за результатами 2010 р. міжнародними фінансовими конгломератами контролюються, по-перше, страхова компанія “АХА Страхування”, яка опосередковано – через “Укрсиббанк” – входить до складу французького фінансового конгломерату “BNP Paribas”, а також бельгійського “АХА”, по-друге, “УНІКА”, яка безпосередньо належить структурному підрозділу австрійського фінансового конгломерату “RZB-UNIQA”, та, по-третє, “Дженералі-Гарант”, яка спеціалізується на ризиковому страхуванні, входить до італійського фінансового конгломерату “Generali”, а безпосереднім власником 52,4% цієї страхової компанії є австрійський підрозділ “Generali Holding Vienna AG”.

Таблиця 1.7

Міжнародні фінансові конгломерати на страховому ринку України станом на
01.01.2011 р.

№ з/п	Страхова компанія	Власник			
		Назва	Країна походження	Пакет акцій, %	Фінансовий конгломерат
1	Allianz Україна	Allianz SE	н/д	н/д	Allianz (Німеччина)
2	Allianz Life	Allianz SE	н/д	н/д	Allianz (Німеччина)
3	АХА Страхування	АТ “УкрСиббанк”	Україна	18,0237	BNP Paribas (Франція)
		ПрАТ “КУА-АПФ “УкрСиб Ессет Менеджмент”	Україна	31,6554	BNP Paribas (Франція)
		АХА	Франція	46,9056	АХА (Бельгія)
4	АХА Україна	АТ “УкрСиббанк”	Україна	49,9974	BNP Paribas (Франція)
		АХА	Франція	49,9991	АХА (Бельгія)
5	Граве Україна	Грацер Вексельзайтіге Ферзіхерунг Акцієнгезельшафт	Австрія	100,0000	GRAWE (Австрія)
6	Граве Україна Страхування життя	Грацер Вексельзайтіге Ферзіхерунг Акцієнгезельшафт	Австрія	99,917	GRAWE (Австрія)
7	Дженералі Гарант	Дженералі Холдінг Вьєнна АГ	Австрія	н/д	Generali (Італія)
8	Дженералі Гарант Страхування Життя	Дженералі Холдінг Вьєнна АГ	Австрія	н/д	Generali (Італія)
9	ІНГ Життя Україна	ІНГ Континентал Юреп Холдінгз	Нідерланди	н/д	ING (Нідерланди)
10	Кардіф	Кардіф СА	Франція	н/д	BNP Paribas (Франція)
11	Кардіф Життя	Кардіф СА	Франція	н/д	BNP Paribas (Франція)
12	СЕБ Лайф Юкрейн	СЕБ Тригг Лів Холдінг Акцієболаг	Швеція	99,9985	SEB (Швеція)
13	УНІКА (UNIQA)	УНІКА Інтернешнл Бетайлігунгс-Фервальтунгс ГмбХ	Австрія	н/д	RZB-UNIQA (Австрія)
14	УНІКА Життя (UNIQA life)	УНІКА Інтернешнл Бетайлігунгс-Фервальтунгс ГмбХ	Австрія	н/д	RZB-UNIQA (Австрія)
15	Хоум Кредит Страхування	Home Credit Group	н/д	н/д	Petr Kellner (PPF) (Чехія)

Джерело: дані ДУ “АРИФРУ”

Рейтинг страхових компаній України ТОП 100 – <http://forINSURER.com>

Рейтинг «GLOBAL 500» – <http://money.cnn.com/>

Серед 15 вітчизняних лідерів страхування життя у 2010 р. ще два страховика – “Граве Україна Страхування життя” і “Уніка Життя” – належать до фінансових конгломератів “GRAWE” та “BNP Paribas” і бельгійського “АХА” [66].

На страховому ринку України працюють такі міжнародні фінансові конгломерати: “Allianz”, “BNP Paribas”, “АХА”, “GRAWE”, “Generali”, “ING”, “RZB-UNIQA”, “SEB” і “Petr Kellner (PPF)”. Такі фінансові конгломерати як “BNP Paribas S.A.”, “ING”, “RZB-UNIQA” і “SEB” функціонують в Україні одночасно на двох сегментах фінансового ринку – банківському і страховому.

До березня 2009 р. на страховому ринку України був представлений фінансовий конгломерат “AIG” – йому належала страхова компанія “ALICO AIG Life”. Проте фінансові проблеми та звернення по допомогу до уряду цього американського фінансового конгломерату призвели до того, що на початку березня 2009 р. було оприлюднене офіційне повідомлення про відокремлення компанії “ALICO AIG Life” від материнського холдингу “American International Group” та про виділення її в окрему структуру. Цей крок було зроблено з метою створення окремої, незалежної, життєздатної компанії, що викликає довіру з боку клієнтів, інвесторів та державних регуляторів.

Аналіз основних показників діяльності страхових компаній України, що контролюються фінансовими конгломератами (табл. 1.8) засвідчує, що позитивні тенденції щодо функціонування та розвитку спостерігаються у таких страхових компаній “АХА Страхування” і “УНІКА”.

Негативною тенденцією, що проявилася у зменшення вартості активів і власного капіталу та зниження валових премій, у 2009-2010 рр. характеризувалася діяльність страхових компаній “Дженералі Гарант”, “УНІКА Життя” та “СЕБ Лайф Юкрейн”.

У 2010 р. порівняно із 2009 р. у страхової компанії “Allianz Україна ” відбулося зниження активів і власного капіталу – на 68,9 та 68,8 млн. грн. відповідно. Проте відбулося незначне зростання величини валових премій – майже на 1 млн. грн. Щодо діяльності страхової компанії “Граве Україна

Страховання життя”, то у 2009-2010 рр. спостерігалися наступні тенденції – вартість активів зросла на 90,7 млн. грн., власний капітал збільшився з 77,1 до 88,1 млн. грн. – на 14,3%, а валові страхові премії зменшилися на 4,4 млн. грн.

Такі тенденції у діяльності страхових компаній, що контролюються міжнародними фінансовими конгломератами, є важливими з позиції значного обсягу нереалізованого потенціалу страхового ринку України та ефективності його функціонування та розвитку.

Нами було розраховано й узагальнено показники активності міжнародних фінансових конгломератів на страховому ринку України – частки активів підконтрольних їм страхових компаній у загальній сумі активів страхових організацій та ВВП. Враховуючи, що через недостатньо комплексне інформаційне забезпечення функціонування страхового ринку не усі страхові компанії, якими володіють міжнародні фінансові конгломерати, були включені в аналіз, розраховані значення узагальнених показників мають розглядатися з позиції мінімального їх рівня .

При цьому слід зауважити, що з’ясувати, скільки ж реально банківських установ та страхових компаній України входить до складу фінансових конгломератів складно, оскільки відстежити їхню структуру – справа досить проблематична. Причиною тому – складна структура взаємозв’язків, а крім того, групи нерідко навмисне приховують інформацію від регуляторних органів, дбаючи лише про свої комерційні інтереси.

Таблиця 1.8

Основні показники діяльності страхових компаній України, що контролюються фінансовими конгломератами, у 2009-2010 рр.

№ з/п	Страхова компанія	Активи, млн. грн.		Валові премії, млн. грн.		Власний капітал, млн. грн.		Рівень виплат / Збитковість, %		Нерозподілений прибуток у 2010 р., млн. грн.
		2009 р.	2010 р.	2009 р.	2010 р.	2009 р.	2010 р.	2009 р.	2010 р.	
КОМПАНІЇ РИЗИКОВОГО СТРАХУВАННЯ										
1	АХА Страхування	809,7	818,3	700,9	721,9	341,1	436,7	н/д	46,59	171,3
2	УНІКА	389,3	392,3	500,0	528,3	105,6	105,6	30,83	41,84	19,2
3	Дженералі-Гарант	423,3	371,2	346,8	273,6	183,8	154,8	76,76	59,29	-28,6
4	Allianz Україна	181,0	112,1	96,5	97,4	109,2	40,4	н/д	34,75	-102,8
5	Граве Україна	н/д	76,2	н/д	53,6	н/д	43,3	н/д	50,81	-34,8
КОМПАНІЇ СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ										
6	Граве Україна Страхування життя	403,9	494,6	153,4	149,0	77,1	88,1	н/д	н/д	–
7	Уніка Життя	59,8	86,8	26,2	51,0	н/д	н/д	н/д	н/д	–
8	Дженералі Гарант Страхування Життя	41,7	41,8	н/д	4,9	27,4	36,6	н/д	н/д	–
9	СЕБ Лайф Юкрейн	46,3	36,0	2,1	3,2	44,5	33,5	н/д	н/д	–

Джерело: Рейтинг страхових компаній України ТОП 100 – <http://forINSURER.com>

Страхові компанії, які підконтрольні міжнародним фінансовим конгломератам, у 2008 р. володіли дуже невеликими частками ринку як ризикового і майнового, так і особистого страхування (табл. 1.9) – проведені розрахунки засвідчили, що питома вага активів жодної з досліджених страхових компаній не перевищувала значення 1%. Проте, якщо на ринку страхування життя така ж тенденція збереглася і у 2009 році, то на ринку ризикового страхування такі компанії як “АХА Страхування” та “Дженералі Гарант” перейшли бар’єр у 1% ринкової частки, а компанія “УНІКА” впритул підійшла до цього значення [66, 208, 170].

Таблиця 1.9

Активність страхових компаній України, що контролюються фінансовими конгломератами, у 2008-2010 рр.

№ з/п	Страхова компанія (Фінансовий конгломерат)	Частка активів у активах страхових компаній, %			Частка активів у ВВП, %		
		2008 р.	2009 р.	2010 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
КОМПАНІЇ РИЗИКОВОГО СТРАХУВАННЯ							
1	АХА Страхування (BNP Paribas)	0,09	1,93	1,81	0,04	0,09	0,07
2	УНІКА (RZB-UNIQA)	0,69	0,93	0,87	0,03	0,04	0,04
3	Дженералі-Гарант (Generali)	0,18	1,01	0,82	0,08	0,05	0,03
4	Allianz Україна (Allianz)	0,05	0,43	0,25	0,02	0,02	0,01
5	Граве Україна (GRAWE)	0,14	н/д	0,17	0,01	н/д	0,01
6	Разом	1,15	4,30	3,91	0,18	0,20	0,16
КОМПАНІЇ СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ							
7	Граве Україна Страхування життя (GRAWE)	0,83	0,96	1,09	0,04	0,04	0,05
8	Уніка Життя (RZB-UNIQA)	0,08	0,14	0,19	0,004	0,01	0,01
9	Дженералі Гарант Страхування Життя (Generali)	н/д	0,10	0,09	н/д	0,005	0,004
10	СЕБ Лайф Юкрейн (SEB)	0,12	0,11	0,08	0,005	0,005	0,003
11	Разом	1,03	1,31	1,46	0,05	0,06	0,06

Джерело: Рейтинг страхових компаній України ТОП 100 – <http://forINSURER.com>

Дані Держфінпослуг

Дані Держстату

У 2010 р. серед досліджених компаній лише одна – “АХА Страхування” – зберегла за собою частку активів страхових компаній на рівні більше одного відсотка – 1,81%, решта компаній володіла часткою активів, меншою за 1%. Серед компаній страхування життя лише страховій компанії „Граве Україна Страхування життя” у 2010 р. належало більше 1% активів страхових компаній України. Як бачимо, міжнародні фінансові конгломерати є більш активними у такому сегменті вітчизняного страхового ринку, як ризикове і майнове страхування, що зумовлене загальними тенденціями його розвитку в Україні.

Таким чином, можна стверджувати, що якщо міжнародні фінансові конгломерати на початок 2008р. контролювали в Україні щонайменше 2,18% активів страхових компаній, що складало як мінімум 0,23% ВВП, то за результатами 2009 р. масштаби діяльності міжнародних фінансових конгломератів на страховому ринку України є значно більшими і можуть бути оцінені на рівні щонайменше 5,61% активів страхових компаній та 0,26% ВВП. У 2010 р. ці показники стали дещо нижчими порівняно із 2009 р. – відповідно 5,37% активів страхових компаній та 0,22% ВВП.

Для оцінювання розмірів міжнародних фінансових конгломератів, що функціонують на страховому ринку України, відносно обсягів цього ринку, нами запропоновано розрахунок показників співвідношення між активами міжнародних фінансових конгломератів, які працюють на страховому ринку, та сукупними активами вітчизняних страхових компаній і мінімальними розмірами статутного фонду.

Результати проведених розрахунків (табл. 1.9) дозволяють зробити висновок, що ситуація з погляду на безпеку і стабільність функціонування цього сегменту вітчизняного фінансового ринку є більш критичною порівняно з банківським сектором.

Сукупні активи міжнародних фінансових конгломератів, які володіють страховими компаніями в Україні, у близько 1300 разів перевищують їх сукупні активи. Така ситуація пояснюється невеликими розмірами

страхового ринку України: у 2007 р. активи страхових компаній склали 32213 млн. грн. або 4,52% ВВП країни, у 2010 р. – 45235 млн. грн. та 4,13% ВВП відповідно. Встановлені вітчизняним законодавством мінімальні розміри статутних фондів також не можуть розглядатися як серйозні бар'єри для входження міжнародних фінансових конгломератів на вітчизняний страховий ринок. Слід зазначити, що відповідно до ст. 30 Закону України “Про страхування” мінімальний розмір статутного фонду страховика, який займається видами страхування іншими, ніж страхування життя, встановлюється в сумі, еквівалентній 1 млн. євро, а страховика, який займається страхуванням життя, – 1,5 млн. євро [139].

Таблиця 1.10

Оцінка розміру міжнародних фінансових конгломератів
відносно обсягів страхового ринку України у 2007 і 2010 рр.

№ з/п	Фінансовий конгломерат	Співвідношення між активами фінансового конгломерату і активами страхових організацій України		Співвідношення між активами фінансового конгломерату і мінімальним розміром статутного фонду страховика, який займається			
				страхуванням життя		іншими видами страхування, ніж страхування життя	
		2007 р.	2010 р.	2007 р.	2010 р.	2007 р.	2010 р.
1	Allianz	243,22	147,10	703612,02	631733,09	1055418,03	421155,40
2	American International Group	166,25	–	480954,65	–	721431,97	–
3	AXA	165,70	172,22	479348,48	739621,20	719022,72	493080,80
4	BNP Paribas	388,38	470,32	1123535,19	2019813,06	1685302,79	1346542,04
5	Generali	87,68	99,43	253651,66	427031,98	380477,48	284687,99
6	ING Group	300,83	292,53	870281,04	1256308,80	1305421,56	837539,20
7	GRAWE	0,71	0,12	2055,08	527,39	3082,61	351,59
8	Petr Kellner (PPF)	0,12	0,01	356,95	12,43	535,43	8,29
9	RZB-UNIQA	0,45	30,54	1298,87	131168,43	1948,30	87445,62
10	SEB	0,37	59,16	1058,71	254049,37	1588,07	169366,25
11	Разом	1353,93	1271,44	–	–	–	–

Джерело: Рейтинг страхових компаній України ТОП 100 – <http://forINSURER.com>

Дані Держфінпослуг

Підводячи підсумок проведеного дослідження, можна зробити такі висновки:

1. Фінансові конгломерати, серед яких більшість – найбільш потужні, присутні на фінансовому ринку України із 2005 р., при цьому, як правило, їх стратегія полягає в охопленні усіх сегментів вітчизняного фінансового ринку.

2. Світова фінансова криза суттєво вплинула передусім на фінансові результати діяльності міжнародних фінансових конгломератів, проте відходу від фінансового конгломерату як найбільш поширеної форми фінансового посередництва – конвергентно-інтеграційної – не сталося, стосовно чого існувала поширена думка серед науковців.

3. Як мінімум п'ятнадцять страхових компаній входять до складу міжнародних фінансових конгломератів: “Allianz Україна”, “Allianz Life”, “АХА Страхування”, “АХА Україна”, “Траве Україна”, “Траве Україна Страхування життя”, “Дженералі Гарант”, “Дженералі Гарант Страхування Життя”, “ІНГ Життя Україна”, “Кардіф”, “Кардіф Життя”, “СЕБ Лайф Юкрейн”, “УНІКА”, “УНІКА Життя” та “Хоум Кредит Страхування”. Активність страхових компаній, які підконтрольні міжнародним фінансовим конгломератам, є невисокою: лише деякі з них володіють ринковою часткою в 1%. Сукупний контроль міжнародних фінансових конгломератів над страховим ринком України в останні роки зберігається на рівні 5%.

4. Намірів виходу міжнародних фінансових конгломератів зі страхового ринку України та їх реалізації практично не спостерігається, оскільки частка міжнародних фінансових конгломератів на вітчизняному страховому ринку в структурі їх активів є достатньо незначною, що відповідно практично не може здійснювати сильного впливу на діяльність конгломерату в цілому.

5. Міжнародні фінансові конгломерати, які представлені на страховому ринку України, є надвеликими фінансовими посередниками з точки зору обсягів активів та бар'єрів входження на ринок, при цьому потенційна

небезпека може критися не стільки у значному розмірі міжнародних фінансових конгломератах, скільки у невеликих розмірах самого вітчизняного страхового ринку.

Висновки до першого розділу

1. Співставлення показників розвитку українських страхових компаній із показниками страховиків у світі в цілому свідчить, що загальні тенденції вітчизняного страхового ринку досить близькі до динаміки світу в цілому. Так загальні обсяги зібраних страхових премій, а також їх розподіл окремо за сектором загальноризикового страхування і страхування життя, знаходяться у тісному взаємозв'язку: відповідні коефіцієнти кореляції дорівнюють 0,9 для валового обсягу страхових премій, 0,9 і 0,93 для загально ризикових видів і страхування життя відповідно.

2. Серед провідних сучасних тенденцій розвитку страхування можна зазначити відсутність значних імпульсів для розширення страхових основ забезпечення матеріальної забезпеченості і соціальної захищеності громадян. Достатньо проблемною залишається сфера медичного страхування, причому особливо гострою дана проблема є в Україні, з огляду на розпочатий процес реформування основ фінансування сфери охорони здоров'я. Повноцінний і ефективно функціонуючий страховий ринок має вагомe значення для розвитку медичного страхування.

3. За структурою розміщення активів вітчизняні страховики є зовсім нетиповими представниками, якщо брати до уваги 3 основні напрями вкладення коштів – облігації, акції, нерухомість. У світі страхові компанії перевагу віддають облігаціям, в той час в Україні цей напрям інвестування не перевищує 8%. В той же час традиційно високі для України показники вкладення в акції (40% і більше) зустрічаються лише в окремих країнах

(Італія, Японія). Інші іноземні страхові ринки не відзначаються схильністю до цього напрямку. Вкладення в нерухомість українських страхових компаній також знаходяться на високому рівні (більше 7%), що є типовим лише для Фінляндії, Японії, Італії.

4. Консервативний характер інвестиційної політики іноземних страховиків, які віддають перевагу інструментам з фіксованою дохідністю, є нехарактерним для України, навіть не дивлячись на те, що обсяги інвестицій в державні цінні папери суттєво зросли за останні роки. Вітчизняні страхові компанії замість цього розміщують наявні грошові на депозитні рахунки (більше 27% у 2011 р.), які можна вважати субститутами облігацій, адже вони також є напрямом з фіксованою дохідністю.

5. Ключовою проблемою страхового ринку України залишається недостатнє залучення фізичних осіб до участі в страхуванні життя. Це пояснюється не тільки недостатнім розміром доходів домогосподарств, низькою нормою заощаджень, а й елементарною необізнаністю про можливості інших варіантів розміщення вільних грошових коштів крім банківських депозитів. Важливим фактором виступає і нестабільність індексу споживчих цін, який змінюється у досить широкому діапазоні, що не сприяє до проведення довгострокових вкладень грошових коштів населенням. В цілому ж, приймаючи до уваги, що на банківських депозитах розміщено коштів фізичних осіб, які у сотні разів перевищують сумарні активи страхових компаній, які займаються страхуванням життя, можна говорити про наявність значного потенціалу їх розвитку у майбутньому за умови більшої привабливості цих інституційних інвесторів і стабільності економічної ситуації та фінансових ринків.

6. Фінансові конгломерати, серед яких більшість – найбільш потужні, присутні на фінансовому ринку України із 2005 р., при цьому, як правило, їх стратегія полягає в охопленні усіх сегментів вітчизняного фінансового ринку.

7. Світова фінансова криза суттєво вплинула передусім на фінансові результати діяльності міжнародних фінансових конгломератів, проте відходу

від фінансового конгломерату як найбільш поширеної форми фінансового посередництва – конвергентно-інтеграційної – не сталося, стосовно чого існувала поширена думка серед науковців.

8. Як мінімум п'ятнадцять страхових компаній входять до складу міжнародних фінансових конгломератів: “Allianz Україна”, “Allianz Life”, “АХА Страхування”, “АХА Україна”, “Граве Україна”, “Граве Україна Страхування життя”, “Дженералі Гарант”, “Дженералі Гарант Страхування Життя”, “ІНГ Життя Україна”, “Кардіф”, “Кардіф Життя”, “СЕБ Лайф Юкрейн”, “УНІКА”, “УНІКА Життя” та “Хоум Кредит Страхування”. Активність страхових компаній, які підконтрольні міжнародним фінансовим конгломератам, є невисокою: лише деякі з них володіють ринковою часткою в 1%. Сукупний контроль міжнародних фінансових конгломератів над страховим ринком України в останні роки зберігається на рівні 5%.

9. Намірів виходу міжнародних фінансових конгломератів зі страхового ринку України та їх реалізації практично не спостерігається, оскільки частка міжнародних фінансових конгломератів на вітчизняному страховому ринку в структурі їх активів є достатньо незначною, що відповідно практично не може здійснювати сильного впливу на діяльність конгломерату в цілому.

10. Міжнародні фінансові конгломерати, які представлені на страховому ринку України, є надвеликими фінансовими посередниками з точки зору обсягів активів та бар'єрів входження на ринок, при цьому потенційна небезпека може критися не стільки у значному розмірі міжнародних фінансових конгломератах, скільки у невеликих розмірах самого вітчизняного страхового ринку.

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКО-СТРАХОВОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

2.1. Моделі організації інтеграційної взаємодії банків та страхових компаній: порівняльний аналіз та узагальнення світового досвіду

Аналіз сучасних тенденцій та стану світового фінансового ринку свідчить про трансформацію фінансових відносин під впливом глобалізаційних та інтеграційних процесів. Численні науково-практичні та теоретико-методологічні дослідження науковців доводять тезу про поступове формування нової моделі розвитку фінансового ринку. Так, банкоцентрична та фондова моделі трансформуються у нову – «конвергентну». Це пов'язано з новими тенденціями на фінансовому ринку, головною ознакою розвитку якого стала універсалізація діяльності майже всіх фінансових посередників. Особливо посилюються інтеграційні процеси та поглиблюються взаємозв'язки між банками та страховими компаніями, що на даний момент часу є найбільш потужними суб'єктами фінансового ринку за масштабністю своєї діяльності.

Рівень розвитку банківсько-страхової інтеграції в окремих країнах та географічних регіонах обумовлений існуючими історичними традиціями організації фінансових відносин; національними законодавчими обмеженнями; новими умовами функціонування банків та страховиків у зовнішньому релевантному середовищі. Сучасними осередками інтеграційної взаємодії банків та страхових компаній є високо-розвинуті країни таких регіонів, як Західна Європа (Франція, Німеччина, Великобританія, Іспанія, Італія), окремих країн Азії (Японія, Сінгапур, Гонконг, Таїланд, Малайзія). Останнє десятиріччя ознаменувалось стрімким поширенням форм

банківсько-страхової інтеграції в Південній Америці, Східній Азії, країнах Центральної та Східної Європи, Південній Африці.

Аналіз науково-методичних підходів щодо виокремлення моделей організації банківсько-страхової інтеграції дозволяє стверджувати, що загальноновизнаного та усталеного підходу до визначення їх кількості та надання єдиного сутнісного змісту кожній окремій моделі як у вітчизняній, так і у зарубіжній економічній літературі не існує. В аналітичних дослідженнях окремих вчених міститься розгляд латиноамериканської, південноафриканської, східноєвропейської, центральноєвропейської моделей, модель країн постсоціалістичного простору, що, на нашу думку, є необґрунтованим. Можна припустити, що це нові регіональні (національні) ринки банківського страхування, а не «моделі» у широкому розумінні даного терміну. Дана теза потребує детального обґрунтування.

Так, саме поняття «модель» можна трактувати як опис певного процесу чи явища, що сформований за допомогою певної формалізованої мови з метою вивчення його властивостей [61]. Враховуючи існуючу науково-економічну термінологію, розглядати моделі організації банківсько-страхової інтеграції необхідно через призму теоретичних конструкцій, що відображають специфічні характеристики складних об'єктів – соціально-економічних систем, явищ, процесів та склалися в результаті дії довгострокових, суттєвих за впливом чинників. На нашу думку, модель організації банківсько-страхової інтеграції є загальною схемою опису організаційно-методологічних засад системи банківсько-страхової взаємодії, притаманної певній країні або географічному регіону.

Так, провідними моделями в гео економічному аспекті є європейська (континентальна), північноамериканська та азійсько-океанійська. А вже окремими країнами використовуються або європейська модель (поширюється у країнах СНД, Центральної та Східної Європи), або північноамериканська (застосовується країнами Північної та Латинської Америки, Австралії). У деяких країнах Південної Африки (особливо

Південно-Африканській Республіці) починаючи з 2000 року впровадження концепції банківського страхування як ключової форми БСІ супроводжувалось активним використанням основних параметрів як європейської, так і північноамериканської моделей [222, 223].

Досліджуючи практичний досвід організації банківсько-страхової інтеграції, необхідно відмітити, що на сучасному етапі виокремлення аналізованих моделей є досить умовним. І чітко виділити головні ознаки моделі, на базі якої побудовані банківсько-страхові відносини, досить важко. Так, відбувається поступова трансформація однієї моделі в іншу, поєднання ознак декількох моделей в одній змішаній. Даний процес здебільшого обумовлений існуючими глобалізаційними та інтеграційними явищами у світовій фінансовій системі, що створюють умови для конвергенції діяльності банків та страхових компаній майже у всіх географічних регіонах. Тому, на фоні поступового формування нової конвергентної моделі розвитку фінансового ринку паралельно спостерігається процес перетворення моделей інтеграційної взаємодії банків та страхових компаній, їх інтеграції та поглиблення взаємозв'язків.

Дослідження характерних ознак трьох класичних моделей організації БСІ потребує детального розгляду основних параметрів їх виокремлення. Так, в аналітичному дослідженні провідного видання Sigma, розглядається 6 критеріїв, які лежать в основі формування європейської, північноамериканської та азійсько-океанійської моделей. До них належать: місце реалізації спільних фінансових продуктів; рівень інтегрованості та технологічної складності фінансових продуктів; ступінь відкритості інформації щодо клієнтської бази банку; постачальник фінансових продуктів; форма банківсько-страхової взаємодії (тип права власності; стратегія управління). Систематизація існуючих науково-теоретичних та практичних підходів до формування критеріїв регіональних моделей організації банківсько-страхової взаємодії дозволяє удосконалити вже існуючий комплекс критеріїв, доповнивши його власними (табл. 2.1).

Систематизація критеріїв виокремлення моделей організації
банківсько-страхової інтеграції

№ п/п	Критерій	Характеристика параметрів
1.	Тип державного регулювання БСІ	– жорсткий тип державного регулювання; – лібералізований тип державного регулювання.
2.	Тип ринку банківського страхування	– розвинений, зрілий (mature market) – вже не відбувається різка зміна тенденцій, ринок насичений; – ринок, що розвивається (developing market) – перспективний; – слабо розвинений (emerging market) – ринки, що лише формуються; – нерозвинений ринок банківського страхування.
3.	Місце реалізації спільних фінансових продуктів (Point of sales)	– страхові агенти, розташовані у відділеннях банку; – банк, що діє як ліцензований (акредитований) брокер; – банківські працівники, що виступають у ролі професійних страхових агентів; – змішані канали.
4.	Рівень інтегрованості та технологічної складності фінансових продуктів	– прості, що продаються на авантюристичній основі (високо ризиковий продаж); – консультативні послуги, максимально наближені до потреб клієнтів (advice-intensive product tailored to customer needs); – високо інтегровані фінансові продукти, пристосовані до життєвих циклів/ключових подій клієнтів.
5.	Відкритість клієнтської бази банку	– обмежене використання клієнтської бази банку з боку страховика; – спільне використання клієнтської бази банківської установи.
6.	Постачальник фінансових продуктів	– комплексні фінансові продукти розробляються спільною компанією («bancassurance»); – банк відповідає виключно за реалізацією продуктів.
7.	Стратегія управління	– здійснюється страховиком; – реалізується дочірніми страховими компаніями банку; – аутсорсинг.
8.	Тип права власності (форма взаємодії)	– спільне підприємство; – дочірні компанії; – незалежне існування (independent operation).
9.	Основні гравці (учасники)	– вітчизняні банківські та страхові установи; – іноземні фінансові компанії; – змішана участь.
10.	Рівень розвитку та потенціал ринку банківського страхування	– високий – частка банківського страхування у загальному обсязі премій страхування життя в країні складає більше 60%; – середній – відповідно 40-60%; – низький – менше 40 %; – практично відсутній – менше 10%.
11.	Інноваційний досвід та рішення	– учасники банківсько-страхової інтеграції є генераторами ідей; – банки та страховики користуються існуючим досвідом.
12.	Рівень взаємозв'язків капіталів банківського та страхового сегментів	– високий – БСІ представлена фінансовими конгломератами, холдинговими компаніями, ПФГ, спільними підприємствами, дочірніми компаніями; – середній – БСІ представлена стратегічними альянсами; – низький – Найпоширенішими формами БСІ є банківське страхування та агентські (дистрибуторські) договори.

Так, вище наведений перелік був доповнений нами такими критеріями, як рівень розвитку та потенціал ринку банківського страхування як найбільш поширеної форми БСІ, інноваційний досвід та рішення, рівень взаємозв'язків капіталів банківського та страхового сегментів фінансового сектору економіки країни, що дозволяє більш повно врахувати специфічні особливості, властиві континентальній, північноамериканській та азійсько-океанійській моделям.

Варто відзначити, що у залежності від комбінації параметрів певної групи критеріїв формалізується окрема модель організації інтеграційної взаємодії банків та страхових компаній: європейська, північноамериканська або азійсько-океанійська. Необхідно звернути увагу на те, що з плином часу відбувається як кількісна, так і якісна зміна вище зазначених критеріїв. Це, перш за все, пов'язано з динамічністю розвитку кожної з трьох моделей, а також із швидким розвитком банківсько-страхових інтеграційних процесів. Тому, не викликає сумніву той факт, що в майбутньому виокремлення моделей організації БСІ в гео економічному контексті буде базуватись на дещо інших критеріях та відповідних параметрах [70, 90].

Порівняльний аналіз специфічних відмінностей виокремлених моделей за комплексом систематизованих ключових параметрів, систематизованих нами в таблиці А.1, дозволяє стверджувати, що існують виключення, коли організація банківсько-страхової інтеграції у різних країнах з одного географічного регіону може бути побудована на принципах абсолютно різних моделей. Або навпаки: органічно поєднувати ключові критерії всіх трьох моделей. Так, наприклад, організація банківського страхування як найпоширенішої форми БСІ у Великобританії, побудована в основному на принципах європейської моделі, хоча розвиток фінансового ринку в цілому відбувається відповідно до фондової, а не банкоцентричної моделі. Тому, не характерним є домінуючі канали збуту банківсько-страхових продуктів, представлених брокерами та незалежними фінансовими консультантами (Independent Financial Adviser – IFA). Це, з одного боку, обумовлене тим, що

фінансовий ринок Великобританії з початку 90-х років ХХ століття характеризується найвищим рівнем розвитку інфраструктури фінансових посередників, складною організацією, високою конкурентоздатністю у порівнянні з іншими регіональними ринками фінансових послуг. З іншого боку, даний факт пов'язаний з існуванням до п. ХХІ ст. певних законодавчих обмежень, за яких більшість інвестиційних страхових продуктів могли реалізовуватись виключно спеціалізованими фінансовими консультантами, а тому частка використання банківських відділень залишається незначною. Характерною тенденцією 2006-2009 років є суттєве зниження рівня використання банківських установ у якості каналу збуту комплексних фінансових продуктів (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Частка банківського страхування у загальному обсязі премій за видами страхування у 2006 та 2009 роках по країнах, %

Регіон	Країна	Тип ринку	Страхування життя		Ризикове страхування	
			2006	2009	2006	2009
Північна та Латинська Америка	США	нерозвинений	2,00	2,00	0,00	0,00
	Канада		1,00	0,05	0,05	0,05
	Мексика	слабо розвинений	10,00	12,00	10,00	10,00
	Чілі		13,00	13,00	18,80	18,50
	Бразилія	розвивається	55,0	53,60	13,30	13,70
Азійсько-океанійський регіон	Японія	нерозвинений	5,00	6,00	0,05	1,00
	Південна Корея		8,50	9,00	4,00	4,50
	Китай	слабо розвинений	16,30	18,00	0,03	0,05
	Тайвань		розвивається	33,00	34,20	0,00
	Малайзія	45,30		44,80	10,00	10,00
	Австралія	43,00		42,00	0,01	0,05
	Таїланд	22,00		35,00	9,35	10,96
Великобританія	слабо розвинений	20,3		0,05	10,00	10,00
Німеччина		28,00	21,5	7,00	6,8	
Європейський регіон	Польща	розвивається	14,4	22,00	0,60	1,80
	Бельгія		48,00	42,00	6,10	6,00
	Італія	розвинений	59,00	61,20	1,70	2,60
	Португалія		88,30	86,70	10,00	10,00
	Туреччина		23,00	61,50	10,00	11,60
	Франція		62,00	62,00	9,00	9,00
	Іспанія		72,00	62,00	11,00	8,00

Ще одним виключенням є Канада. Канадський національний фінансовий ринок є єдиним розвиненим ринком, на якому банки не мають права офіційно здійснювати продаж продуктів страхового походження своїм клієнтам. Лише у 1992 році в Канаді вступили в силу нормативно-правові акти, що дозволяли банкам вкладати інвестиційні кошти у страхові компанії та інші банки, що мають значні фінансові ресурси, сучасне інформаційно-технологічне забезпечення, розгалужену філіальну мережу у світі. Проте з цього моменту банки стали досить серйозними конкурентами для страхових компаній, адже мали змогу обслуговувати споживачів не лише банківських, а й страхових послуг. Даний факт обумовив появу об'єктивної необхідності в підвищенні контролю за діяльністю фінансових установ. А вже з 2006 року банкам заборонено в Канаді здійснювати будь-які операції щодо продажу продуктів страхування життя та не-лайфового страхування (див. табл. 2.2). Провідною універсальною фінансовою установою з точки зору банківського страхування («bancassurer») є лише Royal Bank of Canada, що використовує для збуту комплексних фінансових продуктів 1700 незалежних брокерів та 650 чоловік, що займаються безпосередньо прямими продажами [245, 247]. Крім цього банківським установам забороняється використання будь-якої інформації щодо своїх клієнтів з метою подальшого просування страхових продуктів та надання послуг зі страхового захисту.

Розвиток банківсько-страхової взаємодії в рамках концепції «bancassurance» у країнах Центральної та Східної Європи звісно відбувається з урахуванням принципів європейської моделі. Проте з поступовим приходом на даний ринок іноземних банків та страхових компаній із США, Японії, Китаю, Австралії здійснюється трансформація базових умов організації інтеграційної взаємодії між фінансовими посередниками; все більше враховується північноамериканський та азійський досвід.

Розглядаючи Європейський ринок банківського страхування, варто відзначити, що рівень його розвитку та тип відрізняються в окремих групах

країн даного регіону. Розподіл країн за даним критерієм представлений схематично на рисунку 1, що розроблений автором на основі [219]. У більшості країн Західної та Північної Європи ринок банківського страхування є слабо розвиненим або розвивається – частка банківського страхування в загальному обсязі премій зі страхування життя коливається в межах 15-50 %. Лише у Франції аналізований показник протягом останніх чотирьох років перевищував 60%.

Рис. 2.1. Типи ринків банківського страхування в Європейському регіоні

У країнах Південної Європи ринок банківського страхування є розвиненим (див. рис. 2.1). Найбільший рівень використання банків в якості провідних каналів збуту продуктів зі страхування життя спостерігається в Португалії – в середньому 88% протягом 2006-2009 років; Іспанії – відповідно 70%; Італії – 60% (див. табл. 2.2). Як бачимо, Україна належить до групи країн з часткою банківського страхування у структурі загальних премій зі страхування життя нижче 10%, тобто ринок є нерозвиненим. Крім цього, практично відсутніми є дані офіційних статистичних джерел щодо обсягів та видів банківського страхування, що здійснюється в Україні.

Розвиток ринку банківського страхування у Франції характеризується наступними ознаками [246]:

– найбільший ринок банківського страхування в Європі, другий найбільш важливий сектор страхування життя в Європейському Союзі; серед 10 найкращих страховиків життя у структурі банківського страхування є три банки (Crédit Agricole, BNP Paribas and Société Générale;

– функціонує значна кількість великих фінансових груп з «bancassurance»: CNP Assurances, Credit Agricole, AXA, General Finance, BNP Paribas, Soclete Generale, AGF, ACM, Groupama, Aviva France;

– домінуючий канал збуту продуктів банківського страхування – банки (рис. 2.2);

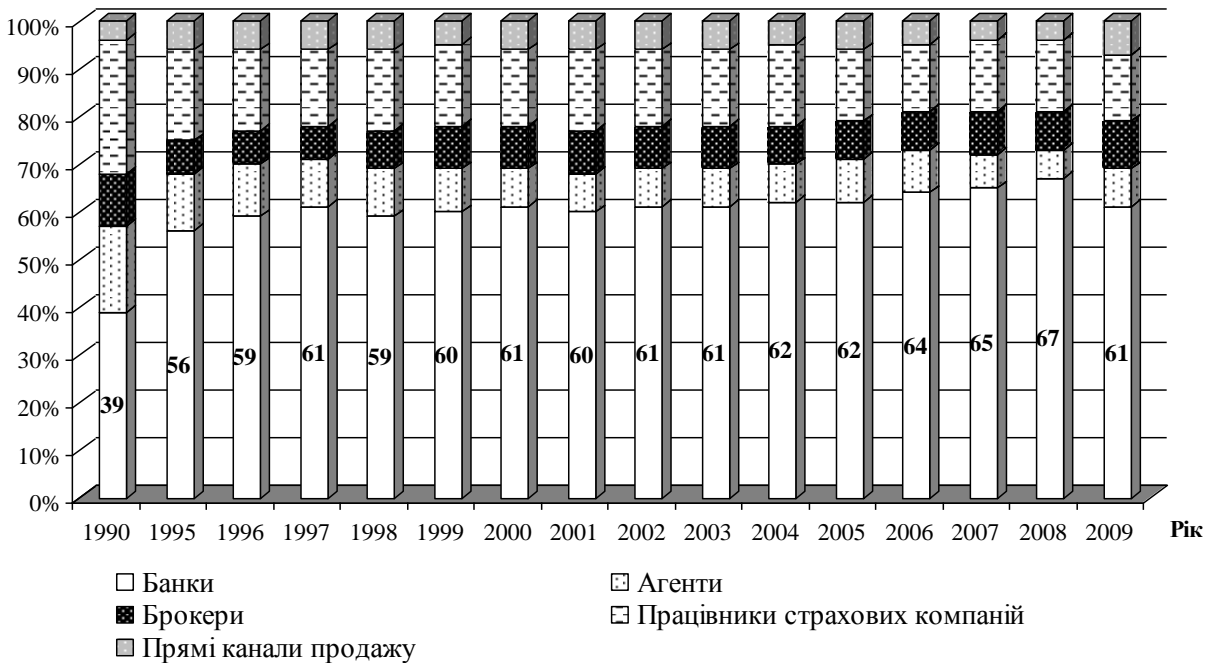

Рис. 2.2. Структура каналів збуту продуктів з банківського страхування (страхування життя) у Франції з 1990 по 2009 рр., %

– страхові премії від банківського страхування в галузі страхування життя зросли з 39 % у 1990 р. до 62 % у 2007 р.

Розвиток ринку банківського страхування в Італії характеризується наступними ознаками [247,245]:

- використанням французької моделі шляхом тісної кооперації діяльності з французькими учасниками банківського страхування;
- у 1990 році в Італії був прийнятий закон, що став підґрунтям для здійснення банківськими установами інвестицій в страхові компанії;
- ринок італійського банківського страхування характеризується відсутністю великих фінансових груп з «bancassurance»;
- незважаючи на фрагментарну присутність відділень та філіалів вітчизняних та іноземних банків в регіонах Італії, домінуючим каналом збуту продуктів банківського страхування з 2000 року по 2008 рік залишаються банки;
- на відміну від Франції, де банки самостійно розробляють власні комплексні інвестиційні продукти разом зі страховими компаніями, в Італії наявна тенденція до зростання співпраці між небанківськими установами, що створюють спільні компанії з вітчизняними та іноземними страховиками.

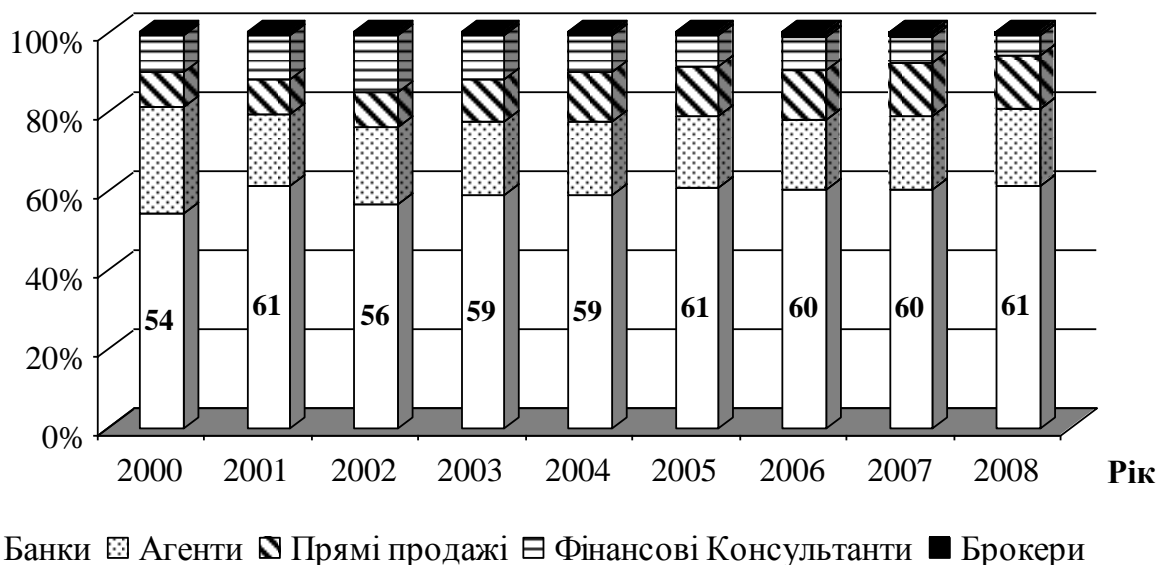

Рис. 2.3. Структура каналів збуту продуктів з банківського страхування (страхування життя) в Італії з 2000 по 2008 рр., %

Це у свою чергу поступово змінює напрям вектору розвитку комплексних фінансових продуктів у бік поширення пенсійних програм. При цьому в останні роки (2008-2010 рр.) основними каналами збуту пенсійних продуктів поступово стають агенти, а не банківські мережі відділень;

– страхові премії від банківського страхування в галузі страхування життя зросли з 54,1 % у 2000 році до 67,3 % у 2009 році.

Розвиток ринку банківського страхування в Німеччині характеризується наступними ознаками [243]:

– найвпливовішим учасником є Citigroup, що здійснює свою діяльність в альянсі з вітчизняним страховиком HDI. Активно приймають участь у впровадженні концепції банківського страхування такі провідні банки, як Deutsche Bank, Нуро Vereinsbank, Westdeutsche Landesbank, Dresdner Bank;

– домінуючі канали збуту продуктів банківського страхування – агенти (34%) та брокери (32%). До 2008 року через банківську мережу здійснюється збут лише 23% фінансових продуктів зі страхування життя (рис. 4), та 7 % – з ризикового;

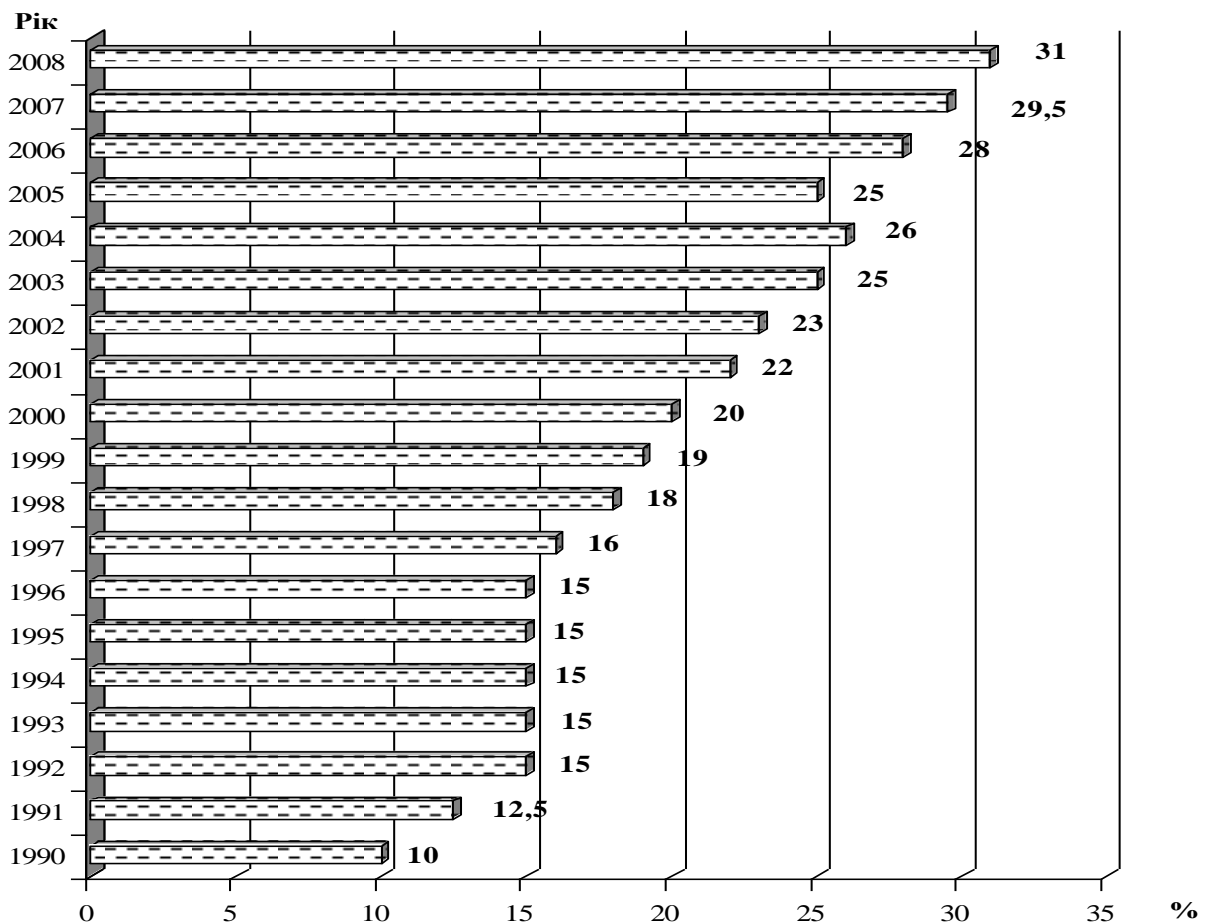

Рис. 2.4. Динаміка питомої ваги банківського каналу збуту продуктів зі страхування життя Німеччини з 1990 по 2008 рр., %

– основними продуктами є поліси страхування на дожиття і пенсійні накопичувальні продукти.

Розвиток ринку банківського страхування в Великобританії характеризується наступними ознаками [243]:

– враховуючи, що продаж продуктів зі страхування життя банками був обмежений на законодавчому рівні, оскільки більшість інвестиційних страхових продуктів могли реалізовуватись виключно спеціалізованими фінансовими консультантами, то частка використання даного каналу збуту є незначною у порівнянні з іншими країнами і в середньому за період з 1999 по 2008 рік склала 18 % (рис. 2.5);

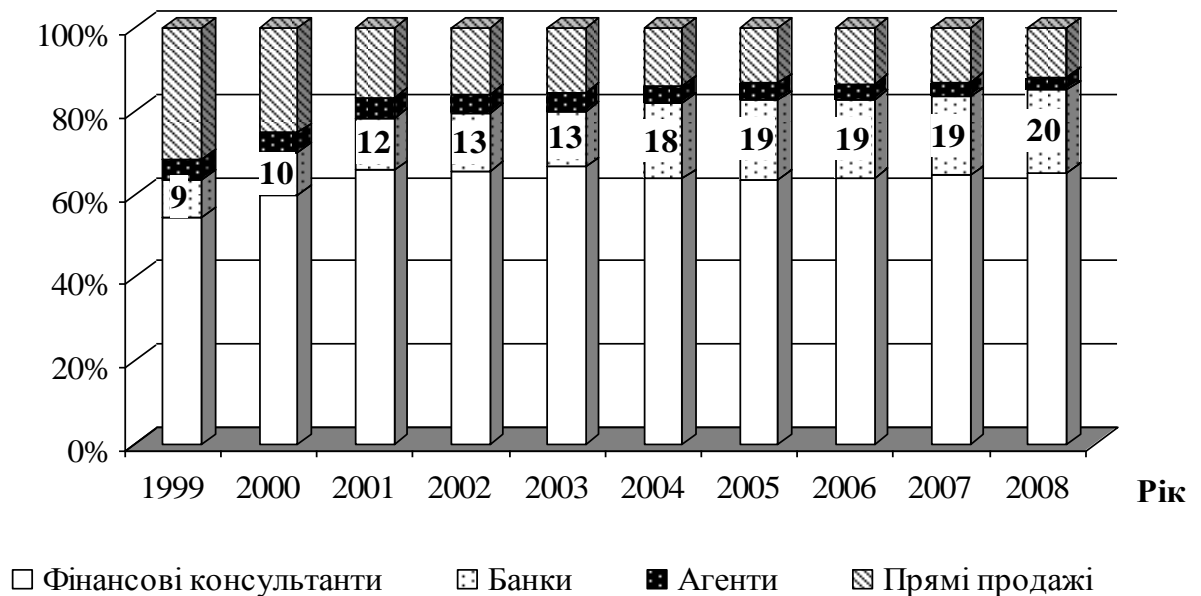

Рис. 2.5. Структура каналів збуту продуктів з банківського страхування (страхування життя) в Великобританії з 2000 по 2008 рр., %

– із топ-10 найкращих учасників ринку страхування життя лише дві компанії є інтегрованими банківсько-страховими групами – HBOS, Lloyds TSB. У той час як останні 8 є спільними компаніями або альянсами щодо збуту пакетних фінансових послуг;

– продуктивний ряд є високо диференційованим, учасники банківського страхування здебільшого є універсальними компаніями. Продукція з незначним рівнем накладення вимог державного регулювання – депозити до запитання та середньострокові депозитні рахунки у поєднанні зі страхуванням життя, а також продукти, продаж та збут яких регулюються з боку наглядових органів – недержавне пенсійне страхування, сумісні фінансові послуги, довгострокові депозити та інвестиції у поєднанні зі страхуванням життя.

Розглядаючи Північноамериканський ринок банківського страхування, варто відзначити, що рівень його розвитку та тип відрізняються в окремих групах країн даного регіону. Так, ринок банківського страхування у США та Канаді є нерозвиненим та практично відсутній. Часта банківського страхування в загальному обсязі премій зі страхування життя в Мексиці коливається в межах 10-12 % (табл. 2.2).

Розвиток концепції банківського страхування в США характеризується наступними тенденціями [246]:

- 23 вересня 1998 року Федеральна Резервна Система надала дозвіл Travelers Group (страхова компанія) придбати банківську холдингову компанію Citicorp, що призвело до створення першого фінансового конгломерату в країні Citigroup;

- успіх банківського страхування в Європі був одним із стимулів відміни жорсткого контролю за американським фінансовим ринком у 1999 році. До цього року закон Гласса-Стігала як блокував можливість банків, страхових компаній та інших фінансових інститутів здійснювати спільну діяльність, так і можливість продажу більшості страхових продуктів через мережу банківських філіалів та відділень. Не зважаючи на незначну лібералізацію контролю за фінансовими установами, основними домінуючими продуктами банківського страхування залишились інвестиційно-страхові з широким використанням фондів взаємного користування;

– у системі банківського страхування банки користуються послугами частіше страхових брокерів, ніж забезпечують збут продукції самостійно. Таким чином на кінець 2004 року банки володіли 25% топ-40 страхових брокерів. У цілому 1 395 банківських холдингових компаній на сьогоднішній день здійснюють продаж страхових продуктів. Одинадцять з топ-100 найкращих американських банків зараз отримують майже 10% своїх комісійних від продажу страхових продуктів.

Банківське страхування в Латинській Америці характеризується більш високим рівнем розвитку у порівнянні з Північноамериканським регіоном. Так протягом 2006-2009 років ринок Бразилії можна охарактеризувати як такий, що розвивається. При цьому, частка банківського страхування у загальному обсязі премій зі страхування життя в даній країні у 2009 році зменшилась у порівнянні з 2006 роком на 1,4% і становила 53,60% (див. табл. 2.2).

Ринок банківського страхування Аргентини та Чілі характеризується як слабо розвинений. Частка банківського страхування загальному обсязі премій зі страхування життя даних країн протягом 2006-2009 років не перевищувала 15%. Подальший розвиток банківсько-страхової взаємодії в даних країнах є перспективним, враховуючи те, що отриманий дозвіл на функціонування іноземних фінансових інститутів: іноземні страховики мають право створювати дочірні компанії в кооперації з місцевими банками, що володіють розвинутими філіальними мережами.

Ринок банківського страхування в Азійсько-океанійському регіоні можна охарактеризувати в середньому як слабо розвинений або нерозвинутий (див. табл. 2.2). При цьому, банківське страхування у таких країнах, як Бразилія, Китай, Тайвань, Малайзія, Австралія, Таїланд має значний потенціал до зростання, враховуючи існуючу законодавчу базу, адаптовану до потреб банківсько-страхової інтеграції, прискорений розвиток фінансового ринку в цілому.

Ключовими характеристиками азійської моделі банківського страхування є [246]:

– агентські мережі – є провідним каналом збуту в страхуванні життя та не-лайфовому страхуванні (96%). При цьому, сучасною тенденцією є збільшення використання банківських каналів збуту (20% нових премій на цьому ринку отримується через банківську мережу відділень), адже вони є більш дешевими та швидкими у використанні, ніж формування агентств;

– з проникненням на азійський ринок іноземні страхові компанії впроваджують новітні продукти та маркетингові технології; важливий внесок у розвиток альянсів з банківського страхування здійснюють банки та страхові компанії, що використовують прості традиційні комплексні фінансові продукти (поєднання депозитних продуктів зі страхуванням життя), примітивні банківські мережі збуту. З іншої точки зору, азійський ринок є слабо спеціалізованим, існують труднощі з наданням складних пакетних банківсько-страхових продуктів;

– поступова дерегуляція азійського ринку щодо спільної власності банків та страхових компаній, можливого продуктового ряду учасників інтеграції;

– невелика кількість придбань банками страхових компаній пов'язана з існуванням до недавнього часу обмеження з боку регуляторів щодо вступу іноземних банків на азійський ринок. Таким чином, останнім часом саме страхові компанії є ініціаторами створення альянсів банківського страхування;

– найбільш розвинуті ринки банківського страхування в азійсько-океанійському регіоні знаходяться в Австралії, Гон Конгу та Сінгапурі (майже 25% від загального ринку фінансових послуг). Зростаючими темпами розвиваються ринку банківського страхування в Японії, Китаї, Індії, Малайзії, в яких іноземні страхові компанії стали настільки ефективно здійснювати свою діяльність, що дало поштовх для подальшого розвитку та розширення збуту нових фінансових (банківсько-страхових) продуктів.

Розвиток концепції банківського страхування в Японії характеризується наступними тенденціями:

- домінуючий страховий ринок в азійсько-океанійському регіоні та найбільший у світі: концентрація 30% фінансових активів домогосподарств, близько 16 млрд. дол. США дохід від премій;
- активне проникнення американських страхових компаній та банків з метою здійснення спільної діяльності щодо банківського страхування;
- використання банків як основного каналу збуту швидко поширюється. Так, у структурі різних видів каналів продажу банківсько-страхових продуктів частка банків збільшилась з 1% у 2000 році до 25% у 2007 році. Американські страхові компанії AFLAC та AIG зайняли майже 15% ринку страхування життя. При цьому AIG збуває свою продукцію через 95% банків Японії, а AFLAC 75% своїми заробленими доходами зобов'язана фінансовому ринку Японії.

Розвиток концепції банківського страхування в Китаї характеризується наступними тенденціями:

- у 2009 році загальний обсяг валових премій, зібраних банками у сфері страхування життя топ-7 страхових компаній склав 313 млрд. китайських юанів, або в еквіваленті – 47,7 млрд. дол. США (за середньозваженим курсом 2008 року);
- іноземні банки та страхові компанії з метою проникнення на японський ринок банківського страхування створюють спільні компанії або альянси з японськими фінансовими установами. При цьому здебільшого банківсько-страхові об'єднання утворюються навколо промислових підприємств з інноваційними технологіями;
- збут продуктів страхування життя через банківські канали є досить перспективним, враховуючи зростання кількості середнього класу потенційних клієнтів з середнім щорічним доходом в 7,500 дол. США. З 50 млн. чоловік у 2006 році до 600 млн. чоловік у 2010 році;

– 25-33% сучасних премій зі страхування життя отримуються через банківські відділення.

У світлі останніх тенденції розвитку банківського страхування викликає особливий інтерес поступовий розвиток інтеграційних процесів між банківськими та страховими компаніями у країнах Південної Африки, особливо в Кенії та ПАР. Про започаткування інтеграційних процесів у Кенії свідчить створення спільного бізнесу двома фінансовими компаніями: страховиком Safrican Insurance Company (100% належить Thebe Investment Corporation) та державним південноафриканським банком Postbank. Об'єднання зазначених установ дозволило зробити страхові послуги більш доступними на більшості сегментах місцевого фінансового ринку, що ще не охоплені мережами банківських відділень.

Основною перешкодою для подальшого прискореного розвитку концепції банківського страхування в Південній Африці є норми існуючого законодавства. Хоча, формально існуючий закон «Про банки» не забороняє місцевим банкам надавати страхові послуги, проте фактично має великий ряд суперечностей. З іншого боку, кенійський закон «Про страхову справу» визначає чіткі межі в діяльності між банківським та страховим секторами фінансового бізнесу та обмежує проникнення страхових компаній в банківську галузь. З 2009 року першочерговим завданням регуляторних органів було оголошено усунення юридичних та організаційних перешкод на шляху банківсько-страхової інтеграції, що у перспективі може стати суттєвим імпульсом для розвитку операцій з банківського страхування [240].

Підводячи підсумок, варто відзначити, що при формуванні змішаної (конвергентної) моделі фінансового ринку відбувається трансформація моделей організації інтеграційної взаємодії банків та страхових компаній. Дослідження регіональних ринків банківського страхування як найбільш поширеної форми банківсько-страхової інтеграції свідчить про те, що найбільш розвиненим є європейський ринок. Прискореними темпами відбувається розвиток банківсько-страхових інтеграційних процесів у

Франції, Іспанії, Італії, Португалії. Слабо розвиненими та такими, що розвиваються, є ринки банківського страхування у Азійсько-океанійському та Американському регіонах. Новими осередками банківсько-страхової інтеграції поступово стають Тайвань, Малайзія, Австралія, Таїланд, Бразилія. При цьому дані ринки характеризуються досить високим потенціалом до подальшого розвитку. Україна є безпосереднім учасником глобалізаційних та інтеграційних процесів світової економічної системи. А тому, поступова конвергенція діяльності банків та страхових компаній майже у всіх географічних регіонах неминуче вплине і на функціонування українських фінансових посередників. Врахування досвіду взаємодії ключових учасників світового фінансового ринку, перспектив розвитку банківського страхування в європейському регіоні дозволить забезпечити побудову раціональних та адекватних ринковим умовам взаємовідносин між банками та страховими компаніями в Україні.

2.2. Вплив банківсько-страхової інтеграції на забезпечення сталого розвитку страхового ринку

Розвиток ринкової економіки відповідно до теорії «макроекономічної рівноваги» характеризується нестабільністю та наявністю циклічності. Періодичне чередування підйомів та спадів ділової активності учасників ринкових відносин обумовлює хвилеподібно зростаючий характер розвитку будь-якої національної економічної системи. Економічні цикли (хвилі) є постійними, періодично повторюваними у часі, підйомами та спадами економічної активності, що відрізняються один від одного тривалістю і рівнем інтенсивності, та відбуваються відносно довгострокового тренда – умовної лінії, яка характеризує загальну спрямованість змін економічних показників.

Рис. 2.6. Вплив рівня банківсько-страхової інтеграції на розвиток страхового ринку та циклічний розвиток фінансового сектору економіки

Системоутворюючими секторами економіки є реальний та фінансовий, взаємодія яких безпосередньо здійснює вплив на формування відповідних фаз циклу ділової активності: дно (рецесія, криза); підйом (пожвавлення,

розігрів); пік (піднесення); спад (депресія). Кожний окремий економічний цикл характеризується власною амплітудою коливань «вгору»-«вниз». При цьому, фінансовий сектор економіки теоретично може виступати в ролі або «амортизатору» таких коливань, або навпаки, «посилювача».

Найчастіше фінансовий сектор спрацьовує на посилення дії таких фаз, як підйом та спад. Здебільшого це стосується країн з банкоцентричною моделлю фінансового ринку, де банки виконують функції головних інвесторів та кредиторів реального сектору економіки.

При цьому, за умов високого рівня банківсько-страхової інтеграції (БСІ) фінансовий сектор економіки прискорює перехід фази підйому ділової активності до піку, а на фазі спаду відбувається прискорення темпів досягнення дна (кризи).

На нашу думку, головними факторами такого механізму впливу рівня банківсько-страхової інтеграції на циклічний розвиток є рівень мультиплікативного ефекту ризиків банківського та страхового сегментів та неможливість страхового сегменту покрити максимальний обсяг ризиків усіх банків. З іншого боку, рівень банківсько-страхової інтеграції здійснює безпосередній вплив на сталий розвиток страхового ринку, механізм якого представлений на рис. 1.

Мультиплікативний ефект ризиків виникає внаслідок існування певної залежності страхового сегменту від банківського, що перш за все полягає у взаємних коливаннях їх розвитку. Враховуючи потужність банківського сегменту та незначні обсяги функціонування страхового сегменту, проведення ґрунтовного дослідження на основі фактичних даних є недоцільним, адже, наприклад, обсяг активів банків протягом аналізованого періоду (IV кв. 2004 р. – II кв. 2011 р.) у середньому в 16 разів перевищував значення відповідного показника страхового сегменту (рис. 2.7).

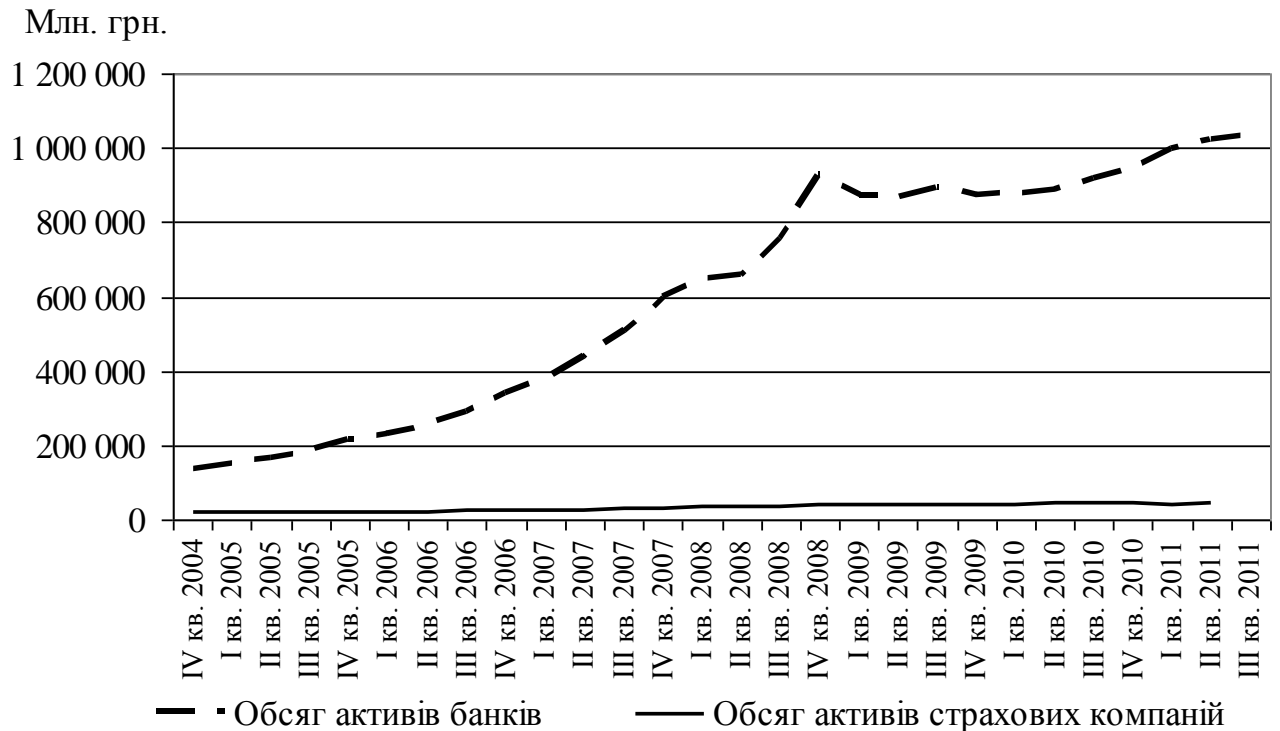

Рис. 2.7. Динаміка активів банків та страхових компаній в Україні за період з IV кварталу 2004 року по II квартал 2011 року, млн. грн.

Так, за період з IV кварталу 2004 року по II квартал 2011 року обсяг активів банків збільшився з 134 347,88 млн. грн. до 1 019 811,04 млн. грн. (у 7,6 разів), а обсяг активів страхових компаній відповідно з 20 012,8 млн. грн. до 42 844,6 млн. грн. (у 2,1 рази) відповідно.

Враховуючи те, що показник обсягу активів банків за аналізований період у середньому в 16 разів перевищував обсяг активів страхових компаній, досить складно здійснити виокремлення коливань в розвитку зазначених сегментів фінансового сектору. Ґрунтовний аналіз циклічності потребує здійснення нормалізації даних з метою приведення їх у співставний вигляд [124, 129, 180].

Результати нормалізації емпіричних даних щодо обсягів активів банків та страхових компаній графічно представлені на рисунку 2.8.

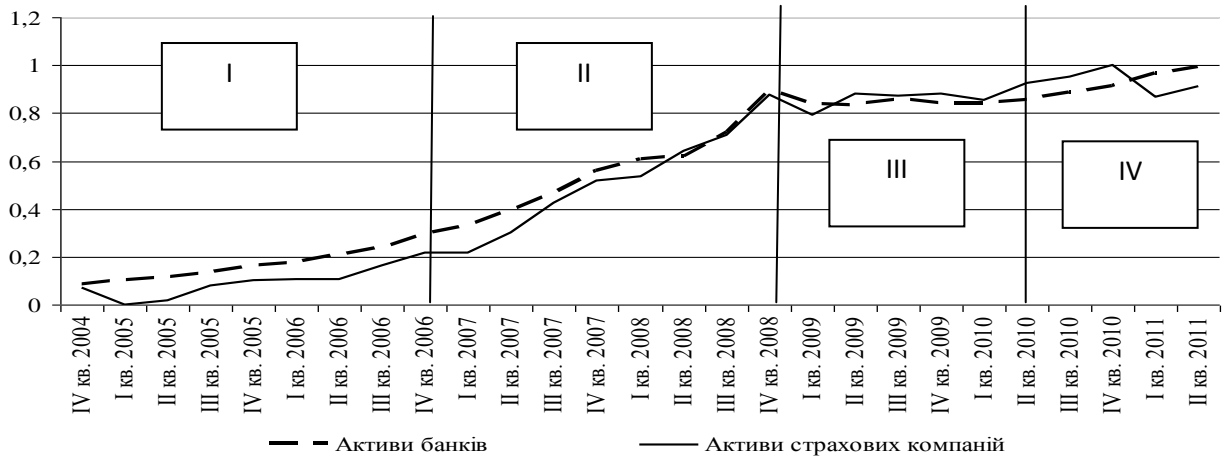

Рис. 2.8. Нормалізовані значення активів банків та страхових компаній в Україні за період з IV кварталу 2004 року по II квартал 2011 року

Підтвердженням взаємозалежності коливань банківського та страхового сегментів в Україні є співпадіння періодів їх розвитку. Результатом проведеного порівняльного аналізу є запропонована автором періодизація динаміки розвитку банківського та страхового сегментів у їх взаємозалежності, ґрунтуючись на розрахунку середніх темпів приросту нормалізованих значень активів протягом IV кв. 2004 р. – IV кв. 2011 року.

У першому періоді, що тривав з 4 кварталу 2004 року до початку 4 кварталу 2006 року, темпи нарощення активів банками та страховими компаніями у середньому були однакові.

Другий період – з середини 4 кварталу 2006 року по 4 квартал 2008 року – характеризується стрімким зростанням активів як банків, так і страхових компаній. Привертає увагу практично сто відсоткове співпадіння піку в діяльності банків та піку у функціонування страхових компаній, що припав на 4 квартал 2008 року. Цей факт підтверджує залежність страхового сегменту від банківського. Активне нарощення кредитних портфелів банків супроводжувалось зростанням активної інвестиційної діяльності страхових компаній. Даний факт пояснюється наступним чином: процес розширення кредитної діяльності банків супроводжується збільшенням обсягів страхування фінансових ризиків банків та їх клієнтів. Це, у свою чергу,

обумовлює зростання обсягів отриманих страхових премій, за рахунок яких здійснюється інвестування страховими компаніями в реальний сектор економіки.

Третій період (з 4 кварталу 2008 року по 1 квартал 2010 року) характеризувався різким спадом як активів банків, так і відповідно страхових компаній. Це є прямим віддзеркаленням фінансової кризи, що розпочалась восени 2008 року в Україні. Четвертий, виокремлений нами, період розпочався з 1 кварталу 2010 року та свідчить про поступове нарощення активів як банків, так і страхових компаній [179].

Підтвердженням потужності банківського сегменту у порівнянні зі страховим є і суттєва відмінність у рівнях капіталізації (рис. 2.9).

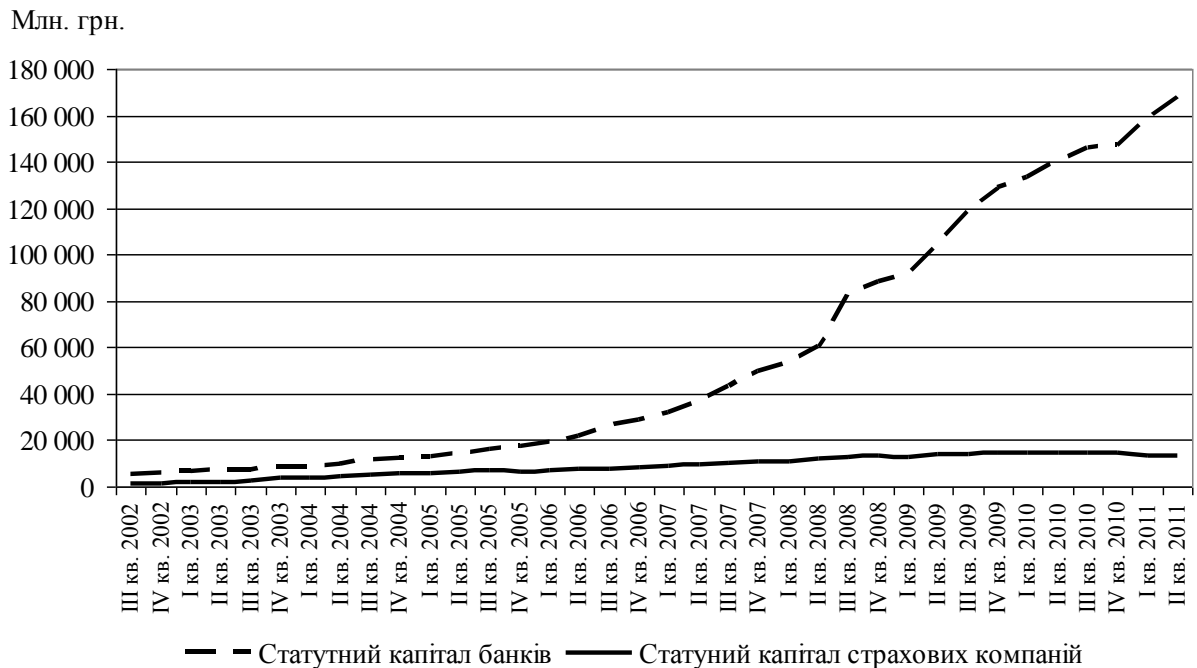

Рис. 2.9. Динаміка статутного капіталу банків та страхових компаній в Україні за період з III кварталу 2002 року по II квартал 2011 року, млн. грн.

Динаміка абсолютних показників статутного капіталу свідчить про те, що за період з III кварталу 2002 року по II квартал 2011 року банки збільшили його обсяг з 5321,98 млн. грн. до 167644,88 млн. грн. (майже у 32 рази), а страхові компанії – відповідно з 1394,00 млн. грн. до 13546,3 млн. грн. (практично у 10 разів).

Враховуючи те, що показник обсягу статутного капіталів банків за аналізований період у середньому в 9 разів перевищував обсяг капіталів страхових компаній, досить складно здійснити виокремлення коливань в розвитку зазначених сегментів фінансового сектору. Ґрунтовний аналіз циклічності потребує здійснення нормалізації даних з метою приведення їх у співставний вигляд за аналогічним методом (рис. 2.10).

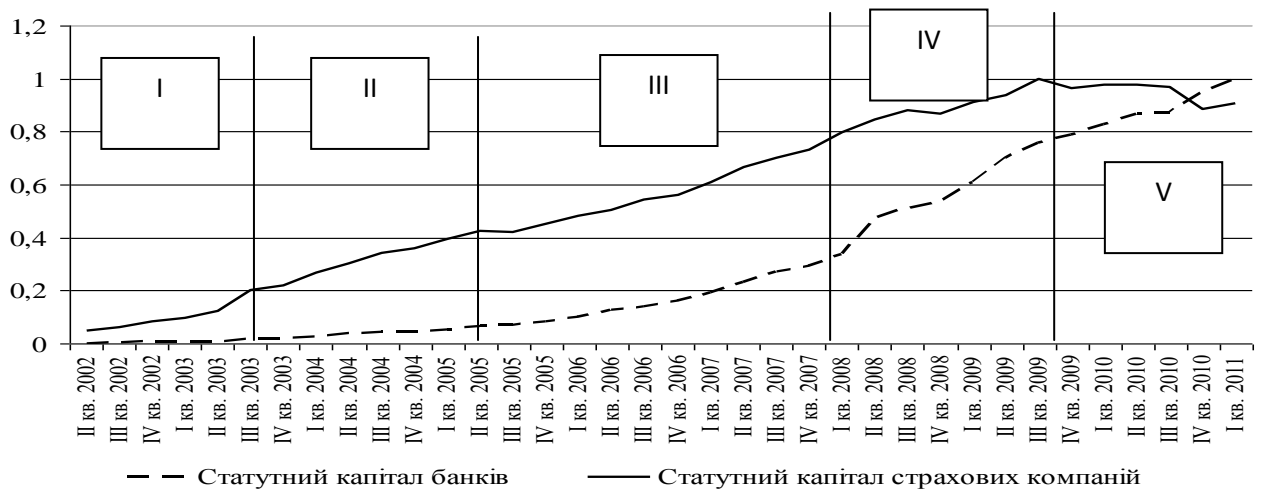

Рис. 2.10. Нормалізовані значення статутного капіталу банків та страхових компаній в Україні за період з IV кварталу 2004 року по II квартал 2011 року

Було доведено, що між розвитком страхового сегменту та банківського в Україні є лаг, що дорівнює в середньому двом кварталам. Це свідчить про те, що негативні явища в функціонуванні банків передаються на страховий сегмент в Україні в середньому через шість місяців. Математична формалізація взаємозалежності банківського та страхового сегментів фінансового сектору економіки України представлена формулою (2.1).

$$\tilde{A}СК_t = -0,23\tilde{A}B_{t-2} + 3,07AB_{t-2}^2 - 1,94\tilde{A}B_{t-2}^3 + 0,044 \quad (2.1)$$

де $\tilde{A}B_t$ - нормалізоване значення активів банків у момент часу t ;

$\tilde{A}СК_{t-2}$ - нормалізоване значення активів страхових компаній у момент часу $t-1$.

Підтвердженням адекватності побудованої авто регресійної моделі є високе значення коефіцієнту детермінації, що дорівнює 0,98 (критичне значення має бути $>0,8$). Це підтверджує те, що варіація факторних ознак (нормалізовані значення активів банків), включених до моделі, на 98% пояснює зміну (варіацію) результативної ознаки (нормалізовані значення активів страхових компаній) [195].

Цей факт математично підтверджує наявність залежності між банківським та страховим сегментами, а також тезу автора про те, що в умовах інтеграції на фазах спаду та дна (кризи) страхові компанії в будь-якому випадку зазнають негативний вплив з боку нестабільно функціонуючих банків в середньому через два квартали. Саме з цієї точки зору автором сформульовані висновки щодо необхідності визначення оптимальних меж інтеграції між двома найбільшими сегментами фінансового сектору, з метою згладжування коливань його циклічного розвитку.

Охарактеризуємо більш детально вплив банківсько-страхової інтеграції на сталий розвиток страхового ринку та на циклічний розвиток всього фінансового сектору економіки в цілому.

Поглиблення інтеграційних взаємозв'язків між банками та страховими компаніями, як найбільш потужними інвесторами реального сектору, на нашу думку, лише збільшує роль фінансового сектору у якості «підсилювача» амплітуди коливань економічного розвитку. Це, у свою чергу, здійснює зворотній негативний вплив на функціонування основних його суб'єктів – банків, та залежних від них страхових компаній (особливо в банкоцентричній моделі фінансового ринку). Так, на кожній фазі економічного циклу, змінюються ефективність та специфіка діяльності даних фінансових посередників. А за умов інтеграції банків та страхових компаній на фазах «спаду» та «кризи» дестабілізація фінансового сектору відбувається більш швидкими темпами.

Використовуючи основні постулати теорії фінансової нестабільності Х. Мінські, ключові положення теорії криз фінансового сектору М.І. Туган-

Барановського, охарактеризуємо розвиток інтеграційного процесу між банками та страховими компаніями на кожній окремій фазі економічного циклу та визначимо місце банківсько-страхової інтеграції (БСІ) в забезпеченні циклічного розвитку фінансового сектору економіки [182].

На фазі підйому економіки фінансові посередники намагаються об'єднати свої фінансові, інформаційні, технологічні та кадрові ресурси з метою більш повного задоволення платоспроможного попиту з боку споживачів фінансових продуктів. Саме на цій фазі економічного циклу відбувається зростання кількості агентських угод та стратегічних альянсів, поступово підвищується рівень концентрації капіталів банків та страхових компаній, зростає рівень інтеграції між фінансовими посередниками. Банківсько- страхова інтеграція розвивається прискореними темпами.

Друга фаза економічного циклу – пік (піднесення). Банківські установи намагаються задовольнити швидко зростаючий попит на кредитні ресурси, збільшуючи кредитні портфелі без адекватної оцінки ризиків, що як правило призводить до виникнення кредитних бумів.

Ключовими особливостями функціонування банків на фазі піднесення економічного циклу є наступні.

1. Розгортання кредитного буму. Відбувається активне спрямування кредитних ресурсів не в реальну економіку, а на задоволення споживчих потреб населення, як правило, на закупівлю імпортованих товарів, що інтенсивно починають заповнювати вітчизняний ринок. При цьому суттєво зростає частка кредитів, наданих в іноземній валюті, що несе в собі великі валютні ризики не лише для позичальників, а й для банків.

Штучне розкручування банками кредитного буму, найчастіше, призводить до: стимулювання споживання у борг замість розвитку виробництва за допомогою кредиту; орієнтації людей на споживання імпортованих товарів, що обумовлює руйнування основ розвитку вітчизняного виробництва; загрозової ситуації в платіжному балансі країни і дестабілізації золотовалютних резервів Національного банку України;

закредитованості населення, підприємств, банків і бюджету [129]. Таким чином, на фазі буму, структура кредитних портфелів банків стає уразливою та втрачає свою функціональність. Відбувається перегрів економіки, у той час як банківські установи починають не належно виконувати функції кредитування реального сектору економіки, а отже теж поступово стають нефункціональним сегментом національного ринку капіталу.

2. Збільшення обсягів іноземного інвестування в банківський сектор. На фазі піднесення, як правило, відбувається активізація діяльності вітчизняних банків щодо залучення кредитних ресурсів на зовнішніх ринках капіталу. Дані ресурси також використовуються для приросту обсягів портфеля споживчих та іпотечних кредитів фізичним особам. На фазі буму банківська система повністю є відкритою для міжнародного капіталу та стає суб'єктом активного поглинання [90]. Зростає кількість придбань та злиттів в банківському сегменті: власники національних банків намагаються продати бізнес за найвищою під час буму ринковою вартістю.

3. Унаслідок інтеграції національної банківської системи із міжнародними ринками капіталу суттєво зростає зовнішня заборгованість банківських установ. На фазі економічного розквіту структура банківського сегменту спотворюється. Банки все менше виконують функцію фінансового забезпечення національного розвитку, а все більше перетворюються на інструмент забезпечення інтересів міжнародних фінансових груп. Таке захоплення внутрішнього споживчого ринку створює передумови для структурної деформації внутрішнього виробництва. А отже фінансовий сектор підсилює амплітуду коливань економічного циклу в цілому.

4. Банками реалізується практика надання довгострокових інвестицій за рахунок короткострокових зобов'язань, що у кінцевому випадку призводить також до виникнення Понци – фінансування (поточних грошових потоків не вистачає навіть на виплату відсотків за кредитами, і підприємство змушене брати нові позики, сподіваючись на підвищення цін активів). Крім цього, внаслідок кредитної діяльності банків, відбувається

перелив капіталу від найбільш успішних до найменш успішних фірм та банків. Це у свою чергу призводить до зростання фінансування неефективних компаній, а отже відволікає банківські ресурси від більш ефективного розміщення коштів.

Ключові особливості функціонування страхових компаній на фазі економічного буму є наступні.

1. Внаслідок розгортання буму споживчих та іпотечних кредитів прискореними темпами зростають обсяги страхових платежів та комісійних винагород страхових компаній. Значно розширюється клієнтська база та збільшується кількість підписаних договорів страхування.

2. Обсяги інвестування з боку вітчизняних страхових компаній у реальний сектор економіки країни досягають пікового значення.

3. Відбувається приплив іноземного капіталу до страхового сегменту. Здійснюється укрупнення капіталів страхових компаній за рахунок приходу на вітчизняний ринок міжнародних фінансових груп та світових лідерів зі страхування.

На фазі економічного буму відбувається прискорення темпів розвитку інтеграційних процесів між фінансовими посередниками. З одного боку, відбувається зростання рівня концентрації капіталів у межах виключно страхового сегменту: вітчизняні та іноземні страхові компанії об'єднують власний бізнес з метою підвищення рівня конкурентоспроможності на «розігрітому» ринку. З іншого боку, активізуються процеси вертикальної інтеграції – найчастіше між банками та страховими компаніями. Такі інтегровані об'єднання у більшій мірі здатні задовольнити потреби споживачів фінансових послуг, попит на які є досить високим на фазі піднесення.

З вище викладеного зрозумілим є те, що саме агресивна та фінансово необґрунтована кредитна політика банків закладає передумови для поступового або навпаки різкого переходу економічного циклу з фази буму в фазу спаду. Так, на стадії кредитного буму, виникає «точка», за якою банки

змушені припиняти подальше нарощення кредитних портфелів. Дана ситуація обумовлена суттєвим відставанням темпів зростання обсягів статутного капіталу та ресурсів банківських установ від темпів зростання кредитних вкладень, що в кінцевому випадку може призвести до зниження нормативних рівнів достатності капіталу та ліквідності. Отримана таким чином кредитна рестрикція призводить до стагнації економіки в цілому.

Отже, перехід економічного розвитку до третьої фази циклу – спаду є закономірним явищем, що спричинений кредитними бумами, перегрівом товарних ринків і ринків праці.

На даній фазі найбільш уразливими до удару фінансової кризи виявляються банки з національним капіталом, що проводили на попередній фазі цілеспрямовану агресивну політику щодо максимального розширення своєї діяльності. Збільшуючи кредитний портфель без адекватної та обґрунтованої оцінки ризиків, дані банки як правило безпідставно розширяли власну мережу, не приділяли належної уваги доцільності видачі і реальності повернення кредитів. Під натиском кризових явищ в реальному секторі економіки кредитний портфель цих банків виявляється у значній частині неліквідним, що призводить до втрати платоспроможності. Наприклад, в Україні у 2008 році такими були «Укрпромбанк», банк «Надра», «Укргазбанк», «Родовід банк», банк «Київ» та інші. Це у свою чергу дестабілізує функціонування всього фінансового сектору та прискорює економічний спад. З іншого боку, банківські установи з іноземним капіталом своєю політикою у галузі роздрібного кредитування на базі широкого залучення іноземних запозичень значно ускладнили процес економічної кризи в Україні [104].

Крім цього, на фазі спаду зростає попит на кредитні ресурси, знижуються процентні ставки. Різке падіння норми чистого прибутку обумовлює скорочення обсягів інвестування з боку банків та страхових компаній у реальний сектор економіки.

Процес скорочення ділової активності є не менш кумулятивним, аніж процес розширення. Усі фактори, що сприяли підйому, тепер діють у зворотному напрямі, знижуючи ділову активність. При цьому, за умови спаду в економіці, фінансовий сектор (здебільшого за рахунок діяльності банківських установ) підсилює виникнення кризи. Досягнення фази дна стимулюється внаслідок миттєвого зростання процентних ставок та різкого скорочення кредитування та інвестування реального сектору економіки. А це у свою чергу суттєво погіршує ефективність функціонування суб'єктів підприємницької діяльності.

Отже, якщо фаза підйому забезпечувалась за рахунок накопичення боргів, то фаза спаду обумовлюється неспроможністю боржників виконати свої боргові зобов'язання перед кредиторами (банками).

Фаза економічного циклу – криза (дно). Ключовими особливостями функціонування банків у період кризи є наступні.

1. Збільшення у структурі кредитних портфелів банків «неякісних» кредитів (сумнівних, безнадійних), наданих у національній валюті у зв'язку зі зниженням реальної платоспроможності позичальників або попередньою неадекватною оцінкою ризиків на фазі «піку», як правило кредитного буму;

2. Збільшення у структурі кредитних портфелів банків «неякісних» кредитів (прострочених, сумнівних, безнадійних), наданих в іноземній валюті. Як свідчить досвід останніх кризових явищ в економіці України, на фазі «криза» відбувається девальвація національної валюти по відношенню до іноземної, що обумовлює здороження позикових коштів для клієнтів. А у взаємозв'язку з інфляційними процесами, що мають місце на зазначеній фазі, це підвищує ймовірність неповернення позичальниками коштів.

3. Звуження ресурсної бази внаслідок збільшення випадків дострокового розірвання договорів щодо відкритих депозитних рахунків. На фазі «дно» даний процес обумовлений: по-перше, зростанням недовіри до банків з боку клієнтів внаслідок негативних раціональних очікувань; по-друге, зниженням реальної платоспроможності населення, що призводить до

трансформації заощаджень у кошти, спрямовані на споживання; по-третє, намаганням клієнтів вкласти вільні кошти в реальні активи (дорогоцінні метали, нерухоме та рухоме майно, тощо).

4. Скорочення обсягів довгострокового та середньострокового кредитування підприємств реального сектору економіки.

5. Підвищення процентних ставок за кредитами як для фізичних, так і юридичних осіб внаслідок суттєвого розширення ринкового попиту на гроші.

6. Посилення проблем з ліквідністю банків унаслідок миттєвого подорожчання ресурсів на міжбанківському ринку, а також звуження обсягів їх зовнішнього кредитування та інвестування з боку іноземних фінансових установ.

7. З метою оптимізації витрат відбувається скорочення чисельності працівників банківських установ та звуження філіальної мережі.

8. На фазі «дно» для банківських установ характерним є найбільше зменшення обсягів резервів, сформованих під активні операції; значне скорочення обсягів регулятивного капіталу; отримання суттєвих за обсягом збитків [180].

Ключовими особливостями функціонування страхових компаній на фазі «криза» є наступні.

1. Скорочення обсягів отриманих страхових премій внаслідок: зниження обсягів кредитування банками; обсягу платоспроможного попиту з боку населення щодо страхових продуктів; зниження реальних доходів фактичних та потенційних страхувальників.

2. Збільшення обсягів страхових виплат, пов'язаних зі страхуванням фінансових ризиків внаслідок негативних явищ, що спостерігаються на банківському сегменті фінансового сектору економіки.

3. Скорочення обсягів інвестування у реальний сектор економіки, що пов'язано зі зниженням рівня платоспроможності промислових підприємств. Крім цього, висока норма відсотку за низької норми прибутковості обумовлює зниження інвестиційної активності.

4. Скорочення обсягів резервів, сформованих для виконання страховими компаніями прийнятих на себе зобов'язань щодо виплат страхових відшкодувань.

5. Зниження обсягів прибутків.

Розглянемо ключові особливості інтеграційної взаємодії між банками та страховими компаніями на кризовій фазі економічного циклу.

Якщо банк і страхова компанія функціонують у межах одного інтегрованого об'єднання – фінансової або банківської холдингової компанії, фінансово-промислової групи (високий рівень БСІ), то можливою є реалізація двох, протилежних за сутнісним змістом, ситуацій.

У першому випадку реалізується «ефект зараження»: погіршення фінансового стану материнської компанії (банку/страхової установи) негативно впливає на стабільну діяльність дочірніх компаній (страхових компаній/банків). Як наслідок, порушується стійкість всієї фінансової групи, що здійснює негативний вплив на функціонування всього фінансового сектору економіки.

У випадку, коли під час кризи материнська компанія – банк або страхова компанія (найчастіше іноземна), не відчувають негативних впливів, відбувається перелив капіталу до дочірніх компаній з метою відновлення їх платоспроможності. Як свідчить досвід функціонування міжнародних банківсько-страхових груп, дана операція є невиправданою та необґрунтованою, і здійснюється найчастіше на суб'єктивній основі, без урахування реальних ризиків. Це також може призвести у подальшому до дестабілізації функціонування всієї фінансової групи.

Якщо рівень інтеграції є низьким або середнім (тобто використовується виключно концепція банківського страхування), то спільне функціонування банків та страхових компаній на фазі «криза» практично не зазнає суттєвих загроз. Найчастіше відбувається: скорочення обсягів страхових премій, отриманих внаслідок реалізації концепції банківського

страхування; зниження продажів комплексних фінансових (банківсько-страхових продуктів) [222].

3. На будь-якому рівні інтеграції на кризовій фазі економічного циклу негативні явища у функціонуванні як страхових компаній, так і банків, підсилюються за рахунок неадекватного державного регулювання. Так, найчастіше, нагляд з боку державних органів характеризується відособленістю (нескоординованістю) прийняття рішень щодо використання інструментів антикризового регулювання окремо банківського та страхового сегментів фінансового сектору економіки. Наприклад, застосування у 2008 році такого адміністративного важелю впливу, як Мораторій на дострокове зняття депозитів, з одного боку, захистило банки від втрати ліквідності, а з іншого – фактично погіршило ліквідність страхових компаній, резерви яких опинились практично «замороженими».

Сталий розвиток страхового ринку в контексті інтеграції перш за все є залежним від кредитної діяльності банків. Результати аналітичних досліджень провідних науковців та практиків у сфері циклічного розвитку економіки свідчать про те, що через три-п'ять років після кредитного буму у країнах з банкоцентричною фінансовою системою відбувається спад, що закінчується кризою.

Так, закордонні експерти ще в 2005 році вказували на високу ймовірність впливу кредитних бумів 2003-2004 років в Україні і в Росії на стабільність фінансового сектору та макроекономічної кон'юнктури даних країн.

Одним з головних негативних наслідків фінансової кризи 1998 року в Російській Федерації було суттєве зниження показника рентабельності активів банківського сектору, який сягнув свого мінімального значення у (-3,4%) станом на 01.06.1999 року (рис. 2.11).

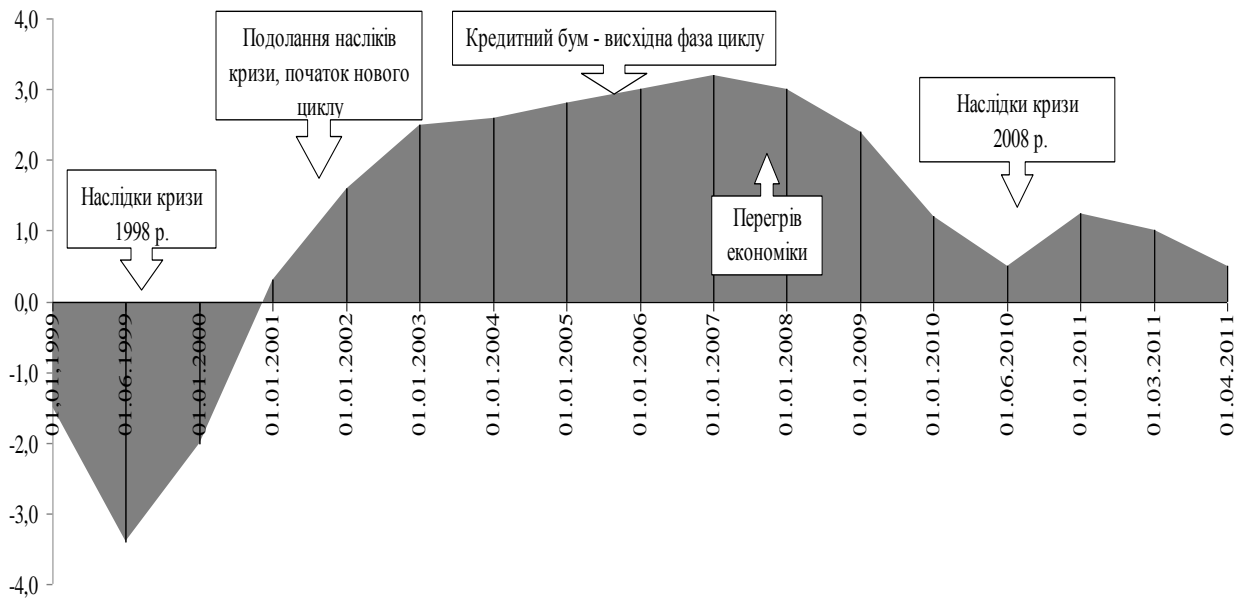

Рис. 2.11. Динаміка рентабельності активів банківського сектору Російської Федерації за період 1998-2011 рр., %

Варто відзначити, що з 2001 року в банківському сектору РФ розпочалась фаза зростання в новому середньостроковому економічному циклі. Поступове збільшення обсягів кредитування економіки призвело до виникнення кредитного буму – висхідної фази циклу протягом 2004 року. Нарощення кредитного портфелю прискореними темпами дозволило банкам збільшити рівень рентабельності власних активів до 3,1% станом на 01.01.2007 рік.

Проте, вже з 2008 року наслідком перегріву економіки РФ стало зниження ефективності діяльності банківської системи, пов'язане з низькою якістю наданих на попередній фазі циклу кредитів.

Аналогічно динаміка рентабельності активів банківського сектору України з 1998 по 2011 роки ілюструє поступовий перехід фаз економічного циклу з буму до спаду (рис. 2.12).

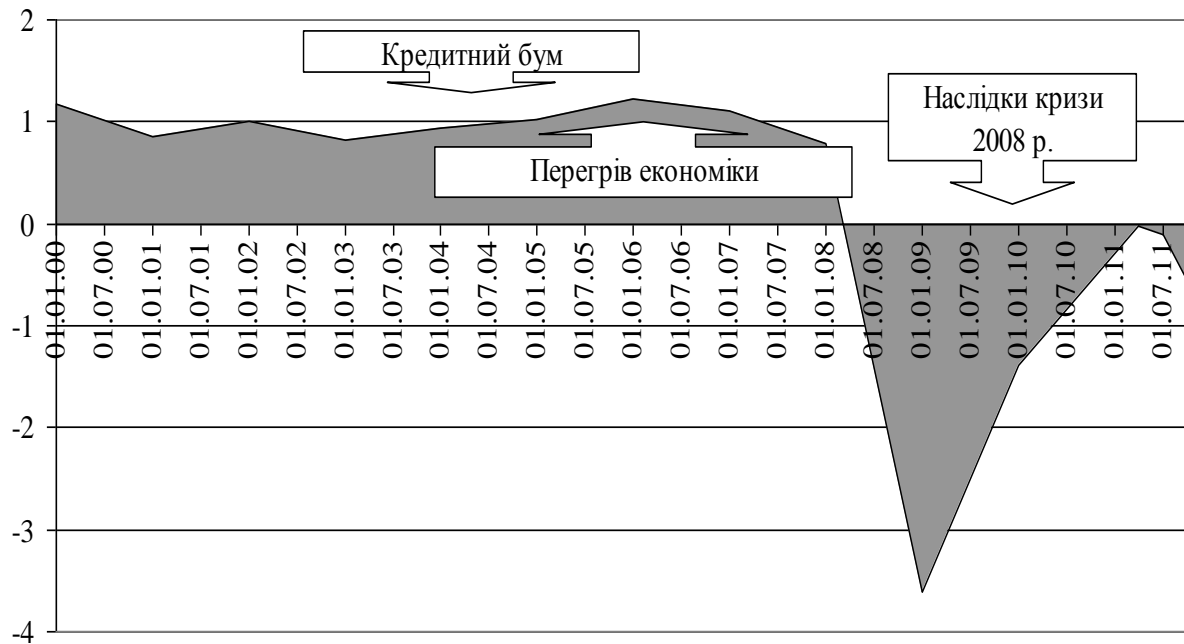

Рис. 2.12. Динаміка рентабельності активів банківського сектору України за період 1998-2011 рр., %

Унаслідок фінансової кризи 2008 року банківський сектор України, починаючи з 01.01.2009 року і по 01.10.2011 рік характеризується від'ємною рентабельністю активів.

Аналіз динаміки обсягів кредитів, виданих банками Російської Федерації, дозволяє частково підтвердити тезу науковців про часовий проміжок між фазами кредитного буму та спаду.

Так, найбільший приріст кредитних портфелів російських банків відбувався у 2003 році та станом на 01.01.2004 р. досяг 50% (рис.2.13). Практично через п'ять років відбувся різкий спад в банківському кредитуванні та в економіці в цілому: станом на 01.01.2009 року темп приросту аналізованого показника склав вже 35%, а фактично за 2009 рік банки суттєво знизили обсяг наданих кредитів, і станом на 01.01.2010 рік їх приріст склав (-4%) [61].

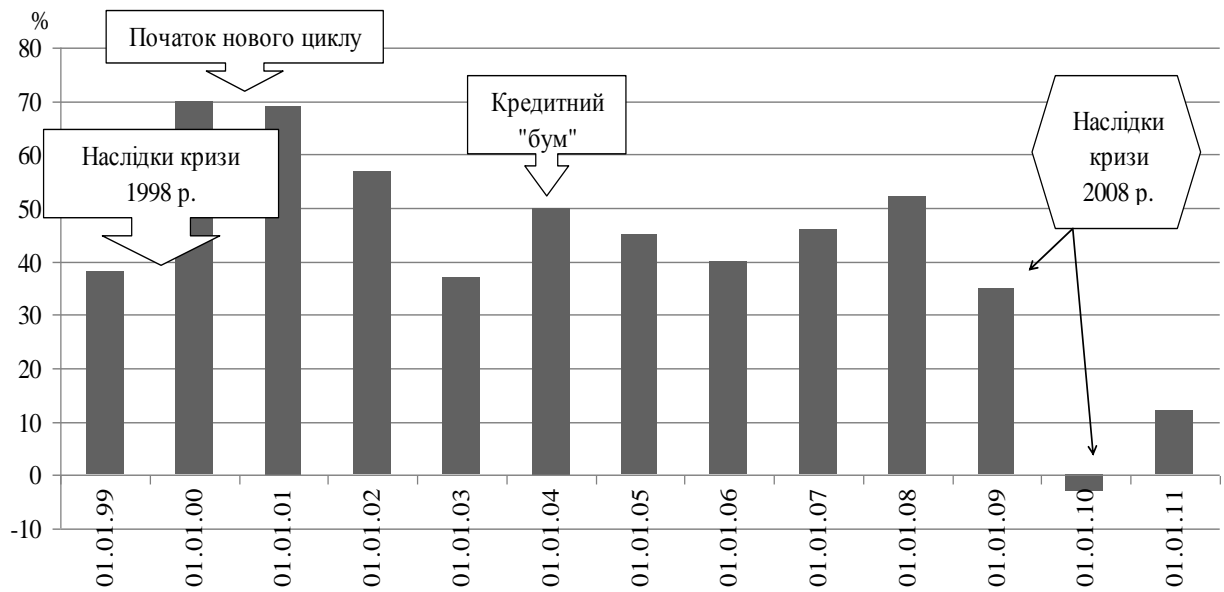

Рис. 2.13. Динаміка зростання кредитів, виданих банками Російської Федерації за період 1998-2010 рр., %

Що стосується України, то вітчизняні банки протягом 2004-2007 років швидше нарощували кредитний портфель у порівнянні з російськими фінансовими установами, про що свідчить динаміка річних темпів приросту (рис. 2.14).

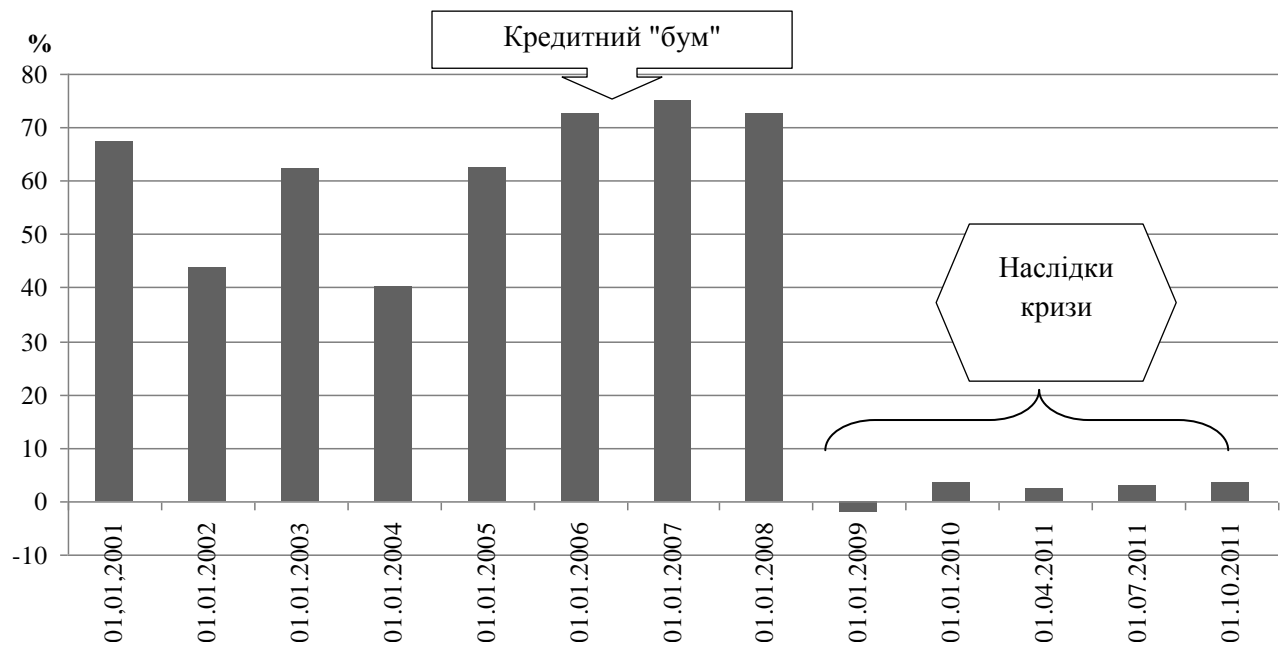

Рис. 2.14. Динаміка зростання кредитів, виданих банками України за період 1998-2010 рр., %

Так, протягом 2005-2007 років кредитний портфель банків щорічно збільшувався в середньому на 70%. Та внаслідок перегріву економіки вже за 2009 рік приріст обсягів кредитування вітчизняної економіки склав -2%. При цьому, враховуючи досвід протікання кризи 2008 року, банківські установи навіть протягом трьох кварталів 2011 року суттєво знизили темпи нарощення активних операцій: щоквартальні темпи приросту обсягів наданих кредитів склали в середньому 2,5%.

Проведемо аналіз динаміки обсягів активів страхового сегменту фінансового сектору економіки, що є залежним від банківського сегменту (рис. 2.15).

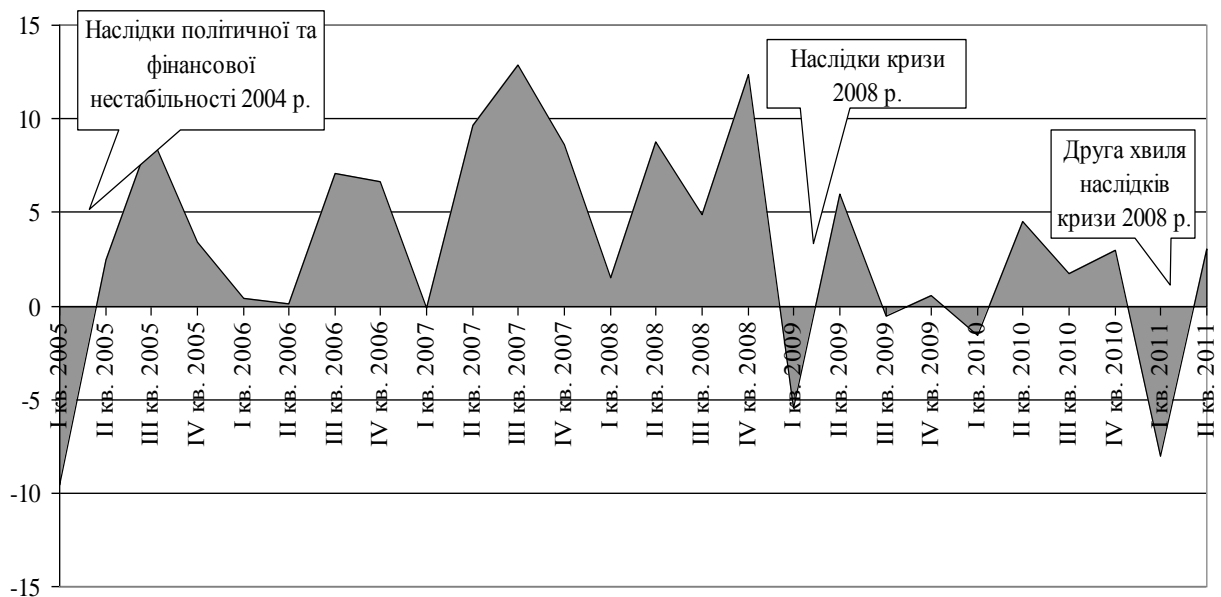

Рис. 2.15. Щоквартальні темпи приросту обсягів активів страхових компаній України протягом 2005-2011 рр., %

Так, одним із наслідків фінансової кризи 2008 року для страхового сегменту є зниження на 17% темпів приросту обсягів активів, і вже за результатами 1 кварталу 2009 року даний показник склав (-5%). Звичайно, проведення аналізу на основі зазначених показників не дозволяє стверджувати про повну залежність страхового сегменту від банківського, проте в деякій мірі він є підтвердженням залежності циклічності в економіці та фінансовому секторі від кредитного циклу [90].

Підводячи підсумки, зауважимо, що розвиток економічної системи за своєю сутністю не може бути стабільним, враховуючи циклічність спадів та підйомів у фінансовому секторі, що у свою чергу здебільшого викликані розширенням банківського кредитування. Страховий сегмент в Україні є недостатньо потужним для максимального покриття ризиків банківського сегменту і навіть в середньостроковій перспективі дана ситуація навряд чи зміниться, враховуючи стан та динаміку розвитку банків. Крім цього, страхові компанії знаходяться у практичній залежності від фінансового стану банків. При чому, якщо має місце банківсько-страхова інтеграція, то така залежність обумовлює виникнення ще більшого негативного ефекту в діяльності страхових компаній особливо на фазі кризи. Тобто інтеграція фінансових посередників в такому випадку лише підсилює коливання економічних циклів.

Єдиним засобом згладжування циклічності у фінансовому секторі економіки є втручання держави шляхом проведення контрциклічної політики органами регулювання та нагляду за діяльністю фінансових посередників. Світовий досвід свідчить, що реалізація таких інструментів монетарної політики дозволяє: змінювати частоту та глибину криз, тривалість фаз економічних циклів та часове співвідношення між ними, пом'якшити циклічні коливання в цілому. При цьому, дискусійними залишаються питання:

– по-перше, щодо необхідності інтеграції фінансових посередників та універсалізації їх діяльності. Можливо інтеграційні взаємозв'язки між банками та страховими компаніями здебільшого негативно впливають на функціонування економіки в цілому, фінансового сектору зокрема, і доцільним є повернення до спеціалізації діяльності фінансових посередників. Так, досить ефективне рішення щодо виходу з фінансової кризи 1929-1933 рр. було прийняте американським президентом Ф.Рузвельтом, який запропонував чітке розмежування видів діяльності учасників фінансового ринку (закон Гласна-Стігала);

– по-друге, щодо місця та ролі фінансового сектору в економіці, який за своєю сутністю повинен сприяти ефективному розподілу фінансових ресурсів, а не підсиленню амплітуди коливань ділової активності.

Висновки до другого розділу

1. Аналіз стану та перспектив розвитку БСІ у світі здійснено на основі комплексу критеріїв формування регіональних моделей організації банківсько-страхової інтеграції. Аналіз зарубіжного досвіду свідчить, що найбільш розвинутим у даному аспекті є європейський регіон, зокрема Франція, Іспанія, Італія, Португалія, Туреччина. Слабо розвиненими є ринки банкострахування у Азійсько-океанійському та Американському регіонах. Новими осередками БСІ поступово стають Тайвань, Малайзія, Австралія, Таїланд, Бразилія. Україна є безпосереднім учасником глобалізаційних та інтеграційних процесів світової економічної системи. А тому, поступова інтеграція банків та страхових компаній майже у всіх географічних регіонах неминуче вплине і на функціонування вітчизняних фінансових посередників. Врахування досвіду взаємодії ключових учасників світового фінансового ринку, перспектив розвитку банкострахування в європейському регіоні дозволить забезпечити побудову раціональних та адекватних ринковим умовам взаємовідносин між банками та страховими компаніями в Україні.

2. Розвиток економічної системи за своєю сутністю не може бути стабільним, враховуючи циклічність спадів та підйомів у фінансовому секторі, що у свою чергу здебільшого викликані розширенням банківського кредитування. Страховий сегмент в Україні є недостатньо потужним для максимального покриття ризиків банківського сегменту і навіть в середньостроковій перспективі дана ситуація навряд чи зміниться, враховуючи стан та динаміку розвитку банків. Крім цього, страхові компанії

знаходяться у практичній залежності від фінансового стану банків. При чому, якщо має місце банківсько-страхова інтеграція, то така залежність обумовлює виникнення ще більшого негативного ефекту в діяльності страхових компаній особливо на фазі кризи. Тобто інтеграція фінансових посередників в такому випадку лише підсилює коливання економічних циклів.

3. Рівень БСІ певною мірою обумовлює характер розвитку фінансового сектора економіки залежно від фази економічного циклу, на якій перебуває економіка країни (перш за все це стосується країн з банкоцентричною моделлю фінансового ринку). На фазі підйому ділової активності, банки і страхові компанії, об'єднуючи власний капітал та інші ресурси, здатні повною мірою задовольнити потреби споживачів фінансових послуг, забезпечити грошовими ресурсами інвестиційний процес в країні та підвищення прибутковості своєї діяльності.

З іншого боку, на фазі спаду, високий рівень БСІ є загрозливим, адже дифузія кризових імпульсів з банківського сегмента на страховий розповсюджується більш швидкими темпами, що дестабілізує функціонування всього фінансового сектора економіки. У роботі обґрунтовано, що головним фактором такого впливу БСІ є мультиплікативний прояв ризиків, що супроводжують діяльність банків та страхових компаній.

4. МПР виникає внаслідок наявності часткової/повної інтеграції капіталів фінансових посередників та існування залежності страхових компаній від банків. Така залежність полягає в тому, що поступовий перехід з попередньої на наступну фазу коливань в розвитку страхового сегмента фінансового сектора економіки певним чином обумовлений зміною фази коливань у розвитку банківського сегмента.

У роботі визначено, що лаг між такими коливаннями в Україні складає в середньому три квартали. Це дозволяє страховим компаніям та органам державного регулювання здійснювати більш точний прогноз негативних

наслідків, викликаних дестабілізацією функціонування банків, та вчасно впроваджувати в дію антикризові заходи (наприклад, переорієнтацію збутової політики страхових компаній на основі мультиканального підходу).

5. Взаємозалежність банків та страхових компаній дозволяє їм, об'єднуючи ресурси, отримати додаткові доходи, а банкам, окрім цього, ще й розподіляти ризики у часі та мінімізувати потенційні збитки від своєї діяльності. Існуючі в теорії та практиці дослідження ефективності інтеграційних процесів свідчать про те, що протягом останніх двадцяти років, у більшості випадків отриманий синергетичний ефект є негативним, враховуючи його неадекватно завищену, як правило, оцінку учасниками інтеграції перед здійсненням об'єднання ресурсів.

РОЗДІЛ 3

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ КАТАСТРОФІЧНИМИ РИЗИКАМИ СТРАХОВИМИ КОМПАНІЯМИ УКРАЇНИ

3.1 Роль страхових компаній у забезпеченні покриття ризиків природних та техногенних катастроф в Україні

Проблематика формування достатніх обсягів фінансових ресурсів для покриття збитків від природних і техногенних катастроф є актуальною для усіх країн світу, незалежно від ймовірності їх виникнення на певній території. Катастрофи викликають ряд негативних економічних, соціальних та екологічних наслідків, порушуючи функціонування цілісних природних і господарських систем та призводячи до загибелі людей. Надзвичайні ситуації у вигляді несприятливих погодних умов (снігопадів, заморозків тощо), що характеризуються високою інтенсивністю або раптовістю настання, також можуть наносити значну шкоду економічній діяльності людей та на тривалий час створювати перешкоди для забезпечення процесу суспільного відтворення в країні.

Слід відзначити, що сутність поняття „надзвичайна ситуація” є дещо відмінним від поняття „катастрофа” та включає в себе загальний перелік небезпечних явищ, виникнення яких може призводити до матеріальних збитків та людських втрат. Так, Законом України „Про цивільну оборону України” надзвичайна ситуація визначається як „порушення нормальних умов життя і діяльності людей на об’єкті або території, спричинене аварією, катастрофою, стихійним лихом, епідемією, епізоотією, епіфітотією, великою пожежею, застосуванням засобів ураження, що призвели або можуть призвести до людських і матеріальних втрат” [35]. У свою чергу, катастрофа розглядається як різновид надзвичайної ситуації, основною відмінною

ознакою якої є виникнення надзвичайно тяжких матеріальних наслідків чи людських втрат.

Відповідно до вітчизняного законодавства надзвичайні ситуації класифікуються за ознаками причини їх настання, рівнем надзвичайної ситуації, а також за сферою виникнення (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Класифікація видів надзвичайних ситуацій відповідно до законодавства України

За критерієм причини настання надзвичайні ситуації прийнято групувати у чотири основні класи, а саме: надзвичайні ситуації природного характеру, надзвичайні ситуації техногенного характеру, надзвичайні ситуації соціально-політичного характеру та надзвичайні ситуації воєнного характеру [88]. Що стосується надзвичайних ситуацій природного характеру, то їх виникнення може спричинюватися рядом небезпечних геологічних, метеорологічних, гідрологічних, морських та прісноводних явищ, деградацією ґрунтів чи надр, природними пожежами, зміною стану повітряного басейну, інфекційними захворюваннями людей,

сільськогосподарських тварин, масовим ураженням сільськогосподарських рослин хворобами чи шкідниками, зміною стану водних ресурсів та біосфери тощо.

У свою чергу, надзвичайні ситуації техногенного характеру виникають у разі транспортних аварій, катастроф, пожеж, неспровокованих вибухів чи їх загрози, аварій з викидом (загрозою викиду) небезпечних речовин, раптового руйнування споруд та будівель, аварій на інженерних мережах і спорудах життєзабезпечення, гідродинамічних аварій на греблях, дамбах тощо.

Надзвичайні ситуації соціально-політичного характеру пов'язані з протиправними діями терористичного та антиконституційного спрямування: наприклад, збройні напади, захоплення і силове утримання важливих об'єктів, атомних електростанцій, систем зв'язку та телекомунікації тощо.

Надзвичайні ситуації воєнного характеру виникають у випадку застосування зброї масового ураження або звичайних засобів ураження, які супроводжуються настанням вторинних факторів ураження населення внаслідок зруйнування атомних і гідроелектричних станцій, складів і сховищ радіоактивних і токсичних речовин та відходів, нафтопродуктів, вибухівки, сильнодіючих отруйних речовин, токсичних відходів, транспортних та інженерних комунікацій [116-120].

Однією з найважливіших характеристик надзвичайних ситуацій є обсяг збитків, заподіяних їх настанням, а також територіальне поширення, кількість постраждалих людей, обсяги матеріальних і технічних ресурсів, необхідних для ліквідації надзвичайних ситуацій. Відповідно до даних критеріїв розрізняють надзвичайні ситуації державного, регіонального, місцевого та об'єктового рівня (див. рис. 3.1).

Від причин, що зумовили виникнення надзвичайної ситуації, а також від рівня, до якого вона віднесена, залежать особливості формування збитків від надзвичайної ситуації та використання відповідних джерел їх покриття.

Так, наприклад, для страхових компаній настання надзвичайних ситуацій природного характеру має наслідком виникнення значної кількості

індивідуальних збитків за багатьма договорами страхування та характеризується, як правило, широким географічним поширенням ризику. Натомість, надзвичайним ситуаціям техногенного характеру, зазвичай, притаманне нанесення суттєвої шкоди великому об'єкту, що знаходиться в обмеженому просторі, а тому заяви щодо відшкодування збитків виникають за значно меншою кількістю договорів страхування.

Враховуючи сукупність географічних, кліматичних, метеорологічних та інших факторів, виникнення надзвичайних ситуацій у кожній з країн світу характеризується різною ймовірністю настання, різними обсягами потенційних збитків та людських втрат.

Аналізуючи фактичний рівень збитків, отриманих від надзвичайних ситуацій природного характеру на території України за період 1997-2010 рр., можна відмітити наступне. Динаміка майнових збитків, завданих стихійними лихами, характеризується їх коливанням переважно в межах від 300 млн. грн. до 900 млн. грн., а середній обсяг щорічних збитків, що виникають внаслідок надзвичайних ситуацій природного характеру, за аналізований період склав близько 830 млн. грн. на рік [141-142].

Проте слід відзначити, що в окремі періоди, а саме у 1998, 2000, 2008 та 2010 роках збитки від надзвичайних ситуацій природного характеру суттєво перевищили їх середньорічний рівень. Так, внаслідок паводку на західній Україні влітку 2008 року було завдано матеріальної шкоди на суму більше 4 млрд. грн., що і стало основною причиною зростання загального обсягу збитків від надзвичайних ситуацій природного характеру, отриманих у зазначеному періоді, до 4,67 млрд. грн. (рис. 3.2).

Варто зазначити про відсутність прямого зв'язку між кількістю надзвичайних ситуацій природного характеру та загальним обсягом економічних збитків від них. Наприклад, протягом аналізованого періоду порівняно більша кількість надзвичайних ситуацій природного характеру спостерігалась у 1997, 1999 і 2006 роках, проте вони виникали переважно на місцевому та регіональному рівнях та в цілому не мали тяжких економічних

наслідків. Напротивагу, у 2008 році однією надзвичайною подією були викликані збитки, що майже у 8 разів перевищили середньорічні обсяги збитків від стихійних лих попередніх періодів. Це свідчить про наявність ризиків виникнення на території України природних катастроф, що можуть мати надзвичайно тяжкі наслідки за обсягами завданих матеріальних збитків.

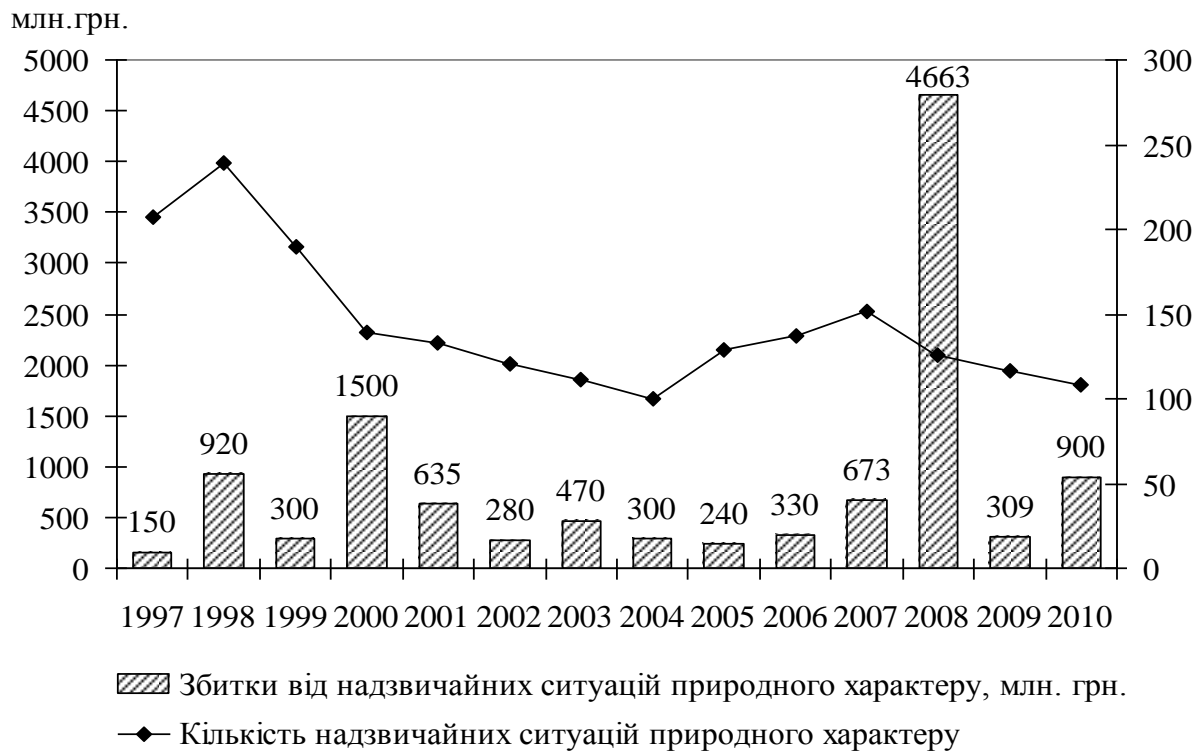

Рис. 3.2. Динаміка надзвичайних ситуацій природного характеру в Україні протягом 1997-2010 рр.

Що стосується шкоди від стихійних лих, що завдається життю та здоров'ю людей, то можна відзначити, що Україна не належить до групи країн з високими показниками смертності внаслідок стихійних лих. Так, за період 1997-2010 рр. від надзвичайних ситуацій природного характеру загалом постраждало близько 20,8 тис. осіб та загинуло 1159 осіб (табл. 3.1).

Слід також відмітити, що спеціалістами ООН було проведено дослідження щодо визначення індексу небезпеки стихійних лих (Disaster Risk Index – DRI) в різних країнах, який відображає ймовірність загибелі людей в разі настання на їх території стихійного лиха.

Динаміка основних показників надзвичайних ситуацій природного характеру в Україні [117-120]

Роки	Кількість надзвичайних ситуацій	Постраждало, осіб	Загинуло, осіб	Економічні збитки, млн. грн.
1997	207	2121	127	150
1998	239	3451	110	920
1999	190	1738	74	300
2000	139	1564	67	1500
2001	133	1518	59	635
2002	121	1246	47	280
2003	111	1773	80	470
2004	100	1990	79	300
2005	129	1291	80	240
2006	137	750	74	330
2007	152	946	76	673
2008	126	697	128	4663
2009	117	1174	75	309
2010	108	517	83	900
Усього за період	2009	20776	1159	11670
В середньому за рік	134	1385	77	778

Значення індексу визначені від 1 до 7 в порядку зростання загрози загибелі людей від стихійних лих. При розрахунку індексу враховувалися фактичні дані по основним видам стихійних лих (повеней, засух, землетрусів та циклонів) за період з 1980 р. по 2006 р., а також ряд інших факторів, таких як темп росту населення країни, ймовірність стихійного лиха, можливості держави щодо подолання наслідків катастрофи тощо [144]. За результатами розрахунків Україна була віднесена у групу країн з індексом 2, поряд із такими країнами, як Франція, Німеччина, Великобританія, Росія, Австрія та інші. Аналізуючи особливості виникнення надзвичайних ситуацій природного характеру у розрізі окремих їх видів, слід відзначити, що

найбільшими ризиками в Україні з точки зору обсягів завданих економічних збитків є ризики повеней і затоплень, що можуть виникати як наслідок зливових дощів, значного танення снігу, льодових заторів на річках тощо. Найбільш схильними до виникнення зазначених ризиків є західні регіони України, а також гірські райони Криму. Загалом за період 1992-2010 рр. в Україні внаслідок найбільших повеней було понесено збитків на суму, майже 1,3 млрд. доларів США, що в середньому складає близько 68,3 млн. доларів збитків на рік.

Значних збитків можуть наносити також метеорологічні стихійні лиха, такі як бурі, урагани, град, а також екстремальні температури, включаючи засухи та надмірний холод. Відповідно, за період 1992-2010 рр. внаслідок впливу циклонів на території України виникло 7 крупних надзвичайних ситуацій, економічні збитки за якими в цілому склали близько 255,6 млн. доларів США. У свою чергу, в результаті екстремальних погодних умов (надвисоких і занадто низьких температур повітря) за аналізований період було завдано шкоди на суму 85 млн. доларів США (табл. 3.2).

Слід також відзначити, що частина території України знаходиться у сейсмоактивній зоні Вранча, що створює ризик виникнення природних катастроф геологічного походження (землетрусів, зсувів). Проте, за аналізований період надзвичайні ситуації даного виду на території України були відсутні.

Окрім ризиків стихійних лих, не менш небезпечними і часом ще масштабнішими є ризики техногенних аварій і катастроф. На відміну від стихійних лих, виникнення яких головним чином обумовлюється місцем розташування країни та іншими чинниками природного характеру, ризики надзвичайних ситуацій техногенного характеру визначаються наявністю на території країни великих підприємств та енергетичних об'єктів, обсягами використання у виробництві потенційно небезпечних речовин, розвиненістю транспортної мережі в країні тощо [120].

Показники природних катастроф в Україні за період 1992-2010 рр.

Види природних катастроф	Кількість природних катастроф	Середньорічна кількість катастроф	Загальний обсяг збитків, тис. доларів США	Середній обсяг збитків на 1 катастрофу, тис. доларів США	Середньорічний обсяг збитків, тис. доларів США
Епідемії	3	0,16	-	-	-
Екстремальні температури	5	0,26	85000	17000	4474
Циклони	7	0,37	255600	36514	13453
Повені	13	0,68	1298014	99847	68317
Всього	27	1,42	1638614	60689	86243

Аналізуючи Україну з точки зору загроз виникнення техногенних аварій і катастроф, слід відмітити, що протягом 2006-2010 рр. спостерігається тенденція до зменшення загальної кількості техногенних аварій і катастроф. Загальний обсяг економічних збитків, отриманих на території України внаслідок надзвичайних ситуацій даного виду, протягом останніх років є вищим порівняно з відповідними показниками у 1997-1999 роках (рис. 3.3).

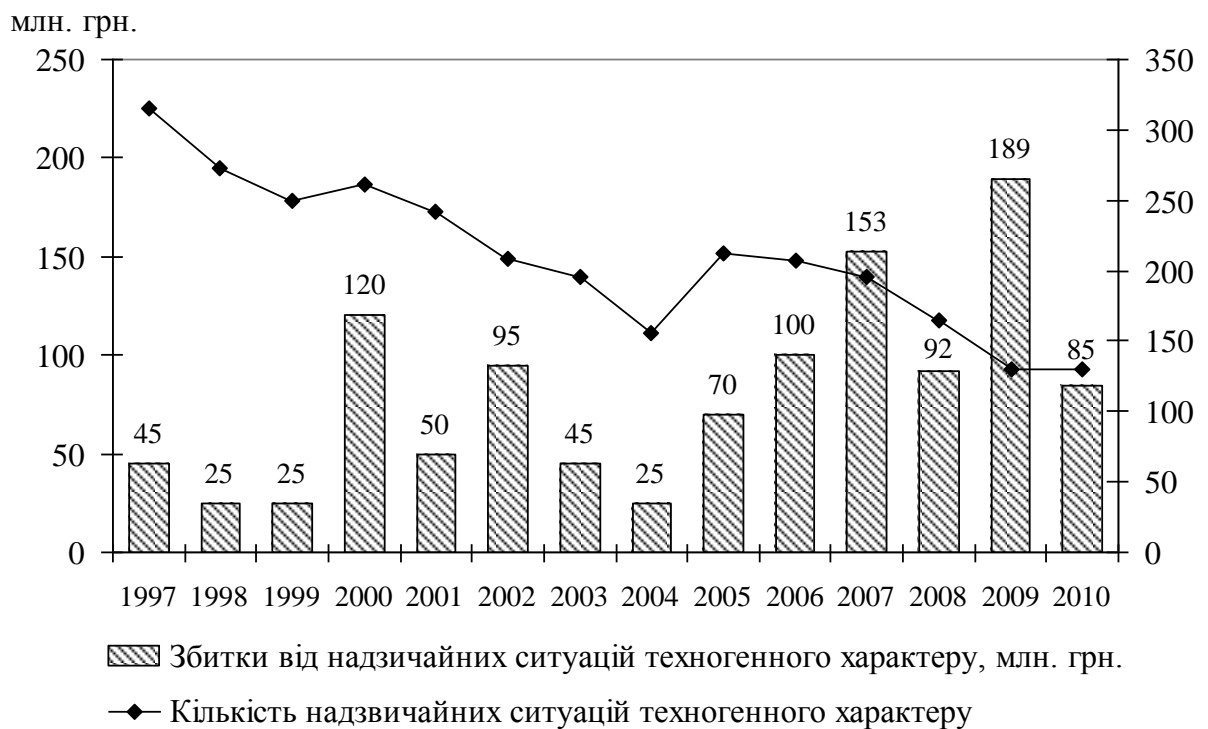

Рис. 3.3. Динаміка надзвичайних ситуацій техногенного характеру в Україні

За даними Державної інспекції техногенної безпеки України найбільш небезпечними з точки зору загрози виникнення техногенних аварій і катастроф є Львівська та Донецька області. Найбільш потенційно небезпечними у Донецькій області є ДП „Горлівський хімзавод” і концерн „Стирол”. Загалом в області налічується 174 підприємства, на яких зберігаються небезпечні хімічні речовини, та майже 6,5 тис. об’єктів з високим ступенем ризику. Що стосується Львівської області, то на її території знаходиться 5 тис. об’єктів з високим ступенем ризику [116].

В цілому протягом 2000-2010 рр. надзвичайними ситуаціями техногенного характеру було нанесено значно менше економічних збитків, порівняно з надзвичайними ситуаціями природного характеру. Так, загальний економічний збиток від техногенних аварій і катастроф за аналізований період склав близько 1119 млн. грн., тобто в середньому 75 млн. грн. щорічно, що майже в 11 разів менше порівняно з надзвичайними ситуаціями природного характеру (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Динаміка основних показників надзвичайних ситуацій техногенного характеру в Україні

Роки	Кількість надзвичайних ситуацій	Постраждало, осіб	Загинуло, осіб	Економічні збитки, млн. грн.
2000	261	318	251	120
2001	242	484	273	50
2002	208	484	356	95
2003	195	290	295	45
2004	156	311	282	25
2005	212	247	334	70
2006	207	284	354	100
2007	196	430	495	153
2008	165	254	413	92
2009	130	330	247	189
2010	130	222	255	85
Усього за період	2940	4573	4358	1119
В середньому за рік	196	305	291	75

Тим не менше, зростання індустріалізації, розвиток виробничих комплексів із використанням устаткування високої потужності та концентрація промислових підприємств в окремих регіонах створює потенційно вищу небезпеку виникнення надзвичайних ситуацій техногенного характеру. У даному контексті варто згадати найбільшу техногенну катастрофу, що мала місце на території України у 1986 році – аварія на ЧАЕС, яка завдала збитків на суму близько 8,6 млрд. доларів США. Дана катастрофа стала найбільшою ядерною аварією в історії людства та отримала найвищий рівень небезпеки за шкалою INES [224-226].

Що стосується основних джерел відшкодування збитків, спричинених настанням надзвичайних ситуацій, то ними можуть бути:

- кошти фізичних осіб та суб'єктів господарювання, майну яких нанесена шкода;
- відшкодування збитків страховими компаніями відповідно до договорів страхування;
- покриття збитків за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, а також коштів інших централізованих резервних фондів;
- благодійні внески, гуманітарна допомога інших країн, а також кошти міжнародних організацій;
- інші джерела, що не заборонені законодавством.

На сьогоднішній день в Україні фінансування збитків, понесених в результаті надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру, здійснюється в основному за рахунок коштів Державного бюджету України, Бюджету АРК та місцевих бюджетів. З цією метою в складі видатків кожного бюджету відбувається формування резервного фонду, обсяг якого згідно зі статтею 24 Бюджетного Кодексу не має перевищувати 1% обсягу видатків загального фонду відповідного бюджету [15].

Визначення конкретних джерел покриття збитків від надзвичайної ситуації визначається її рівнем. Так, для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій державного рівня використовуються кошти резервного фонду

Державного бюджету. На регіональному і місцевому рівні збитки, зумовлені надзвичайними ситуаціями, покриваються за рахунок коштів бюджету відповідного рівня місцевого самоврядування, а в разі їх недостатності – коштів резервного фонду бюджету вищого рівня. Для розрахунку фактичного обсягу економічних збитків, завданих надзвичайною ситуацією, та віднесення її до відповідного рівня застосовується Методика оцінки збитків від наслідків надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру.

Кошти, що виділяються з резервних фондів для ліквідації надзвичайних ситуацій, перш за все, спрямовуються на проведення аварійно-відновних робіт та заходів щодо усунення загрози, що виникла внаслідок надзвичайної ситуації, а також для проведення евакуації, створення і утримання тимчасових пунктів проживання, надання матеріальної допомоги потерпілим тощо.

Кошти, що акумулюються в рамках резервних фондів бюджетів, можуть використовуватися також для надання гуманітарної допомоги іншим державам, фінансування систем захисту від надзвичайних ситуацій, реалізації державних, регіональних та місцевих програм соціально-економічного розвитку, що стосуються підвищення захисту населення від надзвичайних ситуацій.

Аналізуючи фактичні показники видатків з резервного фонду Державного бюджету (ДБУ), можна зробити висновок, що у 2005-2008 рр. частка покритих збитків від надзвичайних ситуації знаходилась на рівні 30-40% (табл. 3.4). Найнижчим цей показник був у 2008 р., а саме 28,9%, що було пов'язано із високим рівнем збитків, отриманих від паводку на Прикарпатті влітку 2008 року. У 2009-2010 рр., навпаки, обсяги надання коштів з Державного бюджету перевищили фактичні обсяги збитків від надзвичайних ситуацій. У 2009 році це було пов'язано зі здійсненням видатків на ліквідацію наслідків катастрофічного паводку попереднього періоду. У 2007, 2008 та 2010 роках високий рівень видатків за напрямком ліквідації наслідків від техногенних катастроф був викликаний значними

витратами на здійснення превентивних заходів для попередження техногенних аварій, а також виконанням бюджетних програм, пов'язаних з ліквідацією наслідків Чорнобильської катастрофи та радіаційним захистом населення.

Використання державного фінансування витрат на покриття збитків від стихійних лих та інших катастроф має ряд переваг, оскільки у держави є можливості акумулювати значно більші обсяги фінансових ресурсів, порівняно зі страховим сектором, а також швидше залучати в разі необхідності додаткові грошові ресурси на покриття надзвичайних збитків.

Таблиця 3.4

Основні показники фінансування збитків, спричинених надзвичайними ситуаціями (НС), з резервного фонду Державного бюджету

Показники	Роки					
	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Видатки на НС природного характеру, млн. грн.	74,0	71,9	164,9	1206,0	825,6	471,2
Частка відшкодованих збитків від природних НС, %	30,8	21,8	24,5	25,9	267,2	52,4
Видатки на НС техногенного характеру, млн. грн.	26,9	84,0	190,3	168,6	97,7	522,5
Частка відшкодованих збитків від техногенних НС, %	38,4	84,0	124,4	183,3	51,7	614,7
Всього профінансовано з резервного фонду, млн. грн.	100,9	155,9	355,2	1374,6	923,3	993,7
Частка покритих збитків від НС, %	32,5	36,3	43,0	28,9	185,4	100,9

З іншого боку, фінансування збитків від катастроф за рахунок бюджетних коштів може створювати надмірне навантаження на Державний бюджет, негативно впливати на ефективність перерозподілу ВВП в країні та викликати скорочення державних видатків за іншими важливими напрямками фінансування. Наприклад, для покриття збитків, зумовлених катастрофічним паводком 23-27 липня 2008 року, резервний фонд Державного бюджету України був збільшений з 470 млн. грн. до 2070 млн. грн., що, у свою чергу, викликало необхідність зменшення видатків за

деякими іншими напрямками (наприклад, було скорочено субсидіювання АПК). Іншим важливим механізмом відшкодування збитків від катастрофічних подій є страхування. При цьому, формування страхового захисту від ризиків стихійних явищ та ризиків техногенних аварій і катастроф має свої особливості [157].

Страхування ризиків стихійних лих рідко виступає самостійним видом страхування і, як правило, включається в комплексні поліси страхування майна поряд із вогневими ризиками, ризиками протиправних дій третіх осіб та іншими ризиками пошкодження майна. На вартість страхування майна від стихійних лих впливає багато факторів, основними з яких є географічне розташування об'єкта страхування, його параметри (наприклад, для будівель – це рівень зносу, міцність фундаменту, глибина ґрунтових вод під об'єктом тощо); особливості договору страхування – наявність франшизи, термін страхування [157].

В цілому, включення ризику стихійних лих до загального полісу страхування майна не викликає суттєвого підвищення тарифної ставки. Так, наприклад, страхові тарифи на комплексне страхування нерухомого майна (конструктивних елементів будівель, внутрішнього оздоблення, домашнього майна) для фізичних осіб від ризиків пожеж, стихійних лих, протиправних дій третіх осіб, стороннього впливу у СК «АХА страхування» встановлюються на рівні 0,38-0,40% страхової суми (франшиза 0,5%) [169]. Тим не менше, на вітчизняному страховому ринку даний вид страхування поки що не користується значною популярністю. Загалом питома вага валових премій, отриманих за договорами страхування від вогневих ризиків і ризиків стихійних явищ, у загальному обсязі зібраних страхових премій по ринку складає близько 10-12%, а відповідна частка чистих страхових премій – близько 7,5-9% від загального обсягу чистих страхових премій.

Аналізуючи фактичні показники страхування вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ в Україні протягом 2005-2010 рр., можна відзначити, що за винятком 2009 року в цілому спостерігалась тенденція до зростання

обсягів валових та чистих надходжень страхових премій за даним видом страхування. Деяке зниження страхових премій у 2009 році було пов'язано із загальним зниженням динаміки розвитку страхового ринку внаслідок негативного впливу фінансової кризи (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Основні показники страхування вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ в Україні протягом 2005-2010 рр. [100]

Показники		Роки					
		2005	2006	2007	2008	2009	2010
Валові надходження страхових премій, млн. грн.		1215,8	1589,8	1851,6	2209,4	2124,4	3029,8
Питома вага валових премій по страхуванню від стихійних лих до загальних валових премій по ринку, %		9,5	11,5	10,3	9,2	10,4	13,1
Чисті надходження страхових премій, млн. грн.		759,6	927,1	1142,9	1204,6	931,0	1156,3
Питома вага чистих премій по страхуванню від стихійних лих до загальних чистих премій по ринку, %		10,1	10,6	9,3	7,5	7,4	8,7
Страхові виплати (валові), млн. грн.		21,7	45,8	239,1	326,2	165,6	187,9
Рівень валових страхових виплат, %		1,8	2,9	12,9	14,8	7,8	6,2
Страхові виплати (чисті), млн. грн.		21,0	42,9	237,6	321,3	160,0	177,0
Рівень чистих страхових виплат, %		2,8	4,6	20,8	26,7	17,2	15,3
Частки страхових премій, які сплачуються перестраховикам, у т. ч.:	млн. грн.	516,8	747,6	794,0	1118,2	1305,2	1991,7
	%	42,5	47,0	42,9	50,6	61,4	65,7
перестраховикам – нерезидентам	млн. грн.	456,2	84,9	85,3	113,4	111,7	118,1
	%	88,3	11,4	10,7	10,1	8,6	5,9
перестраховикам-резидентам (внутрішнє перестраховування)	млн. грн.	60,6	662,7	708,7	1004,8	1193,5	1873,6
	%	11,7	88,6	89,3	89,9	91,4	94,1

Що стосується динаміки страхових виплат за вогневими ризиками і ризиками стихійних явищ, то найбільший їх обсяг був досягнутий у 2008 році, що було пов'язано із високим рівнем збитків від стихійних лих у даному періоді. Втім, незважаючи на різке підвищення рівня чистих страхових виплат у 2007 році (з 4,6% до 20,8%), даний показник залишається досить низьким.

Слід відмітити також суттєву зміну динаміки щодо обсягів страхових премій за ризиками стихійних явищ, що передаються у перестраховування. Так, якщо до 2006 року основний обсяг відповідальності за даними ризиками передавався у перестраховування нерезидентам, то у 2006-2010 рр. основну частку займає внутрішнє перестраховування, а саме 89-94% обсягу премій, сплачених перестраховикам. При цьому, протягом аналізованого періоду відбулося загальне зростання частки ризиків стихійних явищ, що передаються у перестраховування, з 42,5% у 2005 році до 65,7% у 2010 році.

Аналізуючи обсяг чистих страхових виплат зі страхування вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ по відношенню до фактичних збитків від природних надзвичайних ситуацій в Україні за 2005-2010 рр., можна відзначити, що лише у 2009 році даний показник досяг 50%, у інші ж роки аналізованого періоду – коливався в межах від 7% до 35% (рис. 3.4).

При цьому максимальне страхове відшкодування за окремим страховим випадком по даному виду страхування у 2010 році становило 108,6 млн. грн., а за окремим об'єктом страхування – 50454,7 млн. грн. [168].

Ризики стихійних лих, що можуть завдавати найбільших економічних збитків, підлягають обов'язковому страхуванню. Зокрема, відповідно до вітчизняного законодавства стихійні лиха включаються до переліку ризиків при обов'язковому страхуванні тварин, врожаю сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень; ліній електропередач та перетворюючого обладнання передавачів електроенергії.

Рис. 3.4. Участь страхових компаній у покритті майнових збитків від природних надзвичайних ситуацій в Україні

Слід зауважити, що у 2009 році із внесенням змін до Закону України «Про страхування», страхування врожаю сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень державними с/г підприємствами, врожаю зернових культур і цукрових буряків с/г підприємствами всіх форм власності було виключено з переліку обов'язкових видів страхування, чим було зумовлене суттєве скорочення надходжень страхових внесків за даним видом страхування у зазначеному періоді [146].

Що стосується ризиків техногенних аварій і катастроф, то їх страхування може здійснюватися як у розрізі обов'язкових, так і необов'язкових видів страхування. До основних видів обов'язкового страхування техногенних ризиків належать:

- страхування цивільної відповідальності оператора ядерної установки за ядерну шкоду, яка може бути заподіяна внаслідок ядерного інциденту;

– страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яку може бути заподіяно пожежами та аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки;

– страхування відповідальності суб'єктів перевезення на випадок настання негативних наслідків при перевезенні небезпечних вантажів [139].

В цілому можна відзначити, що за аналізований період динаміка надходжень страхових платежів за обов'язковими видами страхування техногенних ризиків була відносно стабільною. Показники рівня страхових виплат за даними ризиками протягом 2005-2011 років є невисокими та не перевищують 1,6% (найвищі показники рівня страхових виплат характерні для страхування відповідальності при перевезенні небезпечних вантажів).

Характерною є також висока частка ризиків, що передаються в перестраховування. Так, за ризиками нанесення шкоди внаслідок ядерного інциденту частка перестраховування в обсязі валових страхових премій досягає 50%, при цьому перестраховувальниками виступають в основному нерезиденти. У страхуванні відповідальності за шкоду, нанесену аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки та при перевезенні небезпечних вантажів, навпаки, перестраховування здійснюється переважно на внутрішньому ринку.

Частка збитків, завданих природними і техногенними катастрофами, що відшкодовується страховими компаніями, може суттєво відрізнятись у різних країнах світу. Найвищим цей показник є у США, де за рахунок страхових виплат компенсується від 50% до 80% загального обсягу економічних збитків від катастроф. За регіонами світу частка страхових виплат у відшкодуванні збитків від катастроф є високою також в Австралії, найнижчою – в азіатських країнах (табл. 3.6).

В Україні участь страхових компаній у покритті ризиків стихійних лих та техногенних катастроф є незначною. Показовою є ситуація 2008 року, коли збитки внаслідок паводку на західній Україні склали більше 4 млрд. грн., тоді як частка відшкодувань, виплачених страховими компаніями, становила лише близько 1% цієї суми, тобто 40 млн. грн.

Участь страхових компаній у покритті збитків від катастроф за
регіонами світу

Регіони світу	2010 р.		
	Економічні збитки, млн. дол. США	Страхові збитки, млн. дол. США	Частка збитків, відшкодована страховими компаніями, %
Північна Америка	20551	15348	74,7
Латинська Америка та Карибський басейн	53378	8977	16,8
Австралія та Океанія	13131	8860	67,5
Європа	35204	6303	17,9
Азія	74840	2240	3,0
Африка	337	124	36,8
Повітряно-морський простір	20623	1623	7,9
Всього	218064	43475	19,9

Для порівняння, найбільш руйнівний ураган в історії США – ураган Катріна 2005 року – за даними Національного управління з дослідження океанів і атмосфери США (NOAA) завдав збитків на 125 млрд. доларів, при чому майже половина з них (60 млрд. доларів) була відшкодована страховими компаніями [252].

Для забезпечення ефективної системи управління катастрофічними ризиками та формування достатніх джерел їх фінансування, важливим є не лише аналіз фактичних даних щодо настання надзвичайних ситуацій, але і здійснення прогнозування ймовірності виникнення катастроф та розрахунок потенційно можливих обсягів збитків від них.

Варто відзначити, що питання оцінки ймовірності та масштабності катастрофічних подій є важливими не лише в межах кожної держави, але й знаходять вирішення на міжнародному рівні. Зокрема, значну увагу оцінці фактичних і потенційних збитків від катастроф приділяють такі міжнародні організації як ООН, Світовий банк, Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ), Центр досліджень з епідеміології катастроф (Centre for Research

on the Epidemiology of Disasters – CRED), Світова метеорологічна організація (World Meteorological Organization – WMO) та інші.

На основі статистичних даних Центру досліджень з епідеміології катастроф було проведено моделювання стихійних лих, що можуть виникнути на території України, та отримані наступні дані щодо потенційних обсягів економічних збитків від них (табл. 3.7).

Отже, незважаючи на поступове зменшення загальної кількості надзвичайних ситуацій, що відбуваються на території України протягом останніх років, загальні економічні збитки від них залишаються на високому рівні. Крім того, існують ризики виникнення катастроф як техногенного, так і природного характеру, що характеризуються високим потенційним обсягом економічних збитків від них.

Таблиця 3.7

Потенційний обсяг економічних збитків від природних катастроф, що можуть виникнути на території України

Вид ризику	Потенційний обсяг економічного збитку, млн. доларів США	Питома вага потенційного обсягу збитку у ВВП*, %	Ранг країни (з переліку країн, для яких оцінювався даний ризик)
Повінь	140,0	0,12	45 зі 162
Землетрус	50,0	0,04	121 зі 153

* моделювання ризиків здійснювалось за статистичними даними станом на 2009 р., тому для розрахунку використано показник ВВП України за 2009 рік (114554,8 млн. доларів США)

У той же час, існуюча в Україні система покриття збитків від катастроф є неефективною, оскільки не дозволяє сформувати достатні обсяги фінансових ресурсів для відшкодування збитків, завданих масштабними техногенними і природними катастрофами. Крім того, ліквідація наслідків надзвичайних ситуацій переважно за рахунок бюджетних коштів створює надмірне навантаження на Державний бюджет, може викликати скорочення фінансування інших державних програм та в цілому знижує ефективність перерозподілу коштів через бюджетну сферу.

3.2. Основні напрямки державного впливу на розвиток страхування катастрофічних ризиків

Одним із основних результатів розвитку конвергентних процесів на фінансових ринках розвинених країн стало формування нових інструментів управління страховими ризиками, у тому числі шляхом передачі їх на фондовий ринок через емісію облігацій катастроф.

Таким чином, поряд із традиційно застосовуваним механізмом перестраховування страхові компанії почали здійснювати сек'юритизацію страхових ризиків. Це дозволило суттєво розширити склад та обсяги ризиків, що приймаються на страхування, а також збільшити розмір страхової відповідальності страхових компаній за рахунок використання фінансової місткості фондового ринку.

Слід відзначити, що поява альтернативних механізмів передачі страхових ризиків не обмежує страхову компанію вибором лише одного із них. Більш того, поєднання різних інструментів ризик-менеджменту у практиці страхової діяльності дозволяє будувати гнучку тарифну політику, а також розширює можливості страхової компанії щодо оптимізації страхового портфеля за рахунок включення в нього нових видів ризиків.

Основною ж перевагою використання альтернативних інструментів управління ризиками у страховій діяльності є можливість оптимізації структури фінансових джерел покриття страхових збитків та розширення кола суб'єктів, що беруть участь у процесі перерозподілу страхових ризиків.

Це є особливо актуальним для економік тих країн, що характеризуються високою вразливістю до виникнення різного роду катастрофічних ризиків або значною недостатністю сформованих фондів фінансових ресурсів для відшкодування збитків, завданих стихійними лихами або техногенними аваріями.

Доцільність застосування механізму сек'юритизації катастрофічних ризиків виникає, як правило, у тому випадку, коли обсяги потенційних збитків від катастрофи багатократно перевищують їх середній очікуваний рівень. Це пов'язано із тим, що організація сек'юритизаційної угоди, а також обслуговування розміщення та обігу цінних паперів, потребує здійснення додаткових витрат, пов'язаних із оплатою послуг аудиторських компаній, юридичних консультантів, андеррайтерів тощо.

Враховуючи ключову роль страхового сектору економіки у забезпеченні механізму перерозподілу ризиків, а також можливість використання страховими компаніями фінансової місткості фондового ринку, у більшості розвинених країн основна частка збитків від стихійних лих і техногенних катастроф відшкодовується саме за рахунок страхових виплат.

У той же час, важливою є також і роль державного сектору у покритті катастрофічних збитків. Так, за рахунок коштів централізованих державних фондів відновлюються об'єкти інфраструктури та здійснюється покриття інших економічних збитків, страхування яких є неможливим через невиконання критеріїв прийняття ризиків на страхування (рис. 3.5).

Слід також відзначити, таку парадоксальну позицію, що забезпечення повного відшкодування збитків, нанесених стихійними лихами чи техногенними аваріями, не є необхідним та економічно доцільним.

Як засвідчує світова практика, достатнім є забезпечення відшкодування близько 70-80% загального обсягу економічних збитків від катастрофи. Узагальнюючи розглянуті напрямки забезпечення фінансового покриття катастрофічних ризиків, схематично представимо структуру джерел відшкодування збитків від катастроф та склад основних суб'єктів, що беруть участь у компенсації даних збитків.

Рисунок 1 – Склад джерел покриття збитків, що виникли внаслідок реалізації катастрофічного ризику

Включення інвестиційних ресурсів, що акумулюються на фондовому ринку, у фінансування страхових ризиків може суттєво змінити структуру джерел покриття збитків від реалізації даних ризиків. При цьому характерним буде зростання частки збитків, покриття яких забезпечується ринковими механізмами перерозподілу ризиків (страхування, перестраховання і сек'юритизація), та зменшується частка непокритого збитку [143].

Поряд із цим, використання механізму сек'юритизації ризиків дозволяє знизити частку збитків від катастроф, що покладається на державні фонди, зокрема резервний фонд державного бюджету (рис. 3.6).

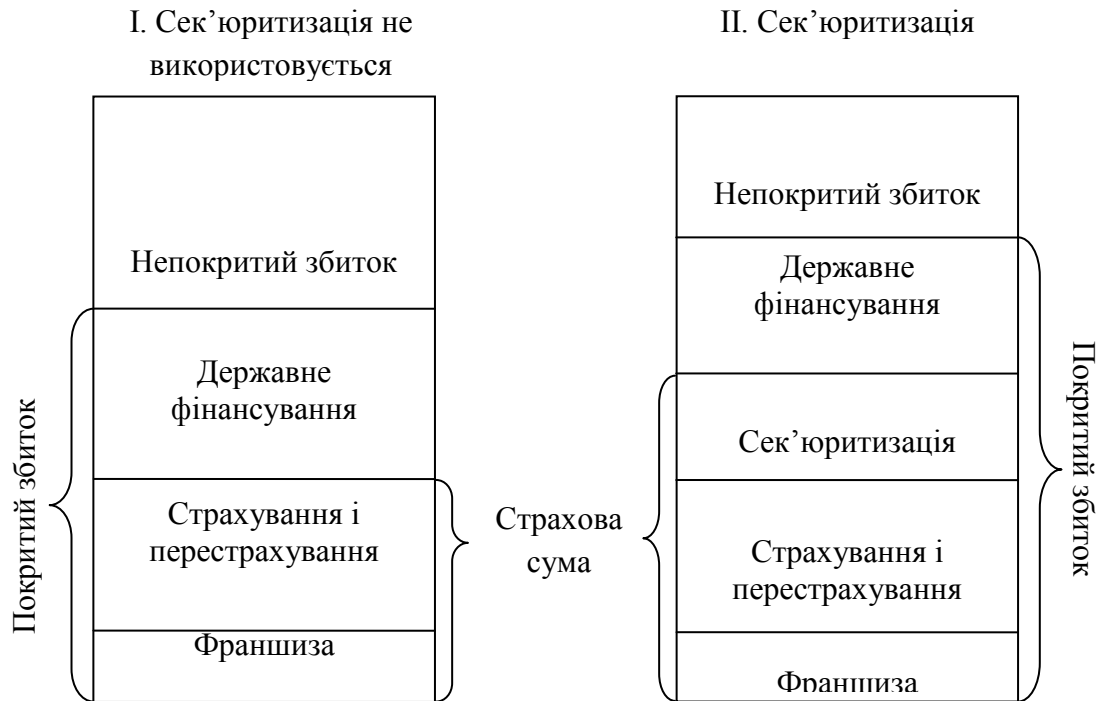

Рис. 3.6. Особливості формування джерел покриття збитків від катастроф залежно від використання інструментів фондового ринку

Отже, страховий і фондовий ринки створюють важливу основу для забезпечення компенсації матеріальних втрат суб'єктів економіки при реалізації ризиків природних і техногенних катастроф. Проте, враховуючи високі обсяги потенційних збитків та труднощі у прогнозуванні катастроф, обсяг відшкодування втрат від катастроф за рахунок коштів, акумульованих на страховому і фондовому ринку, залишається недостатнім. Проблема забезпечення покриття збитків, нанесених стихійними лихами та техногенними аваріями, існує і в тих країнах, де розвиток страхового сектору досягає високого рівня та в яких страховими компаніями забезпечується значна частка компенсації збитків від катастроф.

Цим визначається необхідність впливу держави на фінансові механізми відшкодування економічних збитків від катастроф через законодавче впровадження певних видів обов'язкового страхування або шляхом здійснення прямого фінансування превентивних заходів та відшкодування

збитків, завданих катастрофами. При цьому, на особливу увагу заслугоує дослідження ризиків виникнення стихійних явищ, оскільки при їх настанні можуть формуватися численні збитки у значного кола фізичних осіб та суб'єктів господарювання. Збитки, що завдаються техногенними аваріями, навпаки, формуються, як правило, за окремим об'єктом страхування і, відповідно, за обмеженим числом договорів страхування [117,118].

Таким чином, основними напрямками підвищення ефективності управління ризиками катастроф можуть бути наступні:

- забезпечення взаємодії між державним та страховим секторами економіки, впровадження спільних програм перерозподілу катастрофічних ризиків, надання державних гарантій;
- стимулювання розвитку страхування ризиків стихійних лих шляхом включення його до обов'язкових видів страхування;
- залучення інструментів фондового ринку у процеси перерозподілу катастрофічних ризиків;
- посилення участі міждержавних об'єднань у сфері запобігання катастрофам та формування спеціальних фондів для відшкодування збитків від них.

Зростання частоти та масштабності збитків від стихійних лих протягом останніх років змусило більшість країн Європи внести зміни у підходи до управління ризиками катастроф, зокрема посилити роль державних структур в організації заходів щодо попередження надзвичайних подій та забезпеченні соціального-економічного захисту населення у разі катастроф. Поряд із цим, у деяких країнах були впроваджені державні програми підтримки фінансової стійкості страхового сектору, відповідно до яких передбачене часткове відшкодування катастрофічних збитків з державних фондів.

Так, в Італії у 2005 році були законодавчо закріплені засади здійснення страхування від стихійних явищ та визначені принципи впровадження державно-приватного партнерства для відшкодування збитків від них.

У Бельгії з 2006 року був уведений в дію закон, що передбачає обов'язковість включення страхування від стихійних лих у стандартні договори страхування від вогневих ризиків. При цьому, при високих обсягах страхових збитків певна їх частка відшкодовується з державного резервного фонду.

Важливе допоміжне значення у відшкодуванні збитків від катастроф відіграють також спеціально створювані міждержавні резервні фонди. Прикладом такого фонду є Фонд солідарності Європейського союзу (The European Union Solidarity Fund – EUSF). Він був створений у 2004 році з метою фінансування першочергових витрат органів державної влади на подолання наслідків стихійних лих, що виникають на території Європейського Союзу. Виплати з даного фонду здійснюються у випадку, коли прямі економічні збитки, що завдаються природною катастрофою, перевищують 3 млрд. євро або 0,6% валового національного доходу країни, на території якої дана катастрофа відбулась [248].

Крім того, країни світу намагаються протидіяти зміні клімату та мінімізувати негативні наслідки природних катастроф на національній економіці шляхом обмеження антропогенного впливу на зовнішнє середовище. Серед основних міжнародних угод та документів у даному напрямку слід відзначити: Кіотський протокол та Копенгагенську домовленість, які спрямовані на обмеження викидів в атмосферу парникових газів; план Хьюго (Hyogo Framework Action Plan 2005-2015) та Міжнародну стратегію протидії стихійним лихам (United Nations International Strategy for Disaster Reduction), які мають за мету запобігання виникненню та мінімізацію негативного впливу стихійних лих на економічний розвиток [250].

В рамках дослідження розвитку страхування катастрофічних ризиків в умовах формування конвергентної моделі фінансового ринку, доцільно більш детально зупинитися на розгляді можливостей взаємодії державних інститутів і страхових компаній у даній сфері, а також на формуванні

нормативно-правових засад впровадження фондowych інструментів перерозподілу ризиків катастроф.

Все більшої підтримки в країнах Європи набуває ідея створення державно-приватного партнерства у сфері управління ризиками катастроф. Основна мета такого партнерства полягає у розподілі відповідальності між приватним сектором, у тому числі страховими компаніями, та державними структурами щодо відшкодування економічних збитків від катастроф.

Так, страхові компанії здійснюють виплати страхових відшкодувань відповідно до своїх можливостей, що обмежуються вимогами до збереження платоспроможності та фінансової стійкості. Держава, у свою чергу, бере участь у відшкодуванні втрат, що перевищують ліміт відповідальності страховиків, а також забезпечує реалізацію превентивних заходів та надає нормативно-правову підтримку розвитку тих видів страхування, що безпосередньо пов'язані із формуванням захисту від стихійних лих.

Залежно від особливостей забезпечення відшкодування збитків від стихійних лих, на європейському страховому ринку сформувалось чотири основні моделі участі страхових компаній та державного сектору у покритті збитків від катастроф. Основні відмінності між ними полягають у формах проведення страхування, наявності спеціалізованих державних резервних фондів та здійсненні координації дій між страховими компаніями та органами державної влади щодо покриття збитків від природних катастроф (рис. 3.7).

Таким чином, роль і функції страхового та державного секторів у забезпеченні відшкодування економічних втрат, понесених внаслідок настання стихійних лих, у різних країнах Європи можуть суттєво відрізнятися. Так, наприклад, у Данії і Австрії основний тягар збитків від катастроф покладається на державний бюджет та спеціалізовані фонди катастроф, тоді як страховими компаніями забезпечується відшкодування лише незначної частки економічних збитків [221].

Рисунок 3 – Основні моделі участі страхових компаній та державного сектору у покритті збитків від катастроф в країнах Європи

У Швейцарії, навпаки, ключову роль у компенсації збитків від катастроф відіграють страхові компанії, які здійснюють обов'язкове страхування стихійних лих за основними ризиками. Крім того, страхові компанії можуть надавати додатковий страховий захист за даними ризиками, укладаючи зі страхувальниками договори добровільного страхування майна.

Заслуговує на увагу модель відшкодування збитків від природних катастроф, яка базується на солідарній участі держави та страхового сектору („французька модель”). Страхування ризиків стихійних лих, відповідно до даної моделі, виступає обов'язковим доповненням полісів страхування майна від вогневих ризиків. У випадку настання стихійного лиха уповноваженим державним органом визначається територія його поширення, а також

критерії, відповідно до яких буде здійснюватися виплата страхових відшкодувань (критерії можуть бути визначені і при укладанні договору страхування). У разі недостатності власних коштів страхових компаній для покриття заявлених збитків від стихійного лиха, вони можуть отримати фінансову допомогу від уповноваженої національної перестрахової компанії (у Франції – це Caisse Central de Reassurance) або від уповноваженої урядової організації (наприклад, від Consorcio de Compensacion de Seguros в Іспанії).

Від сформованої в країні моделі участі страхових компаній та державних органів влади в управлінні ризиками катастроф, залежить не тільки специфіка укладання договорів страхування відповідних ризиків, але й рівень фінансової захищеності від стихійних лих населення та суб'єктів господарювання. Останній показник можна оцінити на основі визначення частки сукупного обсягу страхового покриття від стихійних лих у загальній вартості майна (частка застрахованого майна). Зазначені характеристики страхування ризиків стихійних лих за типом страхового покриття та часткою застрахованого майна в країнах Європи представлені в таблиці 3.8.

Відмінності у забезпеченні страхового захисту від стихійних лих у різних країнах зумовлюються рядом факторів. Перш за все, залежно від свого географічного розташування усі країни характеризуються різними кліматичними, геологічними та іншими умовами розвитку територій. Відповідно різною є і їх схильність до настання тих чи інших стихійних лих. Як правило, ті види стихійних лих, що є найбільш характерними та наносять найбільші економічні збитки, включаються до обов'язкових програм страхування майна та можуть передбачати надання державних гарантій щодо виплати відшкодувань або інші напрямки державної підтримки. Відповідно, дії щодо стихійних лих, що характеризуються нижчим ступенем негативного впливу, можуть обмежуватися лише програмами добровільного страхування майна [228].

Іншим чинником, що обумовлює різну зацікавленість у отриманні страхового захисту від катастрофічних ризиків, є можливість недооцінки

даних ризиків та недостатня поінформованість про них суб'єктів економіки. Як правило, попит на поліси страхування майна від ризиків стихійних лих, а також зацікавленість у здійсненні превентивних заходів з боку урядових структур зростає після масштабних природних катастроф. І навпаки, скорочення обсягів збитків від стихійних лих протягом декількох років зменшує увагу суб'єктів економіки до даної проблематики.

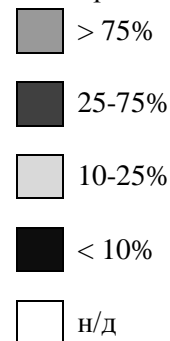
Таблиця 3.8

Особливості страхування ризиків стихійних лих в країнах Європи

Види стихійних лих	Австрія	Бельгія	Великобританія	Греція	Данія	Іспанія	Італія	Нідерланди	Німеччина	Норвегія	Польща	Португалія	Туреччина	Фінляндія	Франція	Чехія	Швейцарія	Швеція
Буря/шторм	Д	О	Д	І	Д	П	Н	Д	Д	П	Д	Д	Д	Д	О	Д	О	Д
Циклон/ураган	Д	О	Д	І	Д	П	Н	Д	Д	П	Н	Д	Д	Д	О	Н	О	Д
Повені	Д	О	Д	І	Н	П	Д	Н	І	П	Д	Д	Д	Д	О	Д	О	Д
Град	Д	Д	Д	І	Д	Д	Д	Д	Д	І	Д	О	І	Д	Д	Д	О	Д
Зсуви	Д	О	Д	І	Д	І	Д	І	І	П	Д	Д	Д	Д	О	Д	О	Д
Снігопади	Д	Д	Д	І	Д	Д	Д	Д	І	Н	Д	Н	Д	Д	Д	Д	О	Д
Морози	Д	Д	Д	І	Д	Д	Д	Д	Д	Д	Д	Н	Н	Н	Д	Д	Д	Д
Лавини	Д	Н	Н	Н	Н	Д	Д	Н	І	П	Д	Н	Н	Д	О	Д	О	Д
Засухи	Д	Н	Н	Н	Н	І	Н	Н	Н	Н	Н	Н	Н	Н	О	І	Н	Д
Осідання ґрунтів	Д	О	Д	І	Н	І	Н	Н	І	Н	Д	Д	Д	Н	О	Д	Н	Д
Землетруси	Н	О	Д	Д		П	Н	Н	Д	П	Д	Д	О		О	Д	Д	Д
Лісові пожежі	І	Н	Н	І	Д	І	Н	Д	Д	Д	Д	Д	І	Д	І	Н	Н	Д
Виверження вулкану	Н	Н	Н	Д		П	Н	Н	Д	П	Д	Д			О	Д		Д
Блискавки	Д	Д	Д	Д		Д	Д	Д	Д	Д			Д	Д	Д	Д		Д

- Тип страхового покриття:
- Обов'язкове страхування (визначене законодавчо)
 - Обов'язкові пули
 - Добровільне страхування
 - Вид страхування існує, але не користується попитом
 - Не здійснюється

Частка застрахованого майна:

Мінімізувати такий дестимулюючий вплив можна в рамках згадуваної вище „французької моделі” (моделі солідарної участі держави і страхових

компаній у відшкодуванні збитків), оскільки за даною моделлю кошти з державних фондів виплачуються не у вигляді прямих трансфертів населенню, а через надання фінансової підтримки страховим компаніям.

Важливим фактором, що може вплинути на скорочення страхового захисту від стихійних лих, є неспроможність досягнення критеріїв страхування ризику. Так, високі обсяги потенційного збитку поряд із незначними обсягами страхових премій, сплачуваних страхувальниками, змушують страхові компанії суттєво обмежувати обсяги своєї відповідальності за катастрофічними ризиками. У той же час, включення страхування ризиків стихійних лих до обов'язкових видів страхування або застосування маркетингових стимулів для розвитку даного виду страхових послуг може забезпечити зростання надходжень страхових платежів і відповідне збільшення ліміту відповідальності страхових компаній за ризиками природних катастроф. Складність досягнення критеріїв прийняття на страхування катастрофічних ризиків виступає одним із основних чинників недостатнього розвитку даного виду страхування в Україні [118].

У багатьох європейських країнах державні програми захисту від стихійних лих відіграють важливу роль у відшкодуванні катастрофічних збитків. Окрім регламентування державою обов'язкового страхування ризиків стихійних лих, створюються спеціалізовані державні резервні фонди, які можуть базуватися як на солідарній, так і не солідарній участі в них державних інститутів та страхових компаній [225, 226].

Об'єктивно у тій чи іншій формі участь держави в управлінні катастрофічними ризиками є необхідною. Але при цьому для розвинених країн характерною є висока частка участі у цих процесах також і страхових компаній. В країнах ЄС за рахунок страхових виплат відшкодовується до 60 % збитків, що виникають внаслідок надзвичайних подій.

Що стосується України, то враховуючи недостатній рівень розвитку вітчизняного страхового ринку, удосконалення механізмів управління ризиками природних катастроф на сьогоднішній день можливе лише за

умови активної участі державного сектору. При цьому, одним із основних напрямків підвищення захисту від негативних економічних наслідків, викликаних стихійним лихом, є запровадження в Україні обов'язкового страхування майна від стихійних лих. Як уже відзначалося, обов'язковість даного виду страхування забезпечить розширення кола страхувальників та дозволить наростити обсяги страхових резервів, що формуються страховими компаніями для компенсації збитків від стихійних лих.

Слід наголосити, що ідеї щодо необхідності включення страхування ризиків стихійних лих до переліку обов'язкових видів страхування неодноразово виникали в Україні. Так, після паводку на Прикарпатті влітку 2008 року Ліга страхових організацій України (ЛСОУ) виступила з ініціативою законодавчого впровадження обов'язкового страхування майна від ризиків стихійних лих, принаймні в регіонах найбільш до них схильних. Зокрема, висувалися пропозиції щодо створення спеціалізованої установи (Фонду страхування від стихійних лих, Державної перестрахової компанії), яка б акумулювала кошти страхових компаній, залучені при страхуванні майна від стихійних лих, та забезпечувала б розподіл страхових відшкодувань при настанні відповідної страхової події. Відповідно до розробленого ЛСОУ законопроекту, страховики були готові відшкодувати від 50 до 100 тис. грн. за полісами обов'язкового страхування від стихійного лиха, при вартості поліса в середньому 0,2-0,3% страхової суми.

Тим не менше, обов'язковість страхування ризиків стихійних лих дозволило б частково перерозподілити витрати на відшкодування відповідних майнових збитків між державою та страховими компаніями, але не вирішило б остаточно проблеми покриття катастрофічних збитків. Адже, враховуючи низьку капіталізацію вітчизняних страхових компаній та недостатню розвиненість страхового ринку України, необхідність здійснення значних страхових виплат у разі масштабної катастрофічної події може суттєво погіршити фінансову стійкість страховиків та вплинути на функціонування галузі майнового страхування в цілому. Тому найбільш

доцільним, на нашу думку, є формування державно-приватного партнерства у сфері відшкодування збитків від природних катастроф на зразок французької моделі солідарної участі страхових компаній та державного сектору у їх покритті [228].

Взаємодія страхових компаній та державних органів влади при управлінні катастрофічними ризиками шляхом розподілу їх функцій та відповідальності за відшкодування збитків від стихійних лих дозволяє досягти цілого ряду переваг.

Зокрема, забезпечується більш повне покриття ризиків природних катастроф та гарантоване здійснення компенсації збитків при їх настанні. Крім того, розподіл ризиків між більшою кількістю суб'єктів та законодавче визначення основних умов страхування при його здійсненні в обов'язковій формі дозволяє знизити страхові тарифи для страхувальників та уникнути несприятливого відбору ризиків для страхових компаній.

Можливість несприятливого відбору ризиків (*adverse selection*) при добровільному страхуванні пов'язано з тим, що суб'єкти, які мають нижчий рівень ризику можуть відмовитися від страхування та вийти з ринку, тоді як суб'єкти з вищим ступенем ризику використовують послуги страхування.

За рахунок розширення участі страхових компаній у відшкодуванні збитків стихійних лих відбувається зменшення навантаження на державний бюджет, що дозволяє направляти більшу частину державних фінансових ресурсів на організацію та проведення превентивних заходів.

Доцільність участі в управлінні ризиками природних катастроф як страхових компаній, так і державного сектору, пов'язана із неможливістю забезпечення достатності фінансових ресурсів для покриття катастрофічних збитків лише державою або лише страховими компаніями, а також із виконанням ними різних функцій, які взаємодоповнюють одна іншу.

Роль страхового сектору при компенсації втрат від стихійних лих можна розглядати з макро- або мікрорівня. На макрорівні покриття частини збитків страховими компаніями дозволяє зменшити фінансове навантаження

на державні фонди. З точки зору мікрорівня функціонування страхових компаній забезпечує врегулювання збитків за індивідуальними страховими вимогами, дозволяючи швидко компенсувати завдану матеріальну шкоду суб'єктам економіки.

Необхідність державного втручання у страхування катастрофічних ризиків пов'язана із неможливістю або незацікавленістю страхових компаній брати на страхування великі та катастрофічні ризики. Наприклад, за звичайних умов при майновому страхуванні відбувається перерозподіл ризиків між економічними суб'єктами: страхові премії, сплачені страхувальниками за договорами страхування, можуть бути направлені на виплату відшкодування за одиничними страховими випадками, ймовірність яких прогнозується на основі використання закону великих чисел.

Натомість, основною характеристикою страхування ризиків стихійних лих є можливість появи вимог на отримання відшкодування відразу за багатьма договорами страхування, особливо якщо страхова компанія здійснює страхування значної частини майна на територіях, що характеризуються високим ризиком виникнення стихійних лих. Це призводить до неефективності використання страховими компаніями традиційного механізму розподілу ризиків по відношенню до ризиків природних катастроф [235].

Крім того, враховуючи обмеженість фінансових ресурсів окремих страхових компаній та місткості страхового ринку в цілому, необхідність виплати значних обсягів страхових відшкодувань внаслідок катастрофи може призвести до зниження або повної втрати платоспроможності страхових компаній та значного погіршення фінансової стійкості страхового ринку. Враховуючи зазначені фактори, страхові компанії часто прагнуть обмежити частку власної відповідальності при страхуванні майна від природних катастроф.

Необхідність участі держави у компенсації частини збитків, завданих стихійним лихом, пов'язана також із існуванням витрат, що на практиці не

відшкодовуються страховими компаніями, але мають надзвичайно важливе значення для забезпечення стабільності суспільного розвитку, наприклад, фінансування відновлення об'єктів інфраструктури, комунальної власності, ліній електромереж тощо.

Узагальнення зазначених переваг використання державно-приватного партнерства при управлінні ризиками природних катастроф та функції кожного з його учасників, представлено на рисунку 3.8.

Функціонування державно-приватного партнерства у сфері управління ризиками природних катастроф може суттєво спростити впровадження нових інструментів управління страховими ризиками, у тому числі через здійснення їх сек'юритизації на фондовому ринку.

Зокрема, обов'язковою умовою організації державно-приватного партнерства є створення спеціалізованого державного посередника у формі, наприклад, Державної перестрахової компанії, яка б акумулювала надходження перестрахових премій за ризиками природних катастроф від усіх страхових компаній, які надають послуги зі страхування майна від даних ризиків на внутрішньому страховому ринку.

Така державна компанія, водночас, могла б взяти на себе функції організації емісії облігацій катастроф, створення спеціалізованого посередника на фондовому ринку та проведення розрахунків за облігаціями катастроф протягом терміну їх обігу (рис. 3.9).

Використання фінансової місткості фондового ринку для формування додаткових джерел покриття збитків від катастроф є одним із основних напрямків підвищення ефективності управління даними ризиками в сучасних економічних умовах.

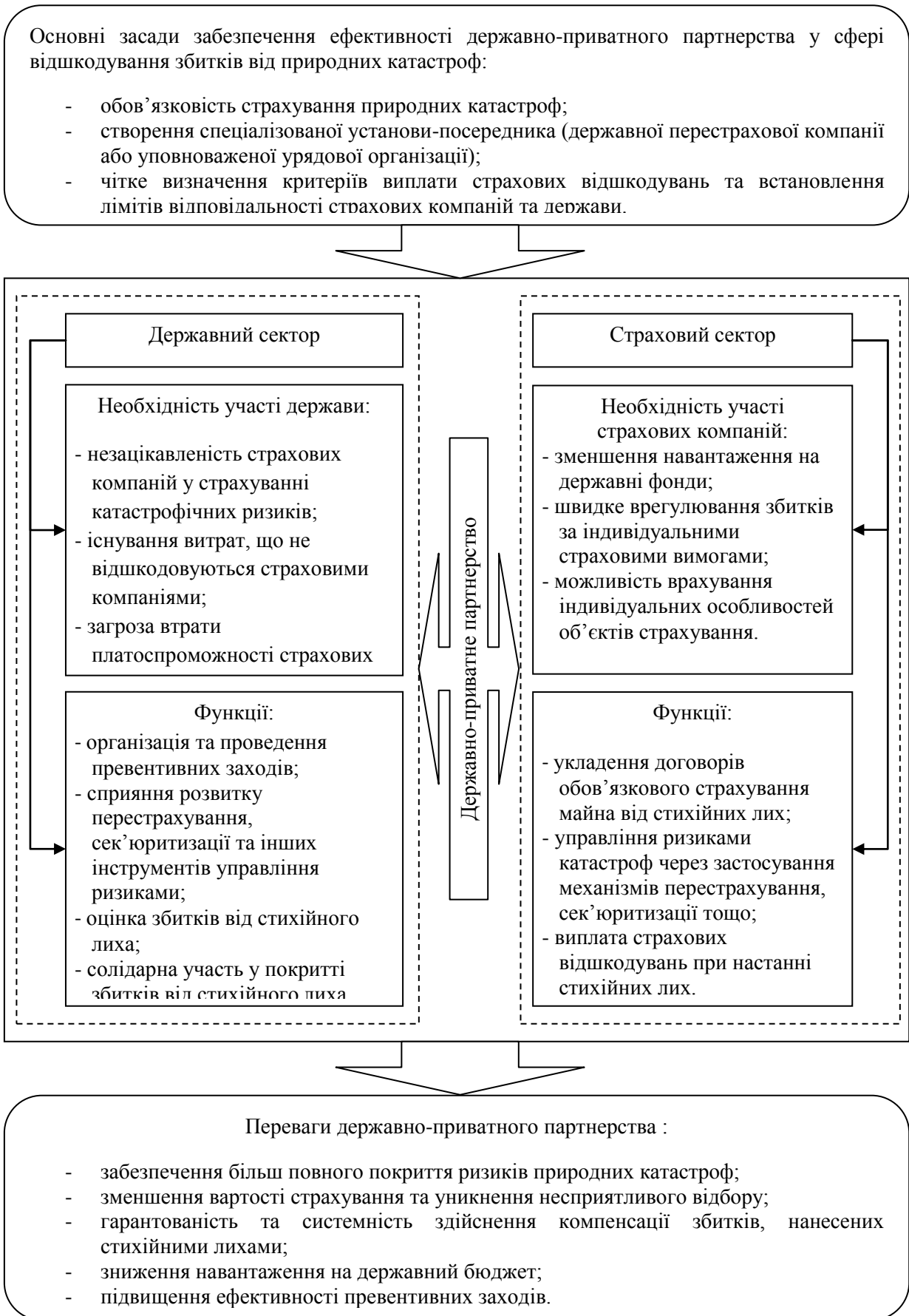

Рис. 3.8. Необхідність та переваги державно-приватного партнерства при управлінні ризиками природних катастроф

Проте, запровадження механізму сек'юритизації страхових ризиків в Україні стане можливим не лише за умови створення спеціалізованої державної перестрахової компанії, але ще й при обов'язковому виконанні ряду нормативно-правових та організаційно-адміністративних заходів.

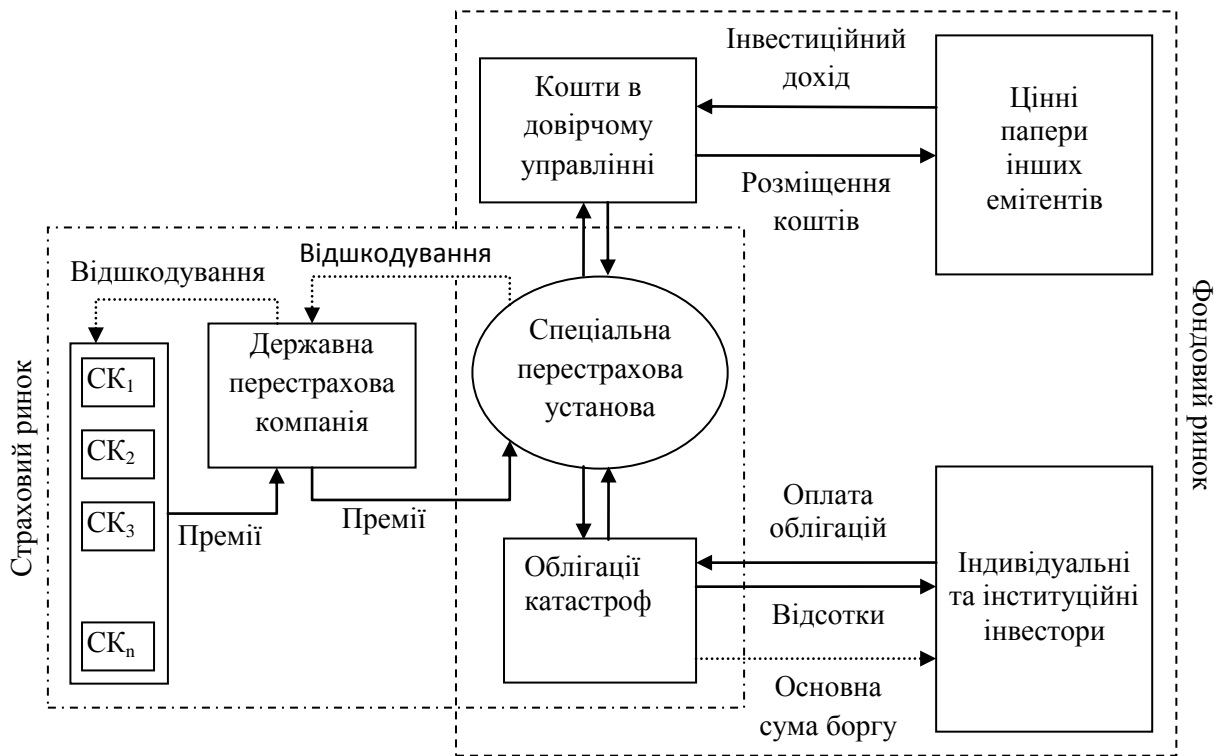

Рис. 3.9. Пропонований механізм організації сек'юритизації катастрофічних страхових ризиків в Україні

Головною умовою і базисом розвитку альтернативних інструментів передачі страхових ризиків з використанням можливостей ринку капіталу є формування належної нормативно-правової бази, що передбачає таке: законодавче закріплення статусу Державної перестрахової компанії та спеціальної перестрахової установи (посередника на фондовому ринку); визначення принципів функціонування даних установ; врегулювання основних питань щодо їх управління, оподаткування та звітності. При цьому, враховуючи спрямованість нашої держави на інтеграцію у світове співтовариство, необхідним є адаптація уже сформованих у міжнародній

практиці принципів та підходів до регулювання операцій сек'юритизації страхових зобов'язань.

Слід відзначити, що питання створення легітимного механізму застосування облігацій катастроф для передачі страхових ризиків на ринок капіталу тривалий час залишалися поза увагою регулюючих органів більшості країн. Так, принципи використання механізму сек'юритизації страхових ризиків в країнах Європейського Союзу були закріплені в Директиві ЄС з перестраховування (EU Reinsurance Directive (2005/68/EEC)) лише у 2005 році [225].

Відповідно до положень вказаної директиви країнам-учасникам дозволяється розглядати механізми передачі страхових ризиків шляхом перестраховування та шляхом сек'юритизації як рівнозначні. При цьому прийняття такого трактування сек'юритизації страхових ризиків в країнах ЄС не є обов'язковим, оскільки дана норма носить лише декларативний характер. Тим не менше, країнам-учасникам ЄС рекомендується застосовувати цю норму при здійсненні регулювання і нагляду страхових та перестрахових операцій на внутрішньому ринку.

Організація сек'юритизації страхових ризиків у зазначеній Директиві нерозривно пов'язується зі створенням спеціальної перестрахової установи – спеціалізованого посередника на фондовому ринку (SPV), сутність та особливості діяльності якого у статті 2 Директиви визначено наступним чином: „будь-яке підприємство, акціонерного чи неакціонерного типу, юридично відокремлене від страхової чи перестрахової компанії (засновника), яке приймає ризики від страхової чи перестрахової компанії і забезпечує їх повне фінансове покриття за рахунок надходжень від емісії боргових цінних паперів чи інших фінансових інструментів, при якому виплати інвесторам в такі боргові цінні папери чи інші фінансові інструменти залежать від формування зобов'язань даної установи за перестраховими операціями”.

Відповідно до регуляторних положень ЄС, частина відповідальності за страховими ризиками, що передається страховими компаніями до інших суб'єктів, у тому числі шляхом емісії боргових цінних паперів (облігацій катастроф), враховується при оцінці рівня платоспроможності таких компаній аналогічно до операцій перестраховування та ретроцесії.

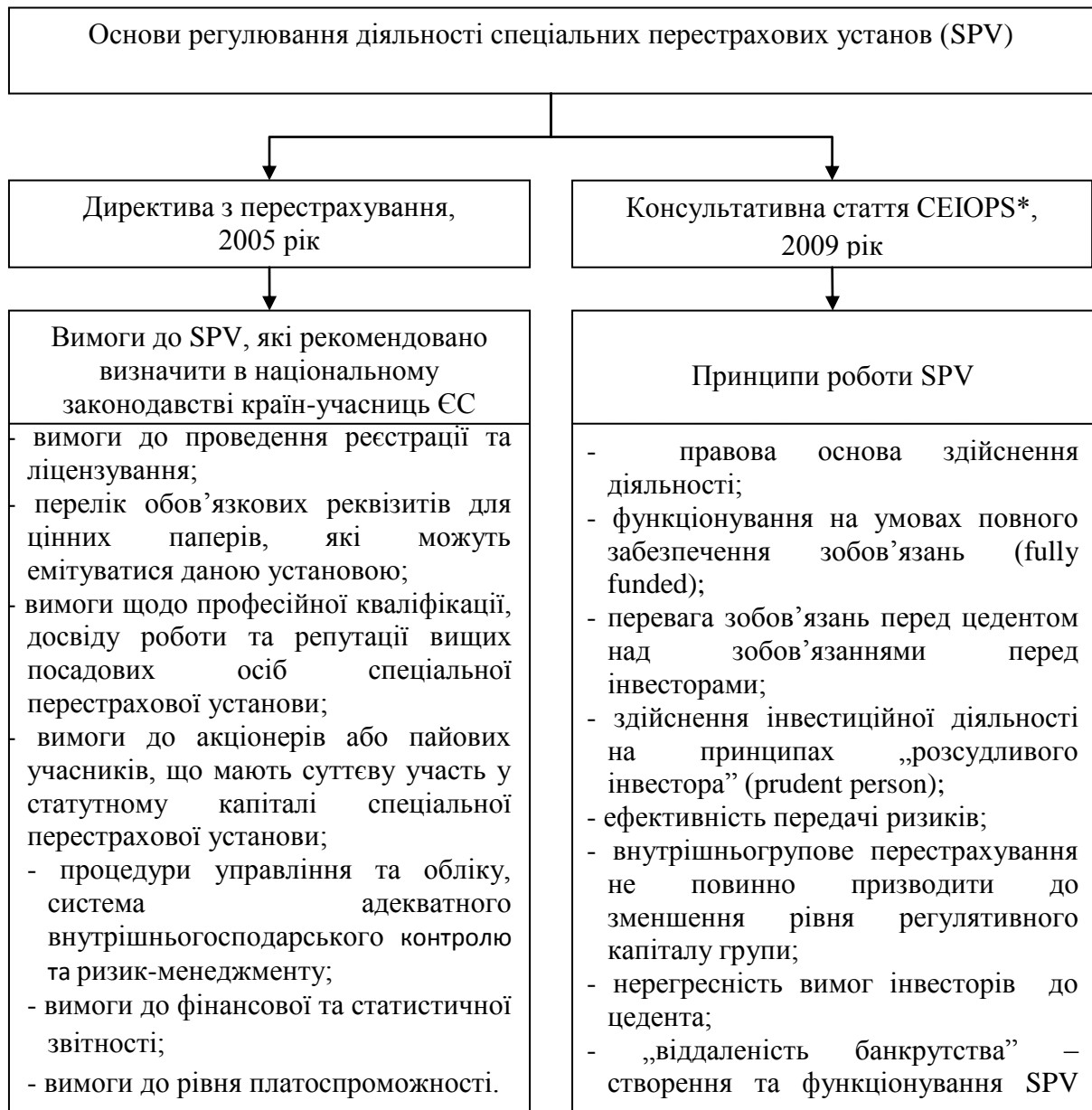
У 2009 році в основній Директиві ЄС, що стосується регулювання страхової діяльності – Solvency II Directive 2009/138/EC, було остаточно підтверджене безумовне визнання сек'юритизації страхових ризиків на рівних засадах із перестраховуванням, та відповідне врахування даних операцій при розрахунках нормативів капіталу та платоспроможності страхових компаній [226].

Базуючись на положеннях Директиви з перестраховування 2005 року, в багатьох європейських країнах були розроблені та впроваджені в дію нормативно-правові документи щодо регулювання та нагляду за діяльністю спеціальних перестрахових установ. Наприклад, у Великобританії такі норми були запроваджені у грудні 2006 року. Слід відмітити, що з метою стимулювання розвитку альтернативних інструментів передачі страхових ризиків Управління з фінансового регулювання і нагляду Великобританії (FSA) встановило спрощені вимоги до створення та нагляду за діяльністю спеціальних перестрахових установ на фондовому ринку. Крім того, був впроваджений спрощений режим оподаткування операцій сек'юритизації страхових ризиків [231].

На сьогоднішній день Великобританія є однією з небагатьох країн ЄС, органи фінансового нагляду якої запровадили спрощені регуляторні вимоги до діяльності спеціальних перестрахових установ та мінімальне оподаткування операцій з облігаціями катастроф.

На основі узагальнення існуючих підходів до формування основних засад регулювання та принципів функціонування спеціальних перестрахових установ в зарубіжних країнах (зокрема, в країнах ЄС), можуть бути визначені основні положення, що мають бути враховані при розробці нормативно-

правового забезпечення діяльності спеціальних перестрахових установ на вітчизняному фінансовому ринку (рис. 3.10).

* з 2011 року – EIOPA (European Insurance and Occupational Pensions Authority) – Європейська організація страхування та пенсійного забезпечення.

Рис. 3.10 Принципи функціонування спеціальних перестрахових установ, визначені нормативними актами та методичними рекомендаціями Європейського Союзу

В цілому можна відзначити, що регуляторні норми та податкові режими стосовно діяльності спеціальних перестрахових установ та

здійснення операцій з облігаціями катастроф є порівняно новими та недостатньо апробованими. Природно, що вони мають певні недоліки та потребують подальшого удосконалення. Тим не менше, у якості основної тенденції можна відзначити, що економічно розвинені країни взяли курс на формування правової основи застосування механізму сек'юритизації страхових ризиків, як альтернативи перестраховим операціям, та на забезпечення сприятливих умов для його розвитку. Таким чином, подальший розвиток ринку страхування розглядається у взаємозв'язку із ринком цінних паперів, що потребує впровадження відповідних механізмів регулювання, у тому числі і в Україні.

Таким чином, підготовка законодавчого підґрунтя для застосування інструментів передачі страхових ризиків на ринок капіталу має стратегічне значення для розвитку страхового ринку в довгостроковій перспективі та підвищення ефективності системи управління катастрофічними страховими ризиками з урахуванням наявних тенденцій щодо конвергенції сегментів фінансового ринку. При цьому серед ключових завдань регулювання та нагляду за використанням таких інструментів має бути забезпечення прозорості страхових і перестрахових операцій, захист інтересів страхувальників і інвесторів та сприяння розвитку страхового ринку.

Висновки до третього розділу

1. Аналіз виникнення надзвичайних ситуацій природного характеру в Україні засвідчив, що найбільшими ризиками з точки зору обсягів завданих економічних збитків є ризики повеней і затоплень, що можуть виникати як наслідок зливових дощів, значного танення снігу, льодових заторів на річках тощо. Найбільш характерним виникнення зазначених ризиків є для західних регіонів України, а також гірських районів Криму. Найбільш небезпечними з

точки зору загрози виникнення техногенних аварій і катастроф є Львівська та Донецька області, що пов'язано із функціонуванням на їх території найбільших хімічних підприємств, якими у виробництві використовується значна кількість небезпечних речовин.

2. На основі дослідження складу фінансових джерел відшкодування збитків від стихійних лих і техногенних аварій в Україні з'ясовано, що основна частка покриття даних збитків забезпечується за рахунок коштів резервного фонду державного бюджету. Це створює надмірне навантаження на Державний бюджет та може зумовити необхідність скорочення фінансування інших державних програм, що в цілому знижує ефективність перерозподілу коштів через бюджетну сферу.

3. Страхові компанії беруть участь у відшкодуванні збитків від надзвичайних подій, як природного, так і техногенного характеру, переважно тільки в межах обов'язкових видів страхування, таких як: обов'язкове страхування тварин, врожаю сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень; ліній електропередач та перетворюючого обладнання передавачів електроенергії; страхування цивільної відповідальності оператора ядерної установки за ядерну шкоду, яка може бути заподіяна внаслідок ядерного інциденту; страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яку може бути заподіяно пожежами та аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки; страхування відповідальності суб'єктів перевезення на випадок настання негативних наслідків при перевезенні небезпечних вантажів.

4. Основними напрямками підвищення ефективності управління катастрофічними ризиками в Україні визначено: забезпечення взаємодії між державним сектором і страховим ринком у цій сфері, залучення інструментів фондового ринку в процесі перерозподілу катастрофічних ризиків, стимулювання розвитку страхування катастрофічних ризиків шляхом внесення його до переліку обов'язкових.

5. Для впровадження механізму сек'юритизації катастрофічних страхових ризиків в Україні з урахуванням особливостей функціонування вітчизняного страхового і фондового ринків, що характеризуються низьким рівнем розвитку конвергентних взаємозв'язків між ними, було запропоновано створення двох спеціалізованих посередників – Державної перестрахової компанії, що функціонує на страховому ринку, та спеціальної перестрахової установи як учасника фондового ринку.

6. В умовах недостатнього розвитку конвергентних процесів на вітчизняному фінансовому ринку запровадження механізму сек'юритизації катастрофічних ризиків в практику страхової діяльності є неможливим без забезпечення належної державної підтримки, що включає формування відповідної нормативно-правової бази, а також взаємодію між державним і страховим сектором в рамках держано-приватного партнерства у сфері управління ризиками катастроф.

Розділ 4.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ

ФОРМУВАННЯ ПОРТФЕЛЮ СТРАХОВИХ ПОСЛУГ

ТА УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИМ ПОРТФЕЛЕМ СТРАХОВИКА

4.1. Методичні підходи до формування оптимального портфелю страхових послуг

В сучасних умовах ринку України важливу роль в стабільності страхової компанії відіграє страховий портфель. Розуміння принципів щодо формування, забезпечення збалансованості страхового портфелю, стає особливо актуальним. Страховий портфель являє собою основу, на якій базується вся діяльність страховика і яка визначає фінансову стійкість страхової компанії в цілому.

Необхідно наголосити, що вітчизняна економічна думка з питань страхування, в основному, розглядає сутність страхового портфеля лише через призму чинників, що впливають на фінансову надійність страховика. Окремого системного дослідження управління страховим портфелем в сучасних умовах немає. Крім того, теорія страхового портфеля відстає від практики. Ґрунтовний зарубіжний досвід управління страховим портфелем не може бути використаним в повній мірі. Це пов'язано, перш за все, із особливостями законодавчого регулювання, відсутністю висококваліфікованих кадрів, які б могли пристосувати його до умов вітчизняної страхової справи, різними умовами господарювання страхових організацій. Таким чином, необхідним є розкрити основні теоретичні та методичні засади формування та управління страховим портфелем з метою досягнення його збалансованості а також забезпечення фінансової надійності страхової компанії.

У страховій науці є різні підходи до визначення категорії «страховий портфель». Так, одні дослідники характеризують дану категорію досить звужено, зводячи розуміння страхового портфелю до кількості застрахованих об'єктів або діючих договорів страхування на даній території або в певній страховій компанії. Інші дослідники в поняття страхового портфеля вкладають більш широкий зміст. Слід відзначити визначення, яке надала Н.М. Яшина: «страховий портфель – це вартість страхових ризиків, прийнятих на страхування з набором певних фінансових інструментів, які забезпечують фінансову стійкість страхової організації, на принципах еквівалентності, збалансованості та ефективності» [217]. Виходячи з критико-аналітичного огляду наукової літератури з даної проблематики пропонуємо наступне визначення цього поняття: «страховий портфель – це обсяг прийнятих на страхування ризиків і вартісних зобов'язань страховика по сформованій сукупності договорів».

Сутність страхового портфелю проявляється через його функції, серед яких дослідники виділяють наступні: функція відбору страхових послуг, функція диверсифікації страхового портфелю, ревізійна функція, функція формування.

Функція відбору страхових послуг проявляється через право страховика обирати такий тип страхового портфелю, який би забезпечував певну якість і асортимент страхових послуг, що пропонуються страховиком відповідно до потреб страхувальників. Функцію характеризує показник величини страхового портфеля. Цей показник може виражати як число застрахованих об'єктів, так і обсяг страхової відповідальності, що приймається страховиком.

Функція диверсифікації страхового портфелю зводиться до структурного формування портфеля. Структура страхового портфелю визначається співвідношенням між формами (форма здійснення страхування може бути обов'язкова чи добровільна, індивідуальна або колективна) і системою видів страхових продуктів.

Ревізійна функція включає в себе перегляд існуючого портфелю, який полягає у порівнянні ефективності діючого портфелю із запланованою прибутковістю та рівнем ризику, виробленні рекомендацій та пропозицій.

Функція формування – це заключна функція по формуванню «нового» портфеля страхування, його прибутковості і ризику, з урахуванням ротації попереднього «старого» портфеля.

В останній час велика увага з боку страхових компаній приділяється процесу формування страхових портфелів. Страховий портфель слугує індикатором якості страхових зобов'язань. В свою чергу, обсяг страхових зобов'язань свідчить про майбутній фінансовий стан та динаміку розвитку страхової компанії [10, 46, 101].

Величина та структура страхового портфеля характеризують цілі та завдання страхової компанії на ринку, перелік страхових послуг, які ними надаються. Звичайно, будь - яка страхова компанія намагається певним чином впливати на величину та структуру страхового портфеля з метою отримання бажаних якісних показників своєї діяльності, втілених в кінцевому результаті – у прибутку. Для вітчизняних страховиків такі зусилля є поодинокими в залежності від ситуації, що складається на страховому ринку. Що ж стосується їхніх зарубіжних колег, то для них управління страховим портфелем давно набуло постійного та цілеспрямованого характеру, перетворившись у систематичну діяльність.

Головна мета формування страхового портфеля полягає у досягненні оптимального поєднання між ризиком і доходом для страховика. Будь-який страховий портфель можна охарактеризувати за допомогою таких основних показників як величина ризику та норма доходу або прибутковість.

Ризик страхового портфеля – це ймовірність настання страхових подій, за яких страховик може понести збитки, спричинені формуванням певної величини та структури даного портфеля, а також певним переліком страхових послуг, що надаються страховиком на ринку.

Другою характеристикою кожного портфеля є його прибутковість або норма прибутку. Прибуток можна розрахувати як різницю між доходами, отриманими від страхової діяльності, та відповідними витратами страховика, склад яких визначений чинним законодавством України. В свою чергу враховується норма прибутковості від кожного виду страхування, її розраховують як відношення прибутку від конкретного виду страхування, до витрат, пов'язаних з реалізацією страхових послуг з даного виду страхування. Норма прибутку є одним з основних критеріїв яким керуються страховики під час прийняття рішення щодо здійснення того чи іншого виду страхування. Цей показник обов'язково враховується як на стадії створення страхової компанії, так і в процесі її поточної діяльності та розвитку у майбутньому. Величина норми прибутку залежить від багатьох чинників. Можна виділити, як внутрішні, так і зовнішні [107].

До внутрішніх основних чинників можна віднести рівень збитковості страхової суми, що склався за даним видом страхування, зменшення витрат на ведення справи за рахунок економного витрачання грошових коштів, величину власного утримання з даного виду страхування при здійсненні перестраховальних операцій, тощо.

До зовнішніх чинників можна віднести ситуацію, що склалася на страховому ринку в сегменті даного виду страхування, величину платоспроможного попиту з боку потенційних страхувальників, тощо. Весь спектр цих чинників в кожний момент часу певним чином впливає на норму прибутку, причому як в сторону збільшення, так і в сторону зменшення.

Страховий портфель страховика – це систематизована сукупність страхових ризиків, які прийняті страховиком на страхування. Залежно від ступеня ризику можна виділити такі типи страхового портфеля: агресивний, консервативний, диверсифікований.

Кожен з цих трьох типів портфеля можна охарактеризувати за допомогою чотирьох критеріїв: рівнем ризикованості портфеля, дохідності, фінансової стійкості та структурою страхового портфеля.

Агресивний страховий портфель має високий ступінь ризику, високий рівень доходності, але є фінансово нестійким. В структурі такого портфеля переважають договори зі специфічних видів страхування, які характеризуються великими ризиками (страховими сумами), але в той же час і високим рівнем збитковості (космічне, морське, екологічне, страхування вантажів, страхування транспортних засобів). Специфічні ризики в такому портфелі складають більше 40% від загального обсягу договорів страхування. Для забезпечення фінансової стійкості такого портфеля страхова компанія повинна застосовувати такі фінансові інструменти, як гнучка тарифна політика та перестраховування [213].

Консервативний страховий портфель має низький ступінь ризику та доходності, але є фінансово стійким. Він складається з договорів обов'язкового та добровільного майнового, особистого та страхування відповідальності.

Диверсифікований страховий портфель характеризується середнім рівнем ризикованості, доходності і стійкості. Такий портфель сформований переважно договорами майнового та особистого страхування. Незначна кількість договорів припадає на страхування відповідальності та підприємницьких ризиків.

Формування страхового портфеля повинно відповідати поставленим стратегічним цілям страхової компанії, серед яких можна виділити такі основні:

- одержання максимального прибутку та збільшення частки присутності на страховому ринку;
- збереження досягнутих позицій на страховому ринку та збереження капіталу;
- забезпечення приросту капіталу.

Реалізація тієї чи іншої цілі може призводити до формування різних як за величиною, так і за структурою страхових портфелів. Крім того, кожна страхова компанія прагне до створення більш-менш стійкого та

збалансованого страхового портфеля. Тобто такого портфеля, що складався б із якомога більшої кількості страхових ризиків, що за своєю величиною, вартісним вираженням і схильністю до можливих небезпек були б рівнозначними.

Аналіз наукової літератури з проблематики дослідження довів, що поставлені стратегічні цілі компанії не завжди узгоджені із практикою формування страхового портфеля. Перейдемо до аналізу страхового портфелю українського страхового ринку.

За весь період функціонування страхового ринку України, в його страховому портфелі переважають види страхування з високим рівнем ризику, оскільки вони приносять великі доходи, але такий страховий портфель не може забезпечити фінансової стійкості страховій компанії. Основним прикладом вибору такого виду страхування є переважання в українському страховому портфелі КАСКО - страхування. Практика показує, що саме популярні на ринку види страхування є високо збиткові (КАСКО; ОСЦПВ; фінансові ризики, які пов'язані зі споживчим кредитування). На етапі виходу страхової компанії на нові ринки – це найбільш часто вживаний тактичний прийом, що забезпечує необхідну динаміку розвитку. Виключенням не стали і останні роки. У структурі чистих страхових премій за видами страхування станом на 31.12.10 р. найбільша частка належить таким видам страхування, як: авто страхування (КАСКО, ОСЦПВ, «Зелена картка») – 38%, страхування майна складає 12%, страхування від вогневих ризиків – 9% і страхування фінансових ризиків склали 6%. Подібна тенденція спостерігалась і у попередні роки. В Україні взагалі страхування наземного транспорту зростає випереджаючими темпами. Добре це, чи погано? Однозначної відповіді бути не може. З огляду на міжнародний досвід розвитку ринків страхування в Центральній і Східній Європі необхідно зазначити, що саме розвиток авто страхування сприяє розвитку всього ринку ризикового страхування і становить 50-60% такого ринку, але розвиток мають і інші сегменти. В Україні таке суттєве переважання авто страхування

над майновим страхуванням та іншими сегментами ринку свідчить про незбалансованість страхового портфеля [163-163].

Для більш повного аналізу пропонуємо проаналізувати страхові портфелі TOP-20 страхових компаній України за страховими платежами та виплатами за 2010 рік. Якщо розглянути структуру страхових портфелів лідерів – СК «ДЖЕНЕРАЛІ ГАРАНТ» і СК «Лемма», то страхові портфелі даних компаній відповідають загальній ситуації на ринку страхових послуг України: найбільша частка припадає на авто страхування, а саме на КАСКО - 38% та 61% відповідно. Авто страхування переважає майнове страхування у середньому на 56%. Дані результати свідчать про тенденцію формування незбалансованих страхових портфелів страховиків. Це пов'язано з тим, що КАСКО - один з найбільш збиткових видів страхування, і за думкою багатьох дослідників цієї проблематики, а також практиків у сфері страхування, якщо в компанії автотранспортне страхування більше 40-50%, то, через певний проміжок часу, виплати почнуть перевищувати збори. Самим зваженим вважається портфель, в якому на КАСКО доводиться менше 35%, при умові розвитку і інших видів майнового страхування, яке не повинно перевищувати 30%. Серед зазначених 20 страхових компаній лише три задовольняють даній умові, це – «УАСК АСКА», СК «БРОКБІЗНЕС», СК «Allanz Україна». Частка на КАСКО складає 16%, 15% і 23% відповідно, а на майнове страхування приходить – 26%, 25% і 30%. Найбільш незбалансовані страхові портфелі мали: СК «Українська страхова група», СК «АХА Страхування», «Українська пожежна страхова компанія», де частка КАСКО складає близько або більше 60% [100].

Вперше на збалансованість страхового портфеля українські компанії почали звертати увагу у 2005 році. Знову актуальним дане питання стало у 2009-2010 роках, у зв'язку із наслідками фінансової кризи. Сьогодні питання оптимізації страхового портфеля є дуже актуальним. Під оптимізацією страхового портфеля будемо розуміти зниження рівня ризику і підвищення фінансової стійкості портфеля. Для досягнення даної мети необхідно

здійснювати ефективне і раціональне управління страховим портфелем. Для цього страховики розробляють цілу систему методів та інструментів управління ризиками формування страхового портфеля.

Так, кожна страхова компанія повинна чітко сформулювати андеррайтерську політику, яка є концепцією страхової компанії, направленої на прийняття певних ризиків і відмову від інших. Таким чином, процедура андеррайтингу покликана здійснювати відбір ризиків на основі прийняття відповідним кваліфікованим спеціалістом рішень, по-перше, з приводу прийняття чи неприйняття певного ризику на страхування, по-друге, якщо ризик приймається на страхування, то з приводу встановлення певного страхового тарифу, величини франшизи, особливостей умов страхування, тощо. Такі рішення приводять до певної селекції ризиків, що пропонуються страховику. Саме андеррайтери мають забезпечити в повній мірі відбір тих ризиків, у страхуванні яких зацікавлена страхова компанія.

Проте, висока конкуренція на страховому ринку не завжди дає можливості для вільного відбору сприятливих ризиків, тому в портфелі страхової компанії можуть виявитися ризики з надмірно високою відповідальністю, з високим рівнем кумуляції або збитковості. Тому для забезпечення фінансової надійності та рентабельності страхових операцій страховики застосовують ще один метод зниження ризиків – перестраховування.

Основною функцією перестраховування є вторинний розподіл ризику, завдяки якому відбувається кількісне і якісне вирівнювання страхового портфеля. Крім того, перестраховування виконує деякі допоміжні функції. Воно дозволяє приймати на страхування унікальні і великі ризики. Завдяки перестраховуванню з'являється можливість організації нових видів страхування. Взаємодія з перестраховиком дозволяє первинному страховику залишати на власному утриманні тільки ту частину ризику, яка не порушує стійкості страхового портфеля [103, 175].

Основною гарантією виконання страховиком своїх договірних зобов'язань перед страхувальниками є страхові резерви компанії. Як елемент страхового механізму страхові резерви є інструментом розкладки збитку. Їх величина повинна бути прямо пропорційна обсягу страхових премій, що поступають, і опосередковано – обсягу відповідальності страховика. Для закордонної практики властиве також формування додаткового резерву превентивних заходів для попередження ризиків.

Для вирішення проблеми оптимальної структури страхового портфелю необхідно також розглядати аспекти взаємодії страхових компаній із філіями.

Більшість страхових компаній – це класичні страхові компанії, які розвивають власну мережу філій і представництв. Філіям страхової компанії, що працюють в регіонах в умовах високої конкуренції та обмежених повноважень, значно складніше витримувати внутрішні нормативи, які стосуються формування оптимального страхового портфеля. Тому для оптимізації страхового портфелю можуть бути використані наступні заходи:

- передача частки відповідальності за договорами страхування у філії компанії. Сприятиме тому, що філії почнуть досить виважено і ретельно підходили до андеррайтингу ризиків (ретельно проводитимуть селекцію ризиків, не захоплюючись демпінгом цін, виконуючи завдання по збільшенню валових надходжень страхових платежів);

- за підсумками фінансового року надати можливість філіям брати участь у розподілі прибутку по компанії (за рішенням акціонерів, директори філій приймають участь в розподілі чистого прибутку, заробленої філіями);

- структуру страхового портфеля по філії повинна існувати в якості одного з планових показників;

- у зв'язку з наявною специфікою регіональних ринків і досить високою конкуренцією, передбачити можливість для філій страхувати на змінених умовах (гнучка цінова політика, специфічні умови, тощо), але відповідальність за відмінними умовами приймає на себе філія страхової компанії [107].

Отже, кожна страхова компанія прагне до формування ефективного та збалансованого страхового портфеля, оскільки це є запорукою її фінансової надійності у майбутньому. Збалансованим страховий портфель є тоді, коли він задовольняє потребу страховика в просторовій розкладці ризику та забезпечує збалансування між договорами, які закінчуються, і тими, що укладаються; коли вирівнюється ризик між видами страхування; коли забезпечується оптимальне співвідношення між доходом та ризиком по портфелю.

На сучасному етапі розвитку страхового ринку у страховиків вже накопичено достатньо інформації про обсяги страхової діяльності, які в певній мірі, продовжуючи зростати, стабілізувались за темпами збільшення. Тому страхові компанії вже можуть робити прогнози своєї діяльності і реально оцінювали свій потенціал.

Модель Марковіца, яка традиційно використовується з метою оптимізації структури портфелю цінних паперів, може бути застосована і у страхуванні. При цьому мова йде не тільки про інвестиційну діяльність страхової компанії, а й безпосередньо про страхову діяльність, а саме оптимізації портфелю страхових послуг. Показники, які використовує модель Марковіца для розрахунку оптимального інвестиційного портфелю, знаходять свої аналоги і у страховій діяльності. Так дохідність цінного паперу аналогічна прибутковості виду страхування. Ризик цінного паперу в моделі розраховується як середнє квадратичне відхилення доходності. Розрахувати такий показник для конкретного виду страхування також можливо [232].

Ще одне припущення моделі Марковіца, яке базується на тому, що дані за минулі періоди, використані для розрахунку доходності і ризику цінних паперів, в повній мірі відображають майбутні значення доходності, цілком прийнятна і для страхування, адже розвиток страхового ринку в цілому стабілізувався і суттєвих змін в ньому не відбувається (за виключенням факту фінансової кризи).

Ступінь і характер взаємозв'язку між цінними паперами, що виражається коефіцієнтами лінійної кореляції, також може бути розрахована і для видів страхування.

Модель Марковіца заснована на тому, що показники доходності цінних паперів взаємозалежні, тобто може спостерігатись зростання доходності одних цінних паперів з одночасним зростанням у інших цінних паперів, в той час як треті залишаються без змін, а четверті взагалі зменшуються. Подібна ситуація притаманна і страховому ринку, коли дохідність страхових продуктів може зростати по одним категоріям і зменшуватись по іншим.

Тому, на нашу думку, модель Марковіца у своїх базових підходах цілком прийнятна і для застосування у сфері вибору оптимального портфелю страхових послуг.

Для аналізу були обрані статистичні дані по добровільних видах страхування, які надавалися страховими компаніями за період 2005-2010 рр. Показники страхових компаній, які займаються страхуванням життя, до аналізу не були включені через специфіку їх діяльності, обмеженість видів страхування, які присутні у статистичній звітності відповідних страховиків. Попередній аналіз державного страхування і обов'язкових видів страхування показав, що ці види в більшості своїй не призводять до значних виплат страхових відшкодувань і забезпечують високу прибутковість.

Види добровільного страхування пройшли процедуру відбору шляхом виключення видів страхування із нульовими (або фактично нульовими) показниками отриманих чистих страхових премій, здійснених страхових виплат або від'ємної різниці між чистими страховими преміями і чистими страховими виплатами (тобто збиткові види страхування). Також були відсіяні ті види страхування, чисті премії за якими не перевищували 1% від сумарної питомої ваги добровільних видів страхування. Це дозволяє уникнути роботи з такими страховими послугами, які фактично не мають обсягів або ринок їх споживання обмежується незначною кількістю клієнтів.

Таким чином для подальшої роботи залишилось 10 видів добровільного страхування, по кожному з яких було здійснено розрахунок показників прибутковості за період 2005-2010 рр. (вихідні дані наведено в Додатку Б у табл. Б.1 і Б.2). Розрахунки прибутковості конкретного виду страхування проведені за формулою (4.1), а отримані результати представлені в табл. 4.1.

$$Pr_i = 1 - \frac{ЧСВ_i}{ЧСП_i}, \quad (4.1)$$

де Pr_i – прибутковість i -го виду страхування;

$ЧСВ_i$ – чисті страхові виплати за i -м видом страхування, грн.;

$ЧСП_i$ – чисті надходження страхових платежів за i -м видом страхування, грн.

Таблиця 4.1

Показники прибутковості добровільних видів страхування за період
2005-2010 рр.

№	Вид страхування	2005	2006	2007	2008	2009	2010
1	Страхування від нещасних випадків	0,7553	0,8925	0,8959	0,8932	0,8700	0,8873
2	Медичне страхування	0,3308	0,3580	0,2824	0,2755	0,2395	0,2180
3	Страхування здоров'я на випадок хвороби	0,5587	0,6520	0,7342	0,8011	0,7370	0,7262
4	Страхування наземного транспорту	0,5084	0,5544	0,5161	0,4213	0,3106	0,4476
5	Страхування вантажів та багажу	0,9851	0,9918	0,9641	0,9811	0,9665	0,9653
6	Страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ	0,9724	0,9537	0,7921	0,7333	0,8281	0,8469
7	Страхування іншого майна	0,9148	0,9441	0,9519	0,9497	0,9264	0,9204
8	Страхування іншої відповідальності перед третіми особами	0,8040	0,8989	0,8738	0,9466	0,9675	0,9786
9	Страхування кредитів	0,9492	0,7099	0,6271	0,4766	0,5229	0,4108
10	Страхування медичних витрат	0,4549	0,5125	0,5981	0,6857	0,5667	0,6080

Показники прибутковості обраних видів страхування були використані в моделі Марковіца (Додаток В), формалізований вигляд якої представлений формулою 4.2.

$$\left\{ \begin{array}{l} \sum_{i=1}^N w_i r_i \rightarrow \max; \\ \sqrt{\sum_{a=1}^N \sum_{b=1}^N (w_a w_b \text{COV}_{ab})} \leq \sigma_{req} \\ 0 \leq w_i \leq 1; \\ \sum w_i = 1. \end{array} \right. \quad (4.2)$$

де w_i – частка i -го виду страхування в портфелі страхових послуг;

r_i – прибутковість i -го виду страхування;

N – кількість видів страхування;

COV_{ab} – коефіцієнт коваріації між парам конкретних видів страхування;

σ_{req} – максимально припустимий ризик портфелю страхових послуг.

Можливі і інші варіанти формулювання задачі, а саме досягнення мінімального ризику при визначеному рівні прибутковості. Але в рамках цієї статті ми обмежимося лише максимізацією прибутковості, яку можна досягти при різних значеннях загального ризику портфелю страхових послуг.

Для кожного виду страхування були розраховані окремі показники, які необхідні для застосування формалізованої моделі, а саме: середнє значення прибутковості, дисперсія і середньоквадратичне відхилення, яке фактично є нормою ризику по кожному з видів страхування (табл. 4.2).

Розрахунки здійснено на підставі даних прибутковості конкретного виду страхування за період 2005-2010 рр., представлені у табл. Б.1, Б.2 Додатку Б.

Розрахункові показники середньої прибутковості і ризику
(середньоквадратичне відхилення) по видам страхових послуг

№	Вид страхування	Середнє значення прибутковості	Дисперсія	Середньоквадратичне відхилення
1	Страхування від нещасних випадків	0,8657	0,0030	0,0549
2	Медичне страхування	0,2840	0,0028	0,0531
3	Страхування здоров'я на випадок хвороби	0,7016	0,0071	0,0845
4	Страхування наземного транспорту	0,4597	0,0077	0,0876
5	Страхування вантажів та багажу	0,9757	0,0001	0,0119
6	Страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ	0,8544	0,0086	0,0928
7	Страхування іншого майна	0,9345	0,0003	0,0160
8	Страхування іншої відповідальності перед третіми особами	0,9116	0,0044	0,0664
9	Страхування кредитів	0,6161	0,0380	0,1950
10	Страхування медичних витрат	0,5710	0,0064	0,0802

Для остаточного застосування моделі необхідно отримати значення попарних коефіцієнтів коваріації для всіх видів страхових послуг, що було здійснено із застосуванням стандартних функцій MS Excel 2010. Отримані результати наведені у матричному вигляді (табл. 5), де числами від 1 до 10 умовно позначені відповідні види страхування з табл. 4.3.

Пошук оптимального портфелю страхових послуг здійснено із застосуванням функції MS Excel 2010 «Пошук рішення» із пакету «Аналіз». При цьому були введені обмеження згідно моделі (2) за виключенням того, що значення питомої ваги конкретного виду страхування було обмежено 20%, що, на нашу думку, дасть можливість включити максимальну кількість обраних страхових послуг. Сам пошук рішення був здійснений для класу

Таблиця 4.3

Коваріаційна матриця портфелю страхових послуг

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	0,0030	-0,0010	0,0038	-0,0006	-0,0002	-0,0032	0,0006	0,0026	-0,0085	0,0032
2	-0,0010	0,0028	-0,0029	0,0034	0,0005	0,0031	0,0002	-0,0026	0,0083	-0,0026
3	0,0038	-0,0029	0,0071	-0,0038	-0,0005	-0,0074	0,0008	0,0044	-0,0148	0,0065
4	-0,0006	0,0034	-0,0038	0,0077	0,0005	0,0041	0,0003	-0,0038	0,0095	-0,0028
5	-0,0002	0,0005	-0,0005	0,0005	0,0001	0,0006	0,0000	-0,0004	0,0014	-0,0004
6	-0,0032	0,0031	-0,0074	0,0041	0,0006	0,0086	-0,0008	-0,0036	0,0138	-0,0070
7	0,0006	0,0002	0,0008	0,0003	0,0000	-0,0008	0,0003	0,0001	-0,0008	0,0007
8	0,0026	-0,0026	0,0044	-0,0038	-0,0004	-0,0036	0,0001	0,0044	-0,0123	0,0037
9	-0,0085	0,0083	-0,0148	0,0095	0,0014	0,0138	-0,0008	-0,0123	0,0380	-0,0134
10	0,0032	-0,0026	0,0065	-0,0028	-0,0004	-0,0070	0,0007	0,0037	-0,0134	0,0064

нелінійних задач методом узагальненого зведеного градієнту (УЗГ).

Ще однією особливістю моделі, яка використовується, є той факт, що ми повинні задавати конкретне значення ризику під який і буде формуватись оптимальний портфель страхових послуг. Схильність до ризику різних осіб може суттєво відрізнятись, тому отриманий варіант оптимального портфелю для кожної особи буде свій. Саме тому розрахунок буде здійснено для одного значення ризику, яке обрано на рівні 5%. Отримані результати представлені в таблиці 4.4.

Таблиця 4.4

Оптимальний портфель страхових послуг із добровільних видів страхування при 5%-му рівні ризику і встановлених максимальних обмеженнях частки одного виду страхування на рівні 20%.

№	Вид страхування	Середнє значення прибутковості	Ризик	Ефективна структура портфелю
1	Страхування від нещасних випадків	86,57%	5,49%	20,00%
2	Медичне страхування	28,40%	5,31%	1,29%
3	Страхування здоров'я на випадок хвороби	70,16%	8,45%	10,94%
4	Страхування наземного транспорту	45,97%	8,76%	1,62%
5	Страхування вантажів та багажу	97,57%	1,19%	20,00%
6	Страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ	85,44%	9,28%	2,29%
7	Страхування іншого майна	93,45%	1,60%	20,00%
8	Страхування іншої відповідальності перед третіми особами	91,16%	6,64%	20,00%
9	Страхування кредитів	61,61%	19,50%	0,63%
10	Страхування медичних витрат	57,10%	8,02%	3,23%
Разом				100,00%
Загальний ризик портфелю страхових послуг (фіксована величина)				5%
Оптимальна дохідність сформованого портфелю страхових послуг				86,72%

Отримані результати, так само як і використана методика, можуть бути застосовані керівництвом страхових компаній для розробки стратегії розвитку страхової компанії. Вибір саме добровільних видів страхування забезпечує достатню гнучкість страховика в плані можливої відмови від укладання значних за рівнем ризику договорів страхування або в певних випадках можна передати договір у перестраховання.

Зрозуміло, що реалії конкретного регіону, існуючі розробки, клієнтська база, додаткові ризики, притаманні тому чи іншому виду страхування, можуть вплинути на остаточний вибір і кінцевий варіант портфелю страхових послуг може відрізнятись від отриманого в цій статті, але визначені орієнтири можуть виявитись достатньо корисними.

4.2. Теоретичні та практичні засади формування оптимального портфелю технічних резервів страхових компаній

В розпорядженні страхових компаній акумулюються значні розміри грошових коштів у вигляді страхових резервів (технічних і математичних), які необхідні для забезпечення майбутніх виплат страхових відшкодувань. Але не менш важливою їх функцією є інвестиційна, реалізація якої дозволяє отримати додатковий дохід від фінансової діяльності страховика.

Законодавством України встановлені чіткі обмеження щодо напрямів інвестування та співвідношення фінансових інструментів портфелю технічних резервів, які мають на меті забезпечити високу ліквідність вкладених коштів та диверсифікацію напрямів інвестування. Незважаючи на це, у період фінансової кризи 2008-2009 рр. українські страховики зіткнулись з проблемою недостатньої платоспроможності через зниження загальної ліквідності їх активів, в які були інвестовані кошти технічних резервів.

Основною метою інвестиційної функції технічних резервів є отримання доходу. Недостатня увага вітчизняних страховиків до інвестиційної функції, що простежується у використанні незначної кількості фінансових інструментів, відсутності їх аналізу за критерієм «ризик-доходність», суттєво зменшує ефект від розміщення технічних резервів [93, 98].

Вочевидь, на даному етапі розвитку страхового ринку є необхідність застосування виважених методик оцінки напрямків інвестування, які дозволять оптимізувати структуру портфеля технічних резервів, максимізувати доходність, залишивши при цьому ризик на прийнятному рівні.

Серед дослідників, які приділяють увагу сутності страхових резервів, порядку їх формування і використання, слід виділити роботи науковців: В.Д. Базилевича, С.С. Осадця, О. О. Гаманкової, В.В. Шахова, В.Й. Плиса, О.С. Рабий. Незважаючи на те, що окремі дослідники формулюють пропозиції щодо напрямів інвестування страхових резервів, тим не менш більшість українських страхових компаній приділяють недостатню увагу інвестиційному напрямку, а окремі з них навіть не мають відповідних функціонально закріплених підрозділів. Як правило, інвестиційна діяльність обмежується розміщенням коштів на депозитних рахунках, або купівлі акцій підприємств що мають спільного зі страховиком акціонера. Безумовно, подібний підхід не може забезпечити ані достатньої надійності та диверсифікованості, ані високої доходності портфелю інвестицій. Тому необхідною є розробка методики аналізу найкращих напрямків інвестування коштів технічних резервів, розрахунку їх оптимального співвідношення і формулювання відповідних пропозицій для страховиків [159].

Отже, постає необхідність обґрунтування необхідності управління інвестиційним портфелем страховика за допомогою економіко-математичного моделювання.

Головною метою формування страхових резервів є забезпечення майбутніх виплат страхових відшкодувань. Проте, в процесі розвитку

фінансових ринків, питома вага доходів від операційної діяльності страхових компаній почала поступово зменшуватись. На цьому фоні значно зростає питома вага доходів від інвестиційної діяльності. Тому пропонується розглянути страхові резерви у контексті інвестиційних ресурсів, тобто джерел для отримання додаткового доходу.

Ринок страхових послуг є найбільш капіталізованим серед інших небанківських фінансових ринків. У 2010 році страхові компанії України зібрали 23 081,7 млн. грн. страхових платежів, що становить 2,1% ВВП. При цьому були сплачено 6 104,6 млн. грн. страхових відшкодувань. Сума сформованих страхових резервів дорівнювала 11 371,8 млн. грн [66].

Загальні активи страховиків у 2010 році склали 45234,6 млн. грн., з них активи, визначені Законодавством для представлення коштів страхових резервів 27 695 млн. грн., що, безумовно, є значним інвестиційним потенціалом [66].

Критерії розміщення страхових резервів, нормативдостатності, диверсифікованості та якості активів регламентуються Постановами № 3104 та №741 Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України відповідно.

Впровадження законодавчих норм має на меті забезпечення максимальної надійності, прозорості представлення коштів страхових резервів дозволеними активами, детальний перелік та допустима частка яких у резервах представлені у табл. 4.5.

Розглянемо страхові резерви, що формуються страховиками, які займають ризиковими видами страхування. Їх частка на страховому ринку України сягає 95%, а отже розмір грошових коштів, який інвестується є значним. Ризикові страховики формують так звані технічні резерви на відміну від математичних резервів, які формуються страховими компаніями, що займаються страхуванням життя.

Групи активів, дозволених для інвестування коштів технічних резервів
страхових компаній, 2009-2011 рр.

Група активів	Сума технічних резервів, млн. грн.		Законодавчі вимоги і обмеження
	2009	2010	
Грошові кошти на поточних рахунках	981,0	955,6	30%
Банківські вклади: - у національній валюті - в іноземній валюті	2171,7 618,3	2715,2 453,1	70% загалом та 20% у кожному банку
Нерухоме майно	595,7	673,5	30% загалом та 10% у кожний об'єкт
Банківські метали	54,1	15,7	15%
Акції	1297,9	1246,6	30% загалом та 10% у одного емітента
Облігації	102,5	107,9	30% загалом та 10% у одного емітента
Іпотечні сертифікати	0,0	0,2	10%
Цінні папери державні	197,9	593,2	80%
Права вимоги до перестраховиків	1902,0	2549,9	50%, рейтингові обмеження згідно законодавства
Інвестиції в економіку України за напрямками, затвердженими Кабінетом міністрів України	44,3	14,4	50%
Готівка в касі	13,6	10,6	ліміти залишків каси, встановлені НБУ
Разом	7979,0	9335,9	

Надалі необхідно проаналізувати доходність активів (представлених в табл. 4.5) та портфелю в цілому, розробити рекомендації щодо удосконалення його структури. Для цього необхідно розрахувати параметри оптимального портфелю технічних резервів – набору інструментів, що

забезпечать максимальну доходність при заданому допустимому показнику ризику.

Наскільки ефективною була фінансова діяльність страховиків можна визначити лише тому випадку, якщо порівняти фактично сформований портфель з оптимальним, який визначимо, застосовуючи принципи моделі Г. Марковіца, що використовується для обчислення оптимальної структури цінних паперів.

Дана методика використовує в якості основних показників доходність та ризик, які цілком можливо прорахувати для інструментів портфеля технічних резервів. Для цього, переведемо доходність усіх аналізованих інструментів, у єдину одиницю виміру – відсоток річних. Ризик кожного інструменту портфелю буде розрахований як середньоквадратичне відхилення доходності [195].

Відзначимо, що не всі напрями інвестування можуть бути відповідним чином оцінені і фактично їх недоречно використовувати при формуванні оптимального портфелю за моделлю Г. Марковіца. Для кожного з них є свої причини [232].

Так у структурі активів, якими представлено кошти технічних резервів, виділяється значний сегмент у вигляді прав вимог до перестраховиків, який не є фінансовим інструментом, а лише вказує на обсяг технічних резервів, які можуть бути сплачені перестраховиком у випадку настання страхової події. Тому дана група активів не аналізувалася при розрахунку оптимального портфелю технічних резервів.

Кошти на поточних рахунках у банках та готівка в касі не включаються до аналізу через практично нульову доходність і через те, що дана група активів має на меті лише забезпечення поточної ліквідності страховика.

Іпотечні сертифікати та інвестиції в економіку України за напрямками, визначеними КМУ не увійшли до аналізу через низьку питому вагу даних інструментів у загальному портфелі (разом – 0,6%) та складність проведення розрахунків доходності.

Облігації підприємств не були проаналізовані через велику кількість емітентів облігацій, та різноманітність умов випуску. До того ж незначний обсяг вказаного інструмента у фактичному портфелі технічних резервів, низький попит на них у посткризовий період значно ускладнює адекватний аналіз доходності цього інструменту. Безумовно, облігації підприємств дуже перспективний напрямок, інвестувати кошти у який, все ж, доцільніше на стадії підйому економіки.

Таким чином, для аналізу залишилось 6 груп активів, співвідношення яких у портфелі технічних резервів за даними 9 місяців 2011 року представлено на рисунку 4.1.

*маються на увазі інші групи активів, що не увійшли до аналізу.

Рис. 4.1. Співвідношення груп активів, що складають технічні резерви страховиків у 2011 році (дані 9 місяців) [66]

Для того, що розрахувати середню дохідність активів та їх ризик візьмемо період з 2009 по 2011 рр. із щомісячним інтервалом, що забезпечує проведення аналізу за 36 значеннями фактичних даних.

Дохідність депозитів як у валюті, так і у гривні береться середня у відсотках на щомісячній основі. Те ж стосується і державних облігацій, дохідність яких беремо як середньозважену за місяць на основі їх розміщення на первинному ринку.

Дохідність інших активів – акцій, нерухомості, банківських металів, – буде розраховуватись за формулою (4.4):

$$D_k = \frac{(M_i - M_{i-1}) * n * 100\%}{M_{i-1}} \quad (4.4)$$

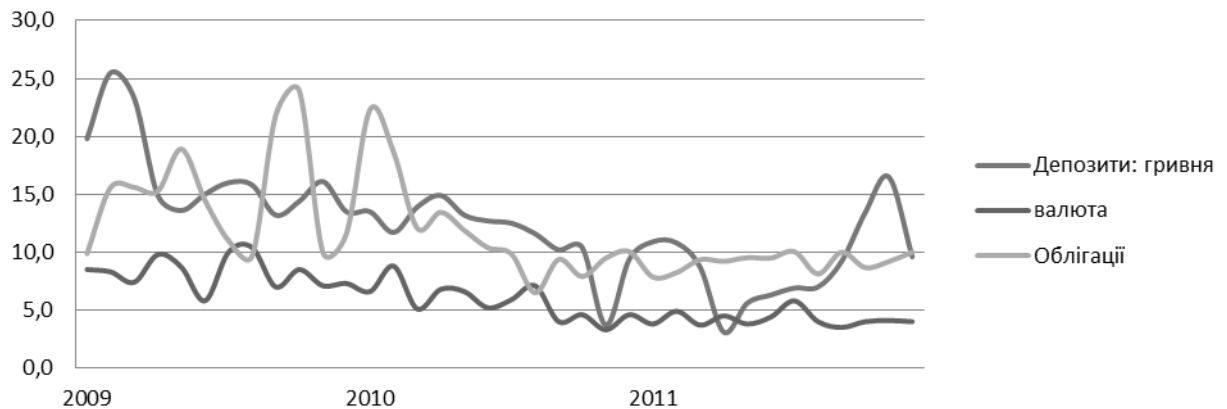
де D_k – дохідність k-го інструменту;

M_i – ціна одиниці активу у розрахунковий місяць;

M_{i-1} – ціна одиниці активу за місяць, що передує розрахунковому;

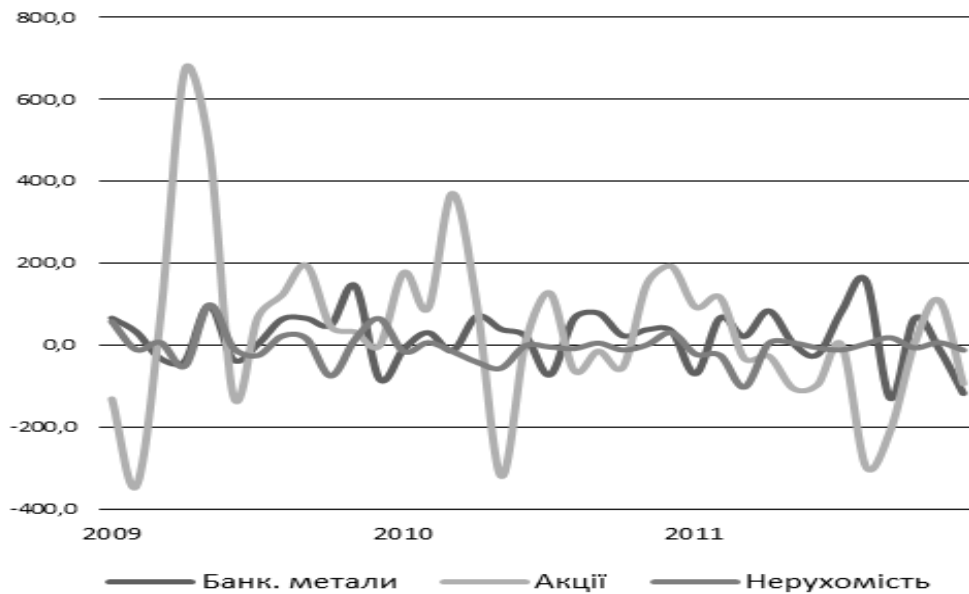
n – число періодів у році.

Графічно динаміка доходності обраних активів представлена на рисунках 4.2 і 4.3.

*Складено авторами на підставі даних НБУ та Міністерства фінансів України

Рис. 4.2 Дохідність депозитів(у гривні, доларах США) та державних облігацій у 2009-2011 рр., %

*Розраховано авторами на підставі даних НБУ та Української біржі, Українського незалежного порталу нерухомості <http://realt.ua>.

Рис. 4.3 Доходність банківських металів, акцій та нерухомості у 2009-2011 рр., %

Кожен фінансовий інструмент портфеля технічних резервів відображався у контексті показників, необхідних для застосування формалізованої моделі, а саме: середнє значення прибутковості, дисперсія і середньоквадратичне відхилення, яке фактично є нормою ризику по кожному з інструментів (табл. 4.6). Ці розрахунки здійснено на підставі даних прибутковості конкретного виду страхування за період 2009-2011 рр., представлених у табл.4.6.

Середня доходність за нерухомістю виявилась від'ємною. Тому її недоцільно включати у перелік інструментів для розрахунку, оскільки в цьому випадку її питома вага в процесі оптимізації буде дорівнювати нулю.

Розрахункові показники середньої прибутковості і ризику
(середньоквадратичне відхилення) по інструментам портфеля технічних
резервів.

№	Інструмент портфелю	Середнє значення прибутковості	Дисперсія	Середньоквадратичне відхилення
1	Депозити: гривня	12,41	4,76	22,64
2	Депозити: валюта	6,05	2,07	4,30
3	Акції укр. емітентів	37,32	201,80	40723,17
4	Облігації державні	11,93	4,38	19,21
5	Банківські метали	22,14	65,94	4347,87

Таким чином, отримані показники середньої доходності аналізованих інструментів портфелю технічних резервів були використані в моделі Марковіца, формалізований вигляд якої представлений формулою 4.5.

$$\left\{ \begin{array}{l} \sum_{i=1}^N w_i r_i \rightarrow \max; \\ \sqrt{\sum_{a=1}^N \sum_{b=1}^N (w_a w_b \text{cov}_{ab})} \leq \sigma_{req} \\ 0 \leq w_i \leq 1; \\ \sum w_i = 1. \end{array} \right. \quad (4.5)$$

де w_i – частка i -го інструменту в портфелі технічних резервів;

r_i – прибутковість i -го інструменту;

N – кількість інструментів;

cov_{ab} – коефіцієнт коваріації між парам конкретних інструментів;

σ_{req} – максимально припустимий ризик портфелю технічних резервів.

Для остаточного застосування моделі необхідно отримати значення попарних коефіцієнтів коваріації для всіх інструментів, що було здійснено із застосуванням стандартних функцій MS Excel 2010. Отримані результати наведені у матричному вигляді (табл. 4.7), де числами від 1 до 5 умовно позначені відповідні інструменти з таблиці 4.6.

Таблиця 4.7

Коваріаційна матриця портфелю фінансових інструментів у технічних резервах.

	1	2	3	4	5
1	0,226	0,062	0,445	0,077	-0,154
2	0,062	0,043	1,276	0,047	0,213
3	0,445	1,276	407,232	2,894	-5,278
4	0,077	0,047	2,894	0,192	0,006
5	-0,154	0,213	-5,278	0,006	43,479

Пошук оптимального портфелю фінансових інструментів у здійснено із застосуванням функції MS Excel 2010 «Пошук рішення» із пакету «Аналіз». При цьому були введені обмеження згідно моделі (4.5), а також існуючі законодавчі обмеження, наведені в табл. 4.5. Сам пошук рішення був здійснений для класу нелінійних задач методом узагальненого зведеного градієнту (УЗГ).

Таблиця 4.8

Оптимальне співвідношення аналізованих фінансових інструментів у портфелі технічних резервів

№	Інструмент інвестування	Дохідність, %	Ризик, %	Питома вага, %
1	Депозити: гривня	12,4	4,8	64,3
2	Депозити: валюта	6,1	2,1	3,0
3	Акції укр. емітентів	37,3	201,8	13,8
4	Облігації державні	11,9	4,4	7,2
5	Банківські метали	22,1	65,9	11,7
Разом			38,99	100
Загальний ризик портфелю інструментів (фіксована величина)		5%		
Оптимальна дохідність сформованого портфелю інструментів		16,76%		

Ще однією особливістю моделі, яка використовується, є той факт, що ми повинні задавати конкретне значення ризику під який і буде формуватись

оптимальний портфель. Схильність до ризику різних осіб може суттєво відрізнятись, тому отриманий варіант оптимального портфелю для кожної особи буде свій. Саме тому розрахунок буде здійснено для одного значення ризику, яке обрано на рівні 5%. Отримані результати представлені в таблиці 4.8. Для більш розгорнутого порівняльного аналізу долучимо портфель однієї з класичних учасників ринку – страхової компанії «Країна», результати відображені у таблиці 4.9.

Таблиця 4.9

Оптимальне співвідношення аналізованих фінансових інструментів у портфелі технічних резервів

Група активів	Портфель		
	Фактичний	Оптимальний	СК "Країна"
Грошові кошти на поточних рахунках	13,75%	13,75%	17,72%
Депозити у гривні	35,09%	42,59%	43,99%
Депозити у іноземній валюті	5,14%	1,99%	0,00%
Банківські метали	0,48%	7,75%	0,00%
Нерухомість	6,67%	0,00%	0,00%
Акції українських емітентів	13,70%	9,14%	27,00%
Облігації підприємств	1,82%	0,00%	0,00%
Іпотечні сертифікати	0,01%	0,00%	0,00%
Облігації державні	3,33%	4,77%	0,00%
Права вимоги до перестраховиків	19,93%	19,93%	11,29%
Готівка у касі	0,09%	0,09%	0,00%
Разом	100,00%	100,00%	100,00%

Порівнюючи розраховану структуру оптимального портфелю з консолідованими даними ринку можна зробити наступні висновки:

1. Портфель фінансових інструментів, що складають технічні резерви, недостатньо наповнений депозитами у національній валюті та переповнений іноземною валютою. Вказане співвідношення призводить до недоотримання доходів, оскільки відсоток за депозитами у національній валюті є вищим. Надмірна концентрація коштів у іноземній валюті є наслідком девальваційних очікувань, значної присутності іноземного капіталу на

вітчизняному страховому ринку, активної співпраці із західними перестраховиками.

2. Акції українських емітентів у портфелі страхових компаній мають практично оптимальне співвідношення. Маючи достатньо високу доходність, за рахунок коливань ринкової вартості та, відповідно величину ризику, даний інструмент потребує прискіпливого аналізу в процесі вибору конкретного емітента.

3. Державним облігаціям українські страхові компанії приділили недостатньо уваги, проте цей інструмент є, по-перше, достатньо вигідним, по-друге, наднадійним, що є оптимальним за критерієм ризик-доходність.

4. Банківські метали є найскладнішим з точки зору прогнозування доходності інструментом. Проте, у короткостроковій перспективі, у фазі поживлення фінансових ринків, коли, як правило, портфель банківських металів різко дорожчає, у нього можна вкладати кошти за умови швидкої фіксації прибутку.

Портфель СК «Країна» має оптимальне співвідношення депозитів у національній валюті, однак у ньому зовсім не представлені депозити у іноземній валюті. Отже портфель не є достатньо захищеним від валютно-курсних ризиків.

Збільшують ризик портфелю акції українських емітентів, частка яких у портфелі перевищує аналогічний оптимальний показник.

Також істотно перевищують середній показник ринку залишки на поточних рахунках, що веде до недоотримання доходів від інвестування тимчасово вільних коштів у один або декілька фінансових інструментів, наприклад у державні облігації, що мають достатньо високу доходність та надійність, але відсутні у переліку використаних СК «Країна» інструментів.

До упущення можливої вигоди веде відсутність у портфелі технічних резервів СК «Країна» банківських металів – ризикованого, але високодохідного інструменту.

У цілому, аналізуючи існуючий на ринку портфель інструментів, якими представлені технічні резерви страхових компаній, можна зробити висновок, що його структура недостатньо досконала. Страховики надмірно формують депозити у іноземній валюті, що призводить до втрати доходів, оскільки відсоткова ставка за такими депозитами є значно нижчою за аналогічні гривневі інструменти, питома вага яких у фактичному портфелі значно нижче, ніж оптимальний показник.

Також недостатню увагу страхові компанії приділяють банківським металам – високодохідному фінансовому інструменту, який, натомість, має високий ступінь ризику. Використання цього інструменту у короткостроковому періоді зі швидкою фіксацією прибутку дозволить знизити ризики, пов'язані з коливанням цін, та збільшить доходність портфелю в цілому.

З метою зниження загального ризику портфелю, страховим компаніям слід менше інвестувати у акції українських емітентів, які є дуже ризиковим інструментом, на відміну від державних облігацій – надійного інструменту, який, до того ж, забезпечує прийнятний рівень доходу [177].

Звичайно, у оптимальному портфелі не може бути інструментів, які мають від'ємний показник доходності. Саме таким інструментом була нерухомість. Отже, даним інструментом слід користуватись тільки за наявності передумов до стабільного поступового зростання економіки.

Результати, отримані за моделлю Марковіца, можуть бути застосовані керівниками фінансових підрозділів страхових компаній для розробки тактичних і стратегічних рішень, що дозволять отримати максимальну доходність від тимчасово вільних коштів технічних резервів, не порушуючи при цьому головний критерій- надійність розміщення.

Безумовно, що деякі інструменти неможливо повністю адекватно оцінювати тільки з точки зору ризик-доходність. Скажімо, входження в акціонерний капітал інших підприємств може принести страховику додаткові вигоди у вигляді збільшення клієнтської бази, можливості напрацювання

нових каналів продажів страхових продуктів, наприклад, якщо страховик володіє акціями банку чи автомобільної компанії.

Методику, що була описана у данному дослідженні значно простіше застосовувати для портфеля резервів конкретно взятого страховика, ніж для всього ринку. Механізм розрахунків, що був приведений, безумовно, потрібно коригувати з урахуванням особливостей страхового портфеля, фінансового стану компанії та ринку в цілому. Проте застосування основних принципів моделі Марковіца дозволить значно збільшити доходи компаній та суттєво підвищити надійність портфеля інструментів, якими представлені технічні резерви – основа платоспроможності страхової компанії.

Висновки до четвертого розділу

1. В сучасних умовах ринку України важливу роль в стабільності страхової компанії відіграє страховий портфель. Розуміння принципів щодо формування, забезпечення збалансованості страхового портфелю, стає особливо актуальним. Страховий портфель являє собою основу, на якій базується вся діяльність страховика і яка визначає фінансову стійкість страхової компанії в цілому.

2. Величина та структура страхового портфеля характеризують цілі та завдання страхової компанії на ринку, перелік страхових послуг, які ними надаються. Звичайно, будь - яка страхова компанія намагається певним чином впливати на величину та структуру страхового портфеля з метою отримання бажаних якісних показників своєї діяльності, втілених в кінцевому результаті – у прибутку.

3. На основі проведеного детального дослідження найбільш поширених методів та моделей диверсифікації інвестиційного портфеля, можна стверджувати, що інформаційною базою існуючих підходів

виступає модель Марковиця. Основою якої є визначення оптимального співвідношення між максимально можливим рівнем доходності та мінімальним рівнем ризику (відповідно розглядаються пряма та обернена задачі).

4. В розпорядженні страхових компаній акумулюються значні розміри грошових коштів у вигляді страхових резервів (технічних і математичних), які необхідні для забезпечення майбутніх виплат страхових відшкодувань. Але не менш важливою їх функцією є інвестиційна, реалізації якої дозволяє отримати додатковий дохід від фінансової діяльності страховика.

5. На даному етапі розвитку страхового ринку є необхідність застосування виважених методик оцінки напрямків інвестування, які дозволять оптимізувати структуру портфеля технічних резервів, максимізувати доходність, залишивши при цьому ризик на прийнятному рівні. Тому необхідною є розробка методики аналізу найкращих напрямків інвестування коштів технічних резервів, розрахунку їх оптимального співвідношення і формулювання відповідних пропозицій для страховиків.

6. Як правило, інвестиційна діяльність обмежується розміщенням коштів на депозитних рахунках, або купівлі акцій підприємств що мають спільного зі страховиком акціонера. Безумовно, подібний підхід не може забезпечити ані достатньої надійності та диверсифікованості, ані високої доходності портфелю інвестицій. Тому необхідною є розробка методики аналізу найкращих напрямків інвестування коштів технічних резервів, розрахунку їх оптимального співвідношення і формулювання відповідних пропозицій для страховиків. Отже, постає необхідність обґрунтування необхідності управління інвестиційним портфелем страховика за допомогою економіко-математичного моделювання.

ВИСНОВКИ

За результатами наукового дослідження зроблено наступні висновки:

1. Співставлення показників розвитку українських страхових компаній із показниками страховиків у світі в цілому свідчить, що загальні тенденції вітчизняного страхового ринку досить близькі до динаміки світу в цілому. Так загальні обсяги зібраних страхових премій, а також їх розподіл окремо за сектором загальноризикового страхування і страхування життя, знаходяться у тісному взаємозв'язку: відповідні коефіцієнти кореляції дорівнюють 0,9 для валового обсягу страхових премій, 0,9 і 0,93 для загально ризикових видів і страхування життя відповідно. Серед провідних сучасних тенденцій розвитку страхування можна зазначити відсутність значних імпульсів для розширення страхових основ забезпечення матеріальної забезпеченості і соціальної захищеності громадян. Достатньо проблемною залишається сфера медичного страхування, причому особливо гострою дана проблема є в Україні, з огляду на розпочатий процес реформування основ фінансування сфери охорони здоров'я. Повноцінний і ефективно функціонуючий страховий ринок має вагомe значення для розвитку медичного страхування.

2. За структурою розміщення активів вітчизняні страховики є зовсім нетиповими представниками, якщо брати до уваги 3 основні напрями вкладення коштів – облігації, акції, нерухомість. У світі страхові компанії перевагу віддають облігаціям, в той час в Україні цей напрям інвестування не перевищує 8%. В той же час традиційно високі для України показники вкладення в акції (40% і більше) зустрічаються лише в окремих країнах (Італія, Японія). Інші іноземні страхові ринки не відзначаються схильністю до цього напрямку. Вкладення в нерухомість українських страхових компаній також знаходяться на високому рівні (більше 7%), що є типовим лише для Фінляндії, Японії, Італії. Консервативний характер інвестиційної політики іноземних страховиків, які віддають перевагу інструментам з фіксованою

дохідністю, є нехарактерним для України, навіть не дивлячись на те, що обсяги інвестицій в державні цінні папери суттєво зросли за останні роки. Вітчизняні страхові компанії замість цього розміщують наявні грошові на депозитні рахунки (більше 27% у 2011 р.), які можна вважати субститутами облігацій, адже вони також є напрямом з фіксованою дохідністю.

3. Фінансові конгломерати, серед яких більшість – найбільш потужні, присутні на фінансовому ринку України із 2005 р., при цьому, як правило, їх стратегія полягає в охопленні усіх сегментів вітчизняного фінансового ринку. Активність страхових компаній, які підконтрольні міжнародним фінансовим конгломератам, є невисокою: лише деякі з них володіють ринковою часткою в 1%. Сукупний контроль міжнародних фінансових конгломератів над страховим ринком України в останні роки зберігається на рівні 5%. Міжнародні фінансові конгломерати, які представлені на страховому ринку України, є надвеликими фінансовими посередниками з точки зору обсягів активів та бар'єрів входження на ринок, при цьому потенційна небезпека може критися не стільки у значному розмірі міжнародних фінансових конгломератах, скільки у невеликих розмірах самого вітчизняного страхового ринку.

4. В роботі аналіз стану та перспектив розвитку банківсько-страхової інтеграції (БСІ) здійснено на основі комплексу критеріїв формування регіональних моделей організації банківсько-страхової інтеграції. Було з'ясовано, що при формуванні змішаної (конвергентної) моделі фінансового ринку відбувається трансформація моделей організації інтеграційної взаємодії банків та страхових компаній. Дослідження регіональних ринків банківського страхування як найбільш поширеної форми банківсько-страхової інтеграції свідчить про те, що найбільш розвиненим є європейський ринок. Прискореними темпами відбувається розвиток банківсько-страхових інтеграційних процесів у Франції, Іспанії, Італії, Португалії. Слабо розвиненими та такими, що розвиваються, є ринки банківського страхування у Азійсько-океанійському та Американському

регіонах. Новими осередками банківсько-страхової інтеграції поступово стають Тайвань, Малайзія, Австралія, Таїланд, Бразилія. При цьому дані ринки характеризуються досить високим потенціалом до подальшого розвитку. Україна є безпосереднім учасником глобалізаційних та інтеграційних процесів світової економічної системи. А тому, поступова конвергенція діяльності банків та страхових компаній майже у всіх географічних регіонах неминуче вплине і на функціонування українських фінансових посередників. Врахування досвіду взаємодії ключових учасників світового фінансового ринку, перспектив розвитку банківського страхування в європейському регіоні дозволить забезпечити побудову раціональних та адекватних ринковим умовам взаємовідносин між банками та страховими компаніями в Україні.

5. Рівень БСІ певною мірою обумовлює характер розвитку фінансового сектора економіки залежно від фази економічного циклу, на якій перебуває економіка країни (перш за все це стосується країн з банкоцентричною моделлю фінансового ринку). На фазі підйому ділової активності, банки і страхові компанії, об'єднуючи власний капітал та інші ресурси, здатні повною мірою задовольнити потреби споживачів фінансових послуг, забезпечити грошовими ресурсами інвестиційний процес в країні та підвищення прибутковості своєї діяльності. З іншого боку, на фазі спаду, високий рівень БСІ є загрозливим, адже дифузія кризових імпульсів з банківського сегмента на страховий розповсюджується більш швидкими темпами, що дестабілізує функціонування всього фінансового сектора економіки.

6. У роботі обґрунтовано, що головним фактором такого впливу БСІ є мультиплікативний прояв ризиків, що супроводжують діяльність банків та страхових компаній. Взаємозалежність банків та страхових компаній дозволяє їм, об'єднуючи ресурси, отримати додаткові доходи, а банкам, окрім цього, ще й розподіляти ризики у часі та мінімізувати потенційні збитки від своєї діяльності. Існуючі в теорії та практиці дослідження

ефективності інтеграційних процесів свідчать про те, що протягом останніх двадцяти років, у більшості випадків отриманий синергетичний ефект є негативним, враховуючи його неадекватно завищену, як правило, оцінку учасниками інтеграції перед здійсненням об'єднання ресурсів.

7. Досліджуючи практичні аспекти управління катастрофічними ризиками, ґрунтовано, що страхові компанії беруть участь у відшкодуванні збитків від надзвичайних подій, як природного, так і техногенного характеру, переважно тільки в межах обов'язкових видів страхування, таких як: обов'язкове страхування тварин, врожаю сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень; ліній електропередач та перетворюючого обладнання передавачів електроенергії; страхування цивільної відповідальності оператора ядерної установки за ядерну шкоду, яка може бути заподіяна внаслідок ядерного інциденту; страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яку може бути заподіяно пожежами та аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки; страхування відповідальності суб'єктів перевезення на випадок настання негативних наслідків при перевезенні небезпечних вантажів.

8. Основними напрямками підвищення ефективності управління катастрофічними ризиками в Україні визначено: забезпечення взаємодії між державним сектором і страховим ринком у цій сфері, залучення інструментів фондового ринку в процеси перерозподілу катастрофічних ризиків, стимулювання розвитку страхування катастрофічних ризиків шляхом внесення його до переліку обов'язкових. Для впровадження механізму сек'юритизації катастрофічних страхових ризиків в Україні з урахуванням особливостей функціонування вітчизняного страхового і фондового ринків, що характеризуються низьким рівнем розвитку конвергентних взаємозв'язків між ними, було запропоновано створення двох спеціалізованих посередників – Державної перестрахової компанії, що функціонує на страховому ринку, та спеціальної перестрахової установи як учасника фондового ринку.

9. У роботі запропоновано науково-методичний підхід до оптимізації страхового портфелю страхових компаній який надає можливість забезпечити необхідний рівень фінансової стійкості страховика. Величина та структура страхового портфеля характеризують цілі та завдання страхової компанії на ринку, перелік страхових послуг, які ними надаються. Звичайно, будь - яка страхова компанія намагається певним чином впливати на величину та структуру страхового портфеля з метою отримання бажаних якісних показників своєї діяльності, втілених в кінцевому результаті – у прибутку. Головна мета формування страхового портфеля полягає у досягненні оптимального поєднання між ризиком і доходом для страховика. Будь-який страховий портфель можна охарактеризувати за допомогою таких основних показників як величина ризику та норма доходу або прибутковість. На основі проведеного детального дослідження найбільш поширених методів та моделей було доведено, що найбільшою інформаційною базою існуючих підходів виступає модель Марковиця, основою якої є визначення оптимального співвідношення між максимально можливим рівнем доходності та мінімальним рівнем ризику (відповідно розглядаються пряма та обернена задачі).

10. В розпорядженні страхових компаній акумулюються значні розміри грошових коштів у вигляді страхових резервів (технічних і математичних), які необхідні для забезпечення майбутніх виплат страхових відшкодувань. Тому важливою їх функцією є інвестиційна, реалізації якої дозволяє отримати додатковий дохід від фінансової діяльності страховика. На даному етапі розвитку страхового ринку є необхідність застосування виважених методик оцінки напрямків інвестування, які дозволять оптимізувати структуру портфеля технічних резервів, максимізувати доходність, залишивши при цьому ризик на прийнятному рівні. Отже, необхідною є розробка методики аналізу найкращих напрямків інвестування коштів технічних резервів, розрахунку їх оптимального співвідношення і формулювання відповідних пропозицій для страховиків. В страховій

практиці України, як правило, інвестиційна діяльність обмежується розміщенням коштів на депозитних рахунках, або купівлі акцій підприємств що мають спільного зі страховиком акціонера. Подібний підхід не може забезпечити ані достатньої надійності та диверсифікованості, ані високої доходності портфелю інвестицій. Таким чином, в роботі було доведено необхідність управління інвестиційним портфелем страховика за допомогою економіко-математичного моделювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Александрова М. М. Страхування : навч. посіб. / М. М. Александрова. – К. : ЦУЛ, 2002. – 208 с.
2. Архипов А. П. О теоретических основах страховой деятельности / А. П. Архипов // Финансы. – 2010. – № 1. – С. 39-44.
3. Базилевич В. Д. Страхова справа : монографія / В. Д. Базилевич, К. С. Базилевич. – 5-те вид., стер. – К. : Знання, 2006. – 351 с.
4. Базилевич В. Д. Страховий ринок України / В. Д. Базилевич. – К. : Знання, 1998. – 374 с.
5. Балабанов И. Т. Страхование / И. Т. Балабанов, А. И. Балабанов. – СПб : Питер, 2002. – 256 с.
6. Баранова В. Проблеми функціонування страхової системи України в умовах фінансової кризи / В. Баранова // Економіст. – 2009. – № 11. – С. 21-23.
7. Барановський О. І. Страховий ринок в Україні: стан, проблеми, перспективи (аналітична доповідь Центру Разумкова) / Барановський О. І. // Національна безпека і оборона. – 2003. – № 6. – С. 2-46.
8. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) : монографія / Барановський О. І. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2004. – 759 с.
9. Баутов А. Н. Прогнозирование и управление инвестициями страховых организаций на фондовом рынке / Баутов А. Н. // Страховое дело. – 2004. – № 8. – С. 2-8.
10. Бойко А. О. Оптимізація портфеля страхової компанії на основі застосування операцій перестрахування / А. О. Бойко // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – N 1. – С. 160-170
11. Брагинский М. И. Договор страхования / Брагинский М. И. – М. : Статут, 2000. – 172 с.

12. Бридун Є. Стратегія розвитку страховика: основні засади та методологія розробки / Бридун Є. // Страхова справа. – 2005. – № 4(20). – С. 78-83.
13. Брызгалов Д. В. Объединения страховщиков и их финансы / Д. В. Брызгалов // Финансы. – 2003. – № 5. – С. 42-46.
14. Брызгалов Д. В. Стратегии конкурентного поведения компаний на страховом рынке России / Брызгалов Д. В. // Экономические стратегии. – 2005. – № 3. – С. 88-93.
15. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс]: Кодекс від 08 липня 2010 року № 2456-VI. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2456-17>
16. Василенко А. В. Генезис державного регулювання страхового ринку України в контексті зарубіжного досвіду / А. В. Василенко // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 8. – С. 14-22.
17. Верченко П. І. Багатокритеріальність і динаміка економічного ризику (моделі та методи): Монографія. – К.: КНЕУ, 2006. – 272 с.
18. Внукова Н. М. Страхування: теорія та практика : навч.-метод. посіб. / Н. М. Внукова, В. І. Успенко, Л. В. Временко. – Х. : Бурун Книга, 2004. – 376 с.
19. Вовчак О. Д. Страхування : навч. посіб. / О. Д. Вовчак. – 3-є вид., стереот. – Львів : Новий Світ-2000, 2006. – 480 с.
20. Гаманкова О. О. Облік і аудит у страхових організаціях : навч.-метод. посіб. / Гаманкова О. О. – К. : КНЕУ, 2004. – 183 с.
21. Гарматий Т. А. Проблеми розвитку страхового ринку України / Т. А. Гарматий // Банківська справа. – 2007. – № 5. – С.45-56.
22. Гвозденко А. А. Основы страхования : учебник / Гвозденко А. А. – М. : Финансы и статистика, 1998. – 304 с.
23. Глейзер Р. Финансовый анализ в системе управления страховой организацией / Глейзер Р. // Страховое ревю. – 2004. – № 6. – С. 15-22.
24. Гомелля В. Б. Основы страхового дела / Гомелля В. Б. – М. : СИМИНТЭК, 1998. – 407 с.

25. Гомелля В. Б. Специфика страхового спроса и предложения в РФ на современном этапе / Гомелля В. Б. // Финансы. – 2003. – № 4. – С.48-51.
26. Гомелля В. Б. Страховой маркетинг (Актуальные вопросы методологии, теории и практики) / Гомелля В. Б., Туленты Д. С. – М. : Анкил, 1999. – 128 с.
27. Горбач Л. М. Страхова справа : навч. посіб. / Л. М. Горбач. – 2-ге вид., випр. – К. : Кондор, 2003. – 252 с.
28. Гребенщиков Э. С. Финансовый кризис в мире: последствия и уроки для страхового бизнеса, регуляторов и страхователей / Э. С. Гребенщиков // Финансы. – 2009. – № 3. – С. 53-58.
29. Грищенко Н. Б. Основы страховой деятельности / Грищенко Н. Б. – М. : Финансы и статистика, 2004. – 352 с.
30. Грищенко Н. Б. Понятие страхового фонда в современной рыночной экономике / Грищенко Н. Б. // Страховое дело. – 2002 . – № 11. – С. 52-60.
31. Грищенко Н. Б. Финансовая модель страхового фонда / Грищенко Н. Б. // Финансы и кредит. – 2003. – № 23. – С. 83-87.
32. Губарь Е. Страховой рынок перешел рубеж: иностранные брокеры смогут работать без представительств / Е. Губарь // Коммерсантъ. – 2008.– 11 апреля. – С. 17.
33. Гутко Л. М. Страховий ринок України: стан, проблеми розвитку та шляхи їх вирішення / Л. М. Гутко // Економіка. Фінанси. Право. – 2006. – № 7. – С. 19-24.
34. Дворак М. С. Вплив глобалізації світової економіки на розвиток українського ринку страхових послуг / М. С. Дворак // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 8. – С. 67-75.
35. Державний класифікатор надзвичайних ситуацій ДК 019-2001: видання офіційне [Електронний ресурс] . – К.: Держстандарт України. – 2002. – Режим доступу: http://www.lnu.edu.ua/faculty/bzhd/ZO/DK_019-2001.pdf

36. Джуччі Р. Значення ринку страхування для економічного розвитку України: аналіз та рекомендації для економічної політики / Р. Джуччі, Ф. Хенке // Страхова справа. – 2004. – № 1. – С. 70-75.
37. Довідник страхового агента : навч. посіб. / Залетов О. М., Мюллер П., Шевченко В. І. – К. : BeeZone, 2003. – 256 с.
38. Дучакова Є. Важливі зміни характеру інтеграції на фінансовому ринку / Є. Дучакова, Я. Данел // Банки та банківські системи країн світу. – 2009. – № 1. Т.2. – С. 62-67.
39. Дьячкова Ю. М. Страхування : навч. посіб. / Ю. М. Дьячкова. – К. : ЦУЛ, 2008. – 240 с.
40. Епифанов А. А. Риск-менеджмент / А. А. Епифанов, О. В. Козьменко, Т. А. Васильєва // Менеджмент для магістрів : учеб. пособ. – Суми : Университетская книг, 2003. – С. 247–280.
41. Єгорова О. С. Розвиток страхування життя в Україні / О. С. Єгорова // Вісник Української академії банківської справи. – 2003.– № 1. – С. 46-51.
42. Єпіфанов А. О. Лібералізація руху капіталу в Україні / А. О. Єпіфанов, О. В. Козьменко, Д. Л. Циганюк // Лібералізація руху капіталу в ході євроінтеграції: досвід країн Центральної Європи / за заг. ред. А. О. Єпіфанова. – Суми : УАБС НБУ, 2007. – С. 67-82.
43. Єрмошенко А. М. Аналіз організаційно-правових основ забезпечення фінансової безпеки страховиків / Єрмошенко А. М. // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць : Т.14. – Суми : УАБС НБУ, 2005. – С. 243-254.
44. Єрмошенко А. М. Визначення поняття фінансової безпеки страховика та її категорії / Єрмошенко А. М. // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 4 (34). – С. 46-52.
45. Єрмошенко А. М. Інформаційно-аналітичне забезпечення фінансової безпеки страхових організацій / Єрмошенко А. М. // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 9 (39). – С. 56-62.

46. Єрмошенко А. М. Методи оцінки рівня фінансової безпеки страхових організацій / Єрмошенко А. М. // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2005. – № 3. – С. 116-123.
47. Єрмошенко А. М. Співвідношення основних категорій фінансової безпеки страхових організацій / Єрмошенко А. М. // Вісник Української академії банківської справи. – 2005. – № 1(18). – С. 33-38.
48. Єрмошенко А. М. Технологія управління як складова механізму забезпечення фінансової безпеки страховика / Єрмошенко А. М. // Менеджер. Вісник Донецького державного університету управління. – 2006. – № 2. – С. 31-37.
49. Єрмошенко А. М. Фінансова безпека страховика: теорія питання / Єрмошенко А. М. // Науковий вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ. – Чернівці : Ант Лтд, 2004. – Вип. II. – С. 158-165.
50. Єрмошенко А.М. Bancassurance як форма взаємодії страхових компаній і банківських установ/ А. М. Єрмошенко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. Т. 20. - С.265-269
51. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення / Єрмошенко М. М. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2001. – 309 с.
52. Єрмошенко, А.М. Фінансовий конгломерат як модель взаємодії страхових компаній і банківських установ/ А.М. Єрмошенко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць / Державний вищий навчальний заклад "Українська академія банківської справи Національного банку України". – Суми, 2009. – Вип. 25. – С. 197-207.
53. Журавин С. Г. Бизнес-процессы в страховой организации / Журавин С. Г. // Страховое дело. – 2004. – № 11. – С. 46-51.

54. Журавин С. Г. Методы оценки эффективности деятельности отдельных элементов организационной структуры страховой организации / Журавин С. Г. // Страховое дело. – 2005. – № 1. – С. 50-64.
55. Журавин С. Г. Теории организационной структуры в системе микроэкономики страховой организации / Журавин С. Г. // Страховое дело. – 2004. – № 10. – С. 41-52.
56. Журавка О. С. Вплив іноземного капіталу на розвиток страхового ринку України / О. С. Журавка // Наука й економіка : науково-теоретичний журнал Хмельницького економічного університету. – 2008. – № 1 (9). – С.277-286 .
57. Журавка О. С. Діяльність страхових брокерів на страховому ринку України / Журавка О. С. // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць. Вип. 28. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. – С. 237-244.
58. Журавка О. С. Економічний зміст понять, що характеризують страховий ринок та його структуру / Журавка О. С. // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2009. – № 3(6). – С. 208-212.
59. Журавка О. С. Сучасні тенденції розвитку страхового ринку України / Журавка О. С. // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць. Вип. 27. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. – С. 306-313.
60. Журавка Ф. О. Методологічні підходи до управління фінансовими ризиками підприємства / Ф. О. Журавка, О. С. Журавка // Вісник Української академії банківської справи. – 2006. – № 2(21). – С. 42-47.
61. Зайцев О. Альянс банков и страховых компаний в новых рыночных странах / О. Зайцев // Банковская практика за рубежом. – 2004. – №5. – С.48–53.
62. Залетов О. М. Державна політика на страховому ринку України / О. М. Залетів // Фінанси України. – 2006. – № 11. – С. 119-127.

63. Заруба О. Д. Страхова справа : підручник / Заруба О. Д. – К. : Знання, 1998. – 321 с.
64. Захарович Н. Страховий ринок України. Альманах : інформаційно-аналітичний довідник / Захарович Н. – К. : Поліграфічні послуги, 2008. – 384 с.
65. Іванюк І. С. Теоретичні підходи до визначення категорії «фінансова стійкість страхової компанії» / І. С. Іванюк, Д. С. Маруженко // Фінанси України. – 2006. – № 11 – С. 77-89.
66. Інформація про стан і розвиток страхового ринку України. Річні звіти Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://dfp.gov.ua/734.html>.
67. Кисельова О. М. Фактори, які впливають на розвиток страхового ринку України / О. М. Кисельова // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – № 2. – С. 76-80.
68. Клапків М. С. Кредитно-страховий альянс / М. С. Клапків. – Тернопіль : Збруч, 1995. – 135 с.
69. Клапків М. С. Страхування фінансових ризиків. – Тернопіль : Економічна думка; Карт-бланш, 2002. – 570 с.
70. Клапків Ю. Банкострахування: нові виклики та можливості / Ю. Клапків, В. Тринчук //Український науково-практичний журнал "Страхова справа". - 2008. - N 3. - С. 55-59.
71. Ковтун Н. В. Сучасні тенденції розвитку страхової діяльності / Н. В. Ковтун // Статистика України. – 2007. – № 3. – С. 38-44.
72. Козоріз Г. Г. Страховий ринок України: проблеми становлення і розвитку / Г. Г. Козоріз // Регіональна економіка. – 2005. – № 5. – С. 78-96
73. Козьменко О. В. Аналіз підходів формулювання категорії “страховий ринок” / О. В. Козьменко // Бизнес-информ. – 2007. – № 12(1). – С. 180-182.

74. Козьменко О. В. Аналіз активів власного капіталу і гарантійного фонду провідних страхових компаній України / О. В. Козьменко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць. Т. 23. – Суми : УАБС НБ, 2008. – С. 302-309.
75. Козьменко О. В. Визначення страхового ринку як складової фінансового ринку країни / О. В. Козьменко // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2007. – № 6. Т. 2. – С. 42-46.
76. Козьменко О. В. Визначення фінансового потоку відносно роботи банку та страхової компанії / О. В. Козьменко, О. В. Меренкова, Т. В. Доценко // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Економічні науки. – Житомир : ЖДТУ, 2008. – № 4 (46). – С. 277-288.
77. Козьменко О. В. Використання байєсівського аналізу при формуванні рейтингової оцінки страхових компаній / О. В. Козьменко, О. В. Меренкова // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць. Т. 24. – Суми : УАБС НБУ, 2009. – С. 62-66.
78. Козьменко О. В. Порівняльна характеристика видів страхування в Україні, Росії, а також Франції та інших країнах ЄС / О. В. Козьменко, А. О. Бойко // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2009. – № 1 (42). – С. 53-59.
79. Козьменко О. В. Рейтинги страхових компаній: теоретичні аспекти та світовий досвід / О. В. Козьменко, Д. В. Боримський, В. В. Качинаускас // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць. Т. 21. – Суми : УАБС НБУ, 2007. – С. 200-204.
80. Козьменко О. В. Рейтингування страхових компаній і розрахунок страхових тарифів на базі використання економіко-математичних методів : монографія / О. В. Козьменко. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2008. – 95 с.

81. Козьменко О. В. Развитие страхового рынка Украины и перспективы экологического страхования / О. В. Козьменко // Вісник Української академії банківської справи. – 2007. – № 2. – С. 104-110.
82. Козьменко О. В. Страховий ринок України у контексті сталого розвитку : монографія / О. В. Козьменко. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2008. – 352 с.
83. Козьменко О. В. Страхування і страховий ринок: термінологія, законодавство і динаміка розвитку / Козьменко О. В. – Суми : Ділові перспективи, 2006. – 68 с.
84. Козьменко О. В. Традиционные методы управления риском / О. В. Козьменко, Т. А. Васильева // Риск-менеджмент инноваций : монография. – Суми : Деловые перспектив, 2005. – С. 84-97.
85. Козьменко О. В. Управление банковскими рисками и страховая защита / О. В. Козьменко // Механізм регулювання економіки, економіка природокористування, економіка підприємства та організація виробництва. – 2001. – Вип. 3-4. – С. 145-150.
86. Козьменко О. В. Управление рисками и страховая защита / О. В. Козьменко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць. Т. 14. – Суми : УАБС НБУ, 2005. – С. 325–331.
87. Козьменко О. В. Формування пріоритетів страхового ринку України у відповідності з програмами розвитку страхового ринку Solvency I та Solvency II / О. В. Козьменко, О. В. Меренкова // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Вип. 21. Ч. 2. – Черкаси, 2008. — С. 198-202. – (Серія “Економічні науки”).
88. Козьменко О. В. Экономико-математические методы в страховании экологических и катастрофических рисков / О. В. Козьменко, С. Н. Козьменко // Управление производством: проблемы теории и практики : монография / под общ. ред. Е. В. Мартяковой. – Донецк : ДонНТУ, 2008. – С. 403-410.

89. Кондратов Д. В. Міжнародний досвід державного регулювання та нагляду за діяльністю страхових організацій / Д. В. Кондратов// Формування ринкових відносин в Україні. – 2005. – № 10. – С. 96-99.
90. Кондратьев Н.Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения. Избранные труды / Н.Д. Кондратьев, Ю.В. Яковец, Л.И. Абалкин. – М. : Экономика, 2002. – 766 с.
91. Концепція розвитку страхового ринку України до 2010 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.08.2005 № 369. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
92. Кравчук Г. В. Вплив фінансові кризи на life та non-life страхування в різних регіонах світу / Г. В. Кравчук // Вісник Української академії банківської справи. – 2009. – № 2. – С. 98-103.
93. Крейдич М. І. Інвестиційна діяльність страхових компаній / Крейдич М. І. // Фондовый рынок. – 2007. – №48. – С. 18-21.
94. Кругляк В. Роль страховых активов в инвестиционном процессе / Кругляк В. // Страховое ревю. – 2003. – № 5. – С. 12-19.
95. Крупка, І.М. Фінансовий ринок України та міжнародні фінансові потоки / І. М. Крупка // Фінанси України. – 2009. – № 12. – С. 104-116
96. Крутик А. Б. Организация страхового дела : учеб. пособ. / Крутик А. Б., Микитина Т. В. – СПб. : Бизнес-пресса, 1999. – 304 с.
97. Кудрявцев А. А. Актуарные модели финансовой устойчивости страховых компаний / А. А. Кудрявцев. – СПб. : Институт страхования, 1997. – 62 с.
98. Куликов С. В. Финансовый анализ страховых организаций : учеб. пособ. / С. В. Куликов. – Ростов-на-Дону: Феникс; Новосибирск : Сибирское соглашение, 2006. – 224 с.
99. Лайков А. Активизация брокерской и консультационной деятельности - приоритетная задача развития страхования в России / А. Лайков, А. Морозов // Страховое ревю. – 2004. – № 6. – С. 24-29.

100. Ліга страхових організацій України – офіційний сайт. – Режим доступу:
<http://uainsur.com/ua>
101. Луконин С. В. Финансовая устойчивость страховых компаний и пути ее повышения / Луконин С. В. // Страховое дело. – 2003. – № 5. – С. 28-31.
102. Луконин С. В. Формализация и совершенствование методики расчета маржи платежеспособности страховой компании / Луконин С. В. // Страховое дело. – 2003. – № 8. – С. 17-27.
103. Мадорский В. Ф. Влияние условий перестрахования на финансовые показатели страховой компании / Мадорский В. Ф. // Страховое дело. – 2005. – № 5. – С. 41-43.
104. Макконнелл, К.Р. Аналітична економія. Принципи, проблеми і політика : у 2 ч. Ч.1 : Макроекономіка: пер. с англ. / К. Р. Макконнелл, С. Л. Брю. – 13-е вид. – Львів : Просвіта, 1997. – 671 с.
105. Мамедов А. А. Страховое право – комплексная отрасль законодательства / Мамедов А. А. // Законодательство и экономика. – 2004. – № 7. – С. 73-77.
106. Мамедов А. А. Финансы страховых организаций и финансовая система / Мамедов А. А. // Страховое дело. – 2003. – № 7. – С. 8-11.
107. Маничев В. М. Оценка качества страхового портфеля и эффективности страхового бизнеса / Маничев В. М., Новиков В. В. // Страховое дело. – 2005. – № 2. – С. 10-19.
108. Махортов Ю. О. Роль страхових брокерів у розвитку страхового ринку України / Ю. О. Махортов, Н. О. Теличко // Економічний вісник Донбасу. – 2009. – № 4(18). – С.122-129.
109. Мац А. Профессия актуария все еще «под запретом» / Мац А., Крвавич Ю. // Финансовые услуги. – 2003. – № 2. – С. 21-23.
110. Мельник М. Проблема якості іноземного інвестування в контексті збереження та захисту економічних інтересів України / Мельник М. // Стратегічний розвиток регіону – економічне зростання та інтеграція :

матеріали XV Міжнародної науково - практичної конференції. Ч. 1. – Чернівці, 2006. – С. 57-61.

111. Мних М. В. Страхові компанії, їх роль та значення в системі ефективного забезпечення страхової діяльності / М. В. Мних // Економіка та держава. – 2007. – № 4 – С. 22-24.
112. Мних М. В. Страхування в Україні в умовах глобальної економічної кризи / М. В. Мних // Фондовый рынок. – 2009. – № 19. – С. 22-26
113. Мних М. В. Шляхи розвитку страхових ринків країн Східної Європи та страховий ринок України / М. В. Мних, А. М. Мних // Економіка. Фінанси. Право. – 2003. – № 4. – С. 14-18.
114. Морозко Н. И. Стратегия управления финансовыми ресурсами страховой системы / Морозко Н. И. // Финансы. – 2005. – № 9. – С. 57-58.
115. Мухіна О. В. Страховий ринок України: стан та проблеми розвитку / О. В. Мухіна // Фондовый рынок. – 2010. – № 20. – С. 20-24
116. На Донетчине и Львовщине жить опаснее всего [Електронний ресурс] // Weekly.UA. – 15.12.2011. – Режим доступу: <http://weekly.ua/accent/vlast/2011/12/15/164757.html>
117. Національна доповідь про стан техногенної та природної безпеки в Україні у 2006 році [Електронний ресурс] // Міністерство надзвичайних ситуацій України. – Режим доступу : http://www.mns.gov.ua/content/annual_report_2006.html
118. Національна доповідь про стан техногенної та природної безпеки в Україні у 2008 році [Електронний ресурс] // Міністерство надзвичайних ситуацій України. – Режим доступу : http://www.mns.gov.ua/content/annual_report_2008.html
119. Національна доповідь про стан техногенної та природної безпеки в Україні у 2009 році [Електронний ресурс] // Міністерство надзвичайних ситуацій України. – Режим доступу : http://www.mns.gov.ua/content/annual_report_2009.html

120. Національна доповідь про стан техногенної та природної безпеки в Україні у 2010 році [Електронний ресурс] // Міністерство надзвичайних ситуацій України. – Режим доступу : <http://www.mns.gov.ua/content/nasdopov2010.html>
121. Нестерова С. Л. Аналіз ринку страхових послуг України / С. Л. Нестерова // Статистика України. – 2009. – № 4. – С. 46-52.
122. Никонович А. Страховий ринок України: проблеми та шляхи вирішення / А. Никонович // Економіст. – 2006. – № 1. – С. 41-43.
123. Нікіфоров П. О. Сутність та значення фінансової безпеки страхової компанії / П. О. Нікіфоров, С. С. Кучерівська // Фінанси України. – 2006. – № 5. – С. 86-91.
124. Одинцов О. Загадки экономического цикла: кредитный бум, ошибочные инвестиции и долговой кризис [Электронный ресурс] : 2011. – Режим доступа : <http://www.elitetrader.ru/index.php?newsid=127418>
125. Основы страховой деятельности : учебник / ред. Т. А. Федорова. – М. : БЕК, 2002. – 768 с.
126. Островерха Р. Е. Реальність страхового захисту / Островерха Р. Е. // Фінанси України. – 2003. – № 6. – С. 132-138.
127. Офіційна інтернет-сторінка Державної комісії з регулювання ринку фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua>.
128. Перестраховання та фінансова криза: сьогодення і перспективи // Фінансовий ринок України. – 2009. – № 1. – С. 19-21.
129. Перспективы развития мировой экономики: финансовый стресс, экономические спады и подъемы / МВФ, октябрь 2008. – 331 с.
130. Пікус Р. В. Страхові ринки України й Росії в умовах фінансової кризи / Р. В. Пікус, Н. В. Приказюк // Фінанси України. – 2009. – № 12. – С. 47-56.

131. Піратовський Г. Л. Розвиток страхового підприємства як економічна категорія і об'єкт управління / Піратовський Г. Л. // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 1(31). – С. 86-95.
132. Піратовський Г. Л. Страхове підприємництво та його відмінні особливості / Піратовський Г. Л. // Вісник КНТЕУ. – 2004. – № 1. – С. 76-88.
133. Пластун В. Л. Іноземний капітал на страховому ринку України / Пластун В. Л., Домбровський В. С. // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 3(69). – С. 182-189.
134. Плиса В. Й. Інтеграція страхового ринку України у світовий страховий простір / Плиса В. Й. // Фінанси України. – 2002. – № 7. – С. 96-101.
135. Плиса В. Й. Страхування : навч. посіб. / В. Й. Плиса. – 2-ге вид. – К. : Каравела, 2008. – 392 с.
136. Положення про особливі умови діяльності страхових брокерів [Електронний ресурс] : затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 29.04.99 № 747. – Режим доступу : <http://www.zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
137. Положення про провадження діяльності страховими посередниками [Електронний ресурс] : затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 18.12.96 № 1523 – Режим доступу : <http://www.zakon1.rada.gov.ua>
138. Портфельні інвестори «біжать по переду потягу», показуючи напрямок // Страхова справа. – 2006. – № 2(22). – С. 16-40.
139. Про внесення змін до Закону України “Про страхування” [Електронний ресурс] : закон України від 04.10.2001 № 2745-III. – Режим доступу : <http://www.zakon1.rada.gov.ua>.
140. Про затвердження Змін до Правил формування, обліку та розміщення страхових резервів за видами страхування, іншими, ніж страхування життя [Електронний ресурс] : розпорядження Держфінпослуг від 07.08.2007 № 7791. – Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua>.

141. Про затвердження Класифікаційних ознак надзвичайних ситуацій [Електронний ресурс]: Наказ МНС України від 22 квітня 2003 року № 119. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0656-03&p=1321370072778747>
142. Про затвердження Методики оцінки збитків від наслідків надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру [Електронний ресурс]: Постанова Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2002 р. № 175. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=175-2002-%EF>
143. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України [Електронний ресурс] : наказ Міністерства економіки України від 2 березня 2007 року № 60. – Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua>.
144. Про затвердження Порядку класифікації надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру за їх рівнями [Електронний ресурс]: Постанова Кабінету Міністрів України від 24 березня 2004 р. № 368. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP040368.html
145. Про порядок фінансування робіт із запобігання і ліквідації надзвичайних ситуацій та їх наслідків [Електронний ресурс]: Постанова Кабінету Міністрів України від 4 лютого 1999 року. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=140-99-%EF>
146. Про страхування [Електронний ресурс] : Закон України від 07 березня 1996 р. № 85/96-ВР зі змінами. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=85%2F96-%E2%F0>
147. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг [Електронний ресурс] : закон України від 12.07.2001 № 2664-III. – Режим доступу: <http://www.zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
148. Про цивільну оборону України [Електронний ресурс] : Закон України від 03 лютого 1993 р. № 2974-XII зі змінами. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2974-12>

149. Резнікова В. В. Правове становище страхових (перестрахових) брокерів як посередників на страховому ринку / В. В. Резнікова // Вісник господарського судочинства. – 2009. – № 5. – С. 87-96.
150. Резнікова В. Посередництво на страховому ринку України / В. Резнікова // Право України. – 2010. – № 4. – С. 275-282.
151. Розмаинский И. В. «Гипотеза финансовой нестабильности» Мински : теория делового цикла XXI века [Электронный ресурс] / И.В. Розмаинский. – Режим доступа : <http://ie.boom.ru/Rozmainsky/fragilation.htm>
152. Рузанова Е. В. Некоторые аспекты реорганизации страховых компаний / Рузанова Е. В., Цамутали О. А. // Страховое дело. – 2005. – № 5. – С. 9-23.
153. Салин В. Н. Реформирование системы контроля платежеспособности страховых компаний в ЕС / В. Н. Салин, А. А. Клочкова // Вестник Финансовой Академии. – 2005. – № 2. – С. 53-64.
154. Самойловський А. Л. Паритетність страхових операцій: страхові резерви як засіб збалансування інтересів страховика і страхувальника. / А. Л. Самойловський // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – № 3. – С. 14-21.
155. Самойловський А. Л. Пропозиції щодо вдосконалення страхового ринку України / А. Л. Самойловський // Фінанси України. – 2004. – № 11. – С. 42-46.
156. Сіренко І. Аналіз розвитку страхового ринку та оцінка його перспектив / І. Сіренко // Страхова справа. – 2009. – № 3(35). – С. 23-25.
157. Слесарук С. Вода, вогонь і труби [Електронний ресурс] / С. Слесарук // Контракти. – 2008. – № 40. – Режим доступу: <http://archive.kontrakty.ua/gc/2008/40/17-vogon-voda-i-trubi.html?lang=ua>
158. Словарь страховика. – М. : Экономика, 2000. – 322 с.
159. Сплетухов Ю. А. Место и роль страхования в инвестиционном процессе / Сплетухов Ю. А. // Финансы. – 1998. – № 2. – С. 44-48.

160. Сплетушов Ю. А. Страхование : учеб. пособ. / Сплетушов Ю. А., Дюжиков Е.Ф. – М. : ИНФРА-М, 2004. – 312 с.
161. Сташкевич Ю. А. Типи інвестиційних стратегій страховиків / Ю. А. Сташкевич // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – № 3. – С. 83-86.
162. Стратегічних інвесторів на всіх не вистачить // Страхова справа. – 2007. – № 2(26). – С. 36-59.
163. Страховий ринок: консолідовані звітні дані за 2009 рік [Електронний ресурс] / Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України. – Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua/734.html>
164. Страховий ринок: консолідовані звітні дані за 2010 рік [Електронний ресурс] / Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України. – Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua/734.html>
165. Страховий ринок: показники у розрізі видів страхування за 2005-2008 роки [Електронний ресурс] / Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України. – Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua/734.html>
166. Страхування : навч.-метод. посіб. / ред. О. О. Гаманкова. – К. : КНЕУ, 2000. – 120 с.
167. Страхування : підручник / ред. С. С. Осадець. – 2-е вид., перероб. і доп. – К. : КНЕУ, 2002. – 599 с.
168. Страхування майна [Електронний ресурс] // Офіційний сайт СК „АХА Страхування”. – Режим доступу: <http://aha-ukraine.com/insurance/property-insurance/>
169. Страхування майна „Мегаполіс” [Електронний ресурс] // Офіційний сайт НАСК „Оранта”. – Режим доступу: <http://www.oranta.ua/ukr/megapolis.php>
170. Страховий і перестраховий ринки в епоху глобалізації : монографія [Текст] / О.В. Козьменко, С.М. Козьменко, Т.А. Васильєва. – Суми, 2011. – 388 с.

171. Субачов І. І. Розвиток страхового ринку в Україні як фактору фінансової стабілізації економіки / І. І. Субачов., В. Я Олійник // Фінанси України. – 2003. – № 5. – С. 12-18.
172. Супрун Л. Інститут страхового та перестрахового брокера в Україні: реалії та перспективи / Л. Супрун // Юридичний журнал. – 2006. – № 10. – С. 117-120.
173. Ткаченко Н. В. Аналіз інвестиційної діяльності українських страхових компаній / Ткаченко Н. В. // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – Полтава : Полтавська державна аграрна академія, 2003. – С. 44-47.
174. Ткаченко Н. В. Вплив іноземного капіталу на розвиток страхової системи України / Н. В. Ткаченко // Фінанси України. – 2007. – № 6. – С. 115-122.
175. Ткаченко Н. В. Роль страхових компаній як інституційних інвесторів / Ткаченко Н. В. // Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. праць. Вип. 181 : В 2 т. Т. І. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2003. – С. 202-211.
176. Ткаченко Н. В. Страхування : навч. посіб. / Н. В. Ткаченко. – К. : Ліра-К, 2007. – 376 с.
177. Ткаченко Н. В. Теоретичні аспекти визначення інвестиційних можливостей страхових компаній / Ткаченко Н. В. // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Вип. 8. – Черкаси : ЧДТУ, 2003. – С. 217-225.
178. Ткаченко Н. В. Забезпечення фінансової стійкості страхових компаній : теорія, методологія та практика : монографія / Н. В. Ткаченко: Нац. банк України. Ун-т банк, справи. – Черкаси : "Черкаський ЦНТЕГ. 2009. – 570 с.
179. Ткаченко, Н. В. Об'єднання банків і страхових компаній [Текст] / Н. В. Ткаченко // Актуальні проблеми економіки. - 2004. - N 2. - С. 105-112.

180. Туган-Барановський, М.І. Політична економія : Курс популярний / М. І. Туган-Барановський ; АН України, Ін-т економіки. – К. : Наукова думка, 1994. – 262 с.
181. Уманців Ю. М. Конкурентна політика на ринку страхових послуг України / Ю. М. Уманців, М. С. Дворак // Фінанси України. – 2008. – № 4. – С. 104-117.
182. Уроки банківської кризи 2008-2009 років і шляхи стратегічної трансформації банківської галузі України [Електронний ресурс] : Аналітична записка. – Режим доступу : <http://aub.org.ua/images/analitzapaub.doc>
183. Фурман В. Державне регулювання страхового ринку як чинник його стратегічного розвитку / Фурман В. // Економіка і прогнозування. – 2005. – № 3. – С. 114-126.
184. Фурман В. М. Взаємовідносини страхових і банківських структур у процесі формування джерел і захисту кредитних вкладень / Фурман В. М. // Підвищення ролі банківської системи в економічному зростанні : матеріали науково-практичної конференції (Київ, 18-19 листопада 2004 року). – К., 2004 – С. 453-457.
185. Фурман В. М. Основні напрямки стратегії розвитку ринку страхування в Україні / Фурман В. М. // Науковий вісник Національної академії державної податкової служби України. – 2005. – № 1. – С. 67-73.
186. Фурман В. М. Особливості формування страхових ринків з перехідною економікою / Фурман В. М. // Економіст. – 2005. – № 8. – С. 74-76.
187. Фурман В. Необхідність страхування та його роль в економіці / В. Фурман // Економіст. – 2007. – № 5. – С. 43-46.
188. Фурман В. Основні напрямки організації стратегічного управління в страхових компаніях / Фурман В. // Економіка і прогнозування. – 2004. – № 4. – С. 49-60.
189. Фурман В. Особенности страховых услуг для населения / Фурман В. // Финансовый директор. – 2002. – № 3. – С. 54-57.

190. Фурман В. Перспективи створення альянсів страхових компаній і банків в Україні / Фурман В. // Вісник Національного банку України. – 2005. – № 4. – С. 20-22.
191. Фурман В. Розвиток нових технологій в страхуванні / Фурман В. // Фінанси України. – 2005. – № 2. – С. 135-145.
192. Фурман В. Світовий досвід комплексного страхування банківських ризиків / Фурман В. // Фінанси України. – 2004. – № 1. – С. 118-122.
193. Фурман В. Страховий ринок України: стан, проблеми розвитку та шляхи їх розв'язання / Фурман В. // Фінанси України. – 2004. – № 12. – С. 131-140.
194. Фурман В. Страхування та його роль в соціально-економічних процесах / Фурман В. // Фінанси України. – 2005. – № 8. – С. 145-152.
195. Хэмптон Д. Д. Финансовое управление в страховых компаниях : пер. с англ. / Хэмптон Д. Д. – М. : Анкил, 1995. – 263 с.
196. Чернов В. А. Инвестиционная стратегия : учеб. пособ. для вузов / Чернов В. А. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 158 с.
197. Чехонин М. Инвестиционно-ориентированное страхование жизни / Чехонин М. // Страховое ревю. – 2003. – № 1. – С. 4-8.
198. Шахов В. В. Введение в страхование : учеб. пособ. / Шахов В. В. – 2-е изд. – М. : Финансы и статистика, 1999. – 288 с.
199. Шахов В. В. Страхование : ученик / Шахов В. В. – М. : Страховой полис: ЮНИТИ, 1997. – 311 с.
200. Шевчук О. О. Оцінка фінансового стану та ефективності діяльності страхових компаній України / Шевчук О. О. // Регіональна економіка – 2005. – № 1. – С. 137-143.
201. Шелехов К. В. Страхование : учеб. пособ. / К. В. Шелехов, В. Д. Бигдаш ; МАУП. – К. : МАУП, 1998. – 424 с.
202. Шихов А. К. Страховое право : учеб. пособ. / Шихов А. К. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Юстицинформ, 2003. – 304 с.

203. Шірінян Л. В. Фінансова надійність і фінансова стійкість страховиків / Л. В. Шіріян // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 9. – С. 173-179.
204. Шірінян Л. Розвиток інформаційних технологій на страховому ринку України / Л. Шірінян, А. Шірінян // Економіст. – 2002. – № 11. – С. 49-52.
205. Школьник І. О. Фінансовий ринок та його роль в інвестуванні реального сектора економіки / І. О. Школьник // Вісник Сумського державного університету. – 2008. – № 1. – С. 200-205.
206. Школьник І. О. Фінансовий ринок України в контексті розвитку світової фінансової системи : монографія / І. О. Школьник. – Суми : УАБС НБУ, 2007. – 98 с.
207. Школьник І.О. Фінансовий ринок України: сучасний стан і стратегія розвитку: монографія / І. О. Школьник. – Суми: Мрія: УАБС НБУ, 2008. – 348 с.
208. Школьник І.О. Критерії ідентифікації фінансового конгломерату: вітчизняний та європейський підходи / І.О. Школьник, О.В. Козьменко, В.М. Кремень // Вісник Національного банку України. – 2009. – № 6. – С. 32-36.
209. Школьник І.О. Міжнародні фінансові конгломерати у банківському секторі України / І.О. Школьник // Вісник НБУ. – 2010. – № 2. – С. 32–36.
210. Шумелда Л. П. Організаційні схеми страхування/ Л. П. Шумелда, Т. Санговський // Фінанси України. – 2005. – № 12. – С. 135-141.
211. Шумелда Я. Страхування : навч. посіб. / Я. П. Шумелда. – Тернопіль : Джура, 2004. – 280 с.
212. Щеглова Е. Страховой бизнес будет дорожать / Щеглова Е. // Общее дело. Страхование. – 2006. – № 9. – С. 20-23. – (Серия специальных приложений к Инвест-газете).
213. Юрченко Л. А. Финансовый менеджмент страховика / Юрченко Л. А. – М. : ЮНИТИ ДАНА, 2001. – 199 с.

214. Яворська Т. В. Страхові послуги : навч. посіб. / Т. В. Яворська ; Мін-во освіти і науки України, Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка. – К. : Знання, 2008. – 350 с.
215. Яковлева Т. А. Страхование : учеб. пособ. / Яковлева Т. А., Шевченко О.Ю. – М. : Юристъ, 2003. – 217 с.
216. Янов В. Цели и принципы регулирования инвестиционной деятельности страховых компаний / Янов В. // Страховое дело. – 2001. – № 5. – С. 13-16.
217. Яшина Н. М. Страховой портфель как основа обеспечения финансовой устойчивости страховой организации / Н. М. Яшина // Финансы и кредит. – 2007. – № 20. – С. 84-87.
218. Baltensperger, E. Regulation and intervention in the insurance industry – fundamental issues [Electronic resource] / E. Baltensperger, P. Buomberger, A. Iuppa // BIS Quarterly Review. – September, 2007. – 52 p. – Access mode: <http://zdownload.zurich.com/main/reports/White%20Paper%20Regulation%20and%20Intervention%20in%20the%20Insurance%20Industry.pdf>.
219. Bancassurance: emerging trends, opportunities and challenges [Electronic resource] / Swiss Re // Sigma. – № 5. – 2007. – 39 p. – Access mode : http://media.swissre.com/documents/sigma5_2007_en.pdf
220. Bickethaupt D. General Insurance, IRWIN, Illinois, 1983. – 86 p.
221. Brough, Gr. Onshore insurance linked securities / Gr. Brough, J. Harger // International Tax Review. – 2009. – № 49. – p. 12-14.
222. Daniel J. The Integration of Financial Services in Europe / J. Daniel // North American Actuarial Journal. – 2000. – № 4 (July). – p. 53– 63.
223. Davis S. Bancassurance : The Lessons of Global Experience in Banking and Insurance Collaboration [Electronic resource] / S. Davis // VRL KnowledgeBank – 2007. – 152 p. – Access mode : http://www.atmia.com/ClassLibrary/Page/Information/DataInstances/1762/Files/821/bancassurance_report_final.pdf

224. Developments in (Re)Insurance Securitisation : Global Reinsurance Market Report. Midyear Edition [Electronic resource] / International Association of Insurance Supervisors. – 2009. – 37 p. – Access mode: http://www.iaisweb.org/___temp/IAIS_Global_Reinsurance_Market_Report___GRMR___2009___Mid-Year_Edition_.pdf
225. Directive 2005/68/EC of The European Parliament and of The Council of 16 November 2005 on reinsurance [Electronic resource] // Official Journal of the European Union. – 9.12.2005. – 50 p. – Access mode: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/oj/2005/l_323/l_32320051209en00010050.pdf
226. Directive 2009/138/EC of The European Parliament and of The Council on the taking-up and pursuit of the business of Insurance and Reinsurance (Solvency II) [Electronic resource] // The European Parliament and The Council of The European Union. – Strasbourg, 25 November 2009. – 689 p. – Access mode: http://www.gcactuaries.org/documents/sol2_dir_251109.pdf
227. Duenwald Ch. Too Much of a Good Thing? Credit Booms in Transition Economies: The Cases of Bulgaria, Romania, and Ukraine / Ch. Duenwald, N. Gueorguiev, A. Schaechter / IMF Working Paper. – June 2005. – 33 p.
228. Faure M. Financial compensation for victims of catastrophes: a comparative legal approach / M. Faure, T. Hartlief. – Springer, 2005. – P. 20–37.
229. Fischer, S. Introduction to macroeconomics/ S. Fischer. – New York: McGraw-Hill, Inc., 1988. – 460 c.
230. Garcia-Herrero A. Global and regional financial integration : progress in emerging markets / A. Garcia-Herrero, P. Woolridge // BIS Quarterly Review. – September 2007. – p. 57–70.
231. Hurricane Katrina – most destructive hurricane ever to strike the U.S [Electronic resource] // NOAA Home Page – Hurricane Katrina. – Access mode: <http://www.katrina.noaa.gov/>
232. Harry M. Markowitz. Portfolio Selection. Efficient Diversification of Investments. Monograph. New York: John Wiley & Sons, Inc. 1959. – 356 p.

233. Insurance : Principles and Practice. – London : Chartered Insurance Institute, 1995. – 416 p.
234. Insurance 2011. Research Report. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.thecityuk.com/research/our-work/reports-list/insurance-2011/>
235. Klein, Robert W. Catastrophe Risk Financing in the United States and the European Union : A Comparative Analysis of Alternative Regulatory Approaches / Robert W. Klein, Shaun Wang // The Journal of Risk and Insurance. – 2009. – № 3. – p. 607–637.
236. Minsky H. The Financial Instability Hypothesis [Electronic resource] : The Jerome Levy Economics Institute. – Working Paper. – №74. – May, 1992. – Access mode : <http://www.levyinstitute.org/pubs/wp74.pdf>
237. Moreteau O. Financial compensation for victims of catastrophes / O. Moreteau, M. Cannarsa, F. Lafay. – France, 2006. – 98 p.
238. Natural catastrophes and man-made disasters in 2010: a year of devastating and costly events [Electronic resource] / Swiss Re // Sigma. – 2011. – № 1. – Access mode: <http://www.swissre.com/>
239. Natural Disaster Hotspots : A Global Risk Analysis [Electronic resource] / M. Dilley, R. S. Chen, U. Deichmann, A.L. Lerner-Lam, M. Arnold at alias // The International Bank for Reconstruction and Development; The World Bank and Columbia University, 2005. – 148 p. – Access mode: http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDS/P/IB/2005/11/23/000160016_20051123111032/Rendered/PDF/344230PAPER0Na101official0use0only1.pdf
240. Nurullah, M. The Separation of Banking from Insurance : Evidence from Europe [Electronic resource] / M. Nurullah, S. Staikouras // Multinational Finance Journal, Global Business Publications : Quarterly publication of the Multinational Finance Society, a nonprofit corporation. – 2008. – Vol. 12, no. 3/4. – pp. 157–184. – Access mode : <http://mfs.rutgers.edu/MFJ/Articles-pdf/V12N34p1.pdf>

241. Peduzzi P. Assessing global exposure and vulnerability towards natural hazards: the Disaster Risk Index [Electronic resource] / P. Peduzzi, H. Dao, C. Herold, F. Mouton // *Natural Hazards and Earth System Sciences*. – 2009. – № 9. – p. 1149-1159. – Access mode: www.nat-hazards-earth-syst-sci.net/9/1149/2009/
242. Reducing the Social and Economic Impact of Climate Change and Natural Catastrophes : Insurance Solutions and Public-Private Partnerships [Electronic resource] // CEA, 2007. – 48 p. – Access mode: <http://www.cea.eu/uploads/Modules/Publications/Climate%20Change%20report%20final.pdf>
243. Reed R. Bancassurance: a winning formula [Electronic resource] / R. Reed, C. Read // Ernst&Young. – July 2010. – Access mode : [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Bancassurance:_a_winning_formula/\\$FILE/EY_Bancassurance_winning_formula_July2010.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Bancassurance:_a_winning_formula/$FILE/EY_Bancassurance_winning_formula_July2010.pdf)
244. Rothschild M. Equilibrium in Competitive insurance markets, an essay on the economics of imperfect information / Rothschild M., Stiglitz J. E. // *Quarterly Journal of Economics*. – 1976. –Vol. 90. –p. 629-649.
245. Savchenko, T. G. Economic cycles in the CIS countries / T. G. Savchenko // *Problems of design and development of human communities self-organization forms: materials digest of the IV International scientific and practical conference – Kiev, London, 2011. - April 21-28. – C.193-197.*
246. Skipper, H. Financial Services Integration Worldwide: Promises and Pitfalls [Electronic resource] / H. Skipper // Atlanta : Georgia State University, 2000. – 56 p. – Access mode : http://www.soa.org/library/journals/north-american-actuarial-journal/1997-09/2000/july/naaj0007_6.pdf
247. Stadler E. Bancassurance in CEE: The Value Proposition [Electronic resource] / E. Stadler // Central European L&H Leadreship Forum, Vienna, May 12th 2010. – 18 p. – Access mode : http://www.insure.ru/images/lib/files/Elisabeth_Stadler.pdf

248. Tackling climate change. The vital contribution of insurers [Electronic resource] // CEA. – 2009. – 64 p. – Access mode: <http://www.cea.eu/uploads/Modules/Publications/tackling-climate-change.pdf>
249. Third party asset management for insurers // Sigma. – 2002. – № 5. – p. 3-31.
250. Ukraine - Risk Profile [Electronic resource] // PreventionWeb. – Access mode: <http://www.preventionweb.net/english/countries/statistics/risk.php?cid=181>
251. UN Documents : Gathering a body of global agreements [Electronic resource] // United Nations. – Access mode: <http://www.un-documents.net/>
252. Unit-linked life insurance in Western Europe: regaining momentum? // Sigma. – 2003. – №3. – p. 3-30.
253. World Insurance in 2002 // Sigma. – 2003. – №6. – p. 3-34.
254. World Insurance in 2011. Swiss Reinsurance Company. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.swissre.com/sigma/>

Додаток А

Таблиця А.1 – Порівняльна характеристика моделей організації банківсько-страхової інтеграції

№ п/п	Ознака моделі	Європейська модель	Північноамериканська модель	Азійсько-океанійська модель
1.	Країни	Франція, Німеччина, Великобританія, Італія, Іспанія, Бельгія, Туреччина, Польща, Білорусь, Росія.	США, Канада, Австралія.	Японія, Китай, Таїланд, Індонезія, Австралія, Гон Конг, Сінгапур, Індія, Малайзія.
2.	Тип регулювання банківсько-страхової взаємодії	Лібералізоване державне регулювання. Існують податкові пільги щодо сплачених премій по страхуванню життя. Проте наявне податкове навантаження на розмір банківської маржі.	Північна Америка – перехід від жорсткого регулювання до лібералізації (крім Канади). Латинська Америка – фінансова лібералізація: – знято бар'єри страховим агентам дозволено здійснювати продаж страхових продуктів у філіях банків.	Перехід від лібералізованого до жорсткого. – жорсткі вимоги законодавчої бази щодо перехресного володіння фінансовою установою, спільних фінансових продуктів. –обтяження податками маржі банків.
3.	Рівень розвитку банківського страхування	Західно- та Північно європейський регіон: високий. Центральний та Східноєвропейський регіон: низький.	Північна Америка: низький. Латинська Америка: середній.	низький.
4.	Тип та потенціал зростання ринку банківського страхування	Західно- та Північно європейський регіон: Зрілий ринок, проте пенсійні реформи спонукають до ще більшого зростання в секторі страхування життя. Центральний та Східноєвропейський регіон: слабо розвивається, проте є значний потенціал.	Ринок, що розвивається. Існуючий потенціал зростання банківсько-страхової взаємодії до 2008 р. був пов'язаний зі сприятливим макроекономічним середовищем, приходом іноземних фінансових груп зі значним досвідом взаємодії. Після кризи 2008 р. ринок лише починає відновлюватись.	Ринок, що розвивається. Високий потенціал зростання, особливо в Китаї, Таїланді, Індії.
5.	Форми банківського	Високі рівні інтегрованості та автоматизації процесу обміну	Альянси щодо збуту, спільні компанії, високо інтегровані форми взаємодії	Альянси щодо збуту та спільні компанії (тимчасового характеру).

	страхування	даними між установами.		
6.	Асортимент послуг щодо банківського страхування	Центральний та Східноєвропейський регіон: каско, іпотечне страхування, страхування життя позичальника (перехресний продаж банківських кредитних продуктів і ризикового страхування життя).	Середньострокові та довгострокові інвестиційні продукти, що користуються пільговим податковим режимом. Страхові продукти зі страхування життя повністю інтегровані до асортименту ощадних і інвестиційних продуктів банку.	Переважно пакетні продукти: страхування життя у поєднанні з банківськими послугами – управлінням депозитами.
7.	Система збуту	До 2000 р. - змішані канали дистрибуції, з 2001 р. - банківські відділення.	Здебільшого основним каналом збуту є працівники банків та банківська філіальна мережа.	Починаючи з 2007 р. основним каналом збуту стають відділення банків.
8.	Основні гравці	Вітчизняні та іноземні банки та страхові компанії.	Переважно американські банки та страховики.	Іноземні компанії відіграють вирішальну роль.
9.	Інноваційний досвід та рішення	Інноватори, генератори нових ідей щодо послуг. Започаткування банківського страхування у Франції.	Використання існуючого досвіду організації банківського страхування (європейського).	Переважно запозичують досвід, самостійно здійснюють розробки.
10.	Ступінь відкритості інформації щодо клієнтської бази банку	Західноєвропейський регіон – вище середнього рівень відкритості інформації щодо клієнтів. У країнах Східної та Центральної Європи дане питання остаточно законодавчо не врегульоване.	Існує заборона щодо обміну клієнтською інформацією між банками та страховиками (особливо у Бразилія, Чілі, Канаді).	Заборонено страховим компаніям та іншим небанківським установам використовувати клієнтську базу даних.
11.	Рівень взаємозв'язків капіталів банківського та страхового сегментів	Високий рівень: банківсько-страхова інтеграція представлена фінансовими конгломератами, холдинговими компаніями, ПФГ, спільними підприємствами, дочірніми компаніями.	Низький рівень – найпоширенішими формами банківсько-страхової інтеграції є банківське страхування та агентські (дистриб'юторські) договори.	Середній рівень – банківсько-страхова інтеграція представлена стратегічними альянсами.
12.	Тип ринку банківського страхування	Розвинений, зрілий (mature market), вже не відбувається різка зміна тенденцій, ринок насичений.	Слабо розвинений (emerging market). Лише відбувається формування ринку.	Ринок, що розвивається (developing market). Є достатньо перспективним.

Додаток Б

Таблиця Б.1 – Чисті надходження страхових платежів по окремим видам страхування, тис. грн.

№	Вид страхування	2005	2006	2007	2008	2009	2010
1	Страхування від нещасних випадків	111 793,9	184 561,0	276 146,5	417 808,1	287 792,3	348 881,7
2	Медичне страхування	253 962,4	353 157,2	452 830,0	636 346,6	724 128,6	809 363,9
3	Страхування здоров'я на випадок хвороби	81 261,0	93 659,3	111 264,5	165 034,1	126 797,7	138 908,2
4	Страхування наземного транспорту	1 039 177,7	1 900 058,7	3 403 873,0	4 887 040,2	3 448 112,1	3 064 987,5
5	Страхування вантажів та багажу	582 942,8	483 278,9	532 950,2	699 678,1	378 596,7	801 675,9
6	Страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ	759 564,4	927 128,1	1 142 878,7	1 204 612,7	930 997,5	1 156 295,8
7	Страхування іншого майна	984 700,4	1 194 267,8	1 534 129,7	1 630 413,4	1 489 866,3	1 680 822,1
8	Страхування іншої відповідальності перед третіми особами	190 157,6	226 778,9	283 125,6	434 077,2	485 832,5	505 916,5
9	Страхування кредитів	371 683,4	336 574,9	598 682,6	1 178 680,0	744 296,6	256 445,2
10	Страхування медичних витрат	28 803,8	50 348,2	85 117,9	142 588,5	167 797,5	213 867,0

Таблиця Б. 2 – Чисті страхові виплати по окремим видам страхування, тис. грн.

№	Вид страхування	2005	2006	2007	2008	2009	2010
1	Страхування від нещасних випадків	27 360,3	19 841,2	28 750,3	44 622,8	37 414,7	39 314,9
2	Медичне страхування	169 959,9	226 709,6	324 971,4	461 004,4	550 694,6	632 899,6
3	Страхування здоров'я на випадок хвороби	35 857,9	32 589,6	29 574,3	32 822,2	33 348,1	38 026,6
4	Страхування наземного транспорту	510 901,4	846 639,8	1 647 280,1	2 828 225,2	2 377 013,0	1 693 035,6
5	Страхування вантажів та багажу	8 677,6	3 950,9	19 122,9	13 195,6	12 690,4	27 825,5
6	Страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ	20 998,5	42 952,8	237 563,7	321 246,2	160 026,0	176 992,9
7	Страхування іншого майна	83 926,7	66 734,2	73 840,1	82 047,0	109 710,7	133 825,2
8	Страхування іншої відповідальності перед третіми особами	37 270,1	22 922,0	35 735,0	23 186,4	15 773,6	10 802,0
9	Страхування кредитів	18 888,7	97 648,9	223 225,0	616 901,1	355 114,6	151 089,8
10	Страхування медичних витрат	15 701,5	24 544,0	34 210,1	44 810,7	72 713,6	83 834,2

Додаток В

Рисунок В.1. – Формування науково-методичного підходу до диверсифікації страхового портфелю